# KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1984 | 5

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

**Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata**

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Mihály, Balázs Sándor, Fekete Gézáné, Földi Tamás, Gál Andorné, Gálné Ballagi Ágnes, Héberger Károly, Horváth Tibor, Katsányi Sándor, Kováts Zoltán, Kulcsár Péter, Ruzsás Lajosné, Szente Ferenc, Szurmay Ernő, Vályi Gábor, Zircz Péter

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134-000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 24,- Ft
Évi előfizetési díj: 144,- Ft

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900
Telefon: 180-855)
Csekkszámlaszám: 215-96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.F. 149
1376)

Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,15 A/5 ív terjedelemben
10283/84
Készült a Múzsák Közművelődési Kiadó
nyomdájában

**HU ISSN 0023-3773**
**Index: 26 408**

**30. ÉVFOLYAM**
**1984. 5. SZÁM**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# TARTALOM

KATSÁNYI Sándor
Továbbképzésünk gondjai ..... 453
TÓTH Gyula
A főiskolai könyvtárosképzés megújítása ..... 464
FUTALA Tibor
A szakkönyvtári hálózatokról múlt és jövő időben ..... 477
SONNEVEND Péter
Tárolókönyvtárak és dokumentumellátás ..... 486
ZSIDAI József
A demokrácia könyvtári térnyerése, mint a szakmai teljesítmény serkentője ..... 493
KOVÁCS Ilona
A nemzeti kultúra értékeit közkinccsé kell tenni
Az Országos Széchényi Könyvtár közművelődési programja ..... 500

## Kitekintés

MEŠŠA, Eugen
Csehszlovák törekvések a könyvtárosképzés korszerűsítésére (Ford.: TÓTH Györgyi) ..... 503
NOVÁK István
Könyvtárak egy gépesített világban. Az IFLA 49. Közgyűlése, München, 1983. aug. 21–27. ..... 510
HENNING, Wolfram: Zsákutcában a könyvtárberendezők?
(Töm.: URBÁN László) ..... 522
Az amerikai könyvtárak gyerekkönyvtári szolgálatáról
(UZSOKI Andrea szemléje) ..... 526
SAUD, Otman
Az egyetemi könyvtárak demokratikus igazgatása felé ..... 530
Hírek az IFLA életéről (PAPP István) ..... 535



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## Szemle

AINLEY, P. – TOTTERDELL, B.: Alternative arrangement. New approaches to public library stock. *Állományelrendezési alternatívák.* A közművelődési könyvtárak állománya új megközelítésben (Ism.: BÁNHEGYI Júlia) ..... 537

POPOV, V.: Meždunaroden obmen na izdaniâ meždu bibliotekite. Sâšnost, pravno regulirane, sâvremenni problemi. Teoretični aspekti. *A nemzetközi könyvtárközi cseretevékenység lényege, jogi szabályozása, korszerű formái és elméleti vonatkozásai.* (Ism.: PÁSZTOR Ilona) ..... 541

The card catalog. Current issues. Readings and selected bibliography. *Aktuális kérdések a cédulakatalógusokról.* (Ism.: KIGLICSNÉ KATONA Rita) ..... 544

MARANJIAN, L. – BOSS, R. W.: Fee-based information services A study of a growing industry. *Térítéses információszolgáltatások.* Tanulmány egy növekvő iparágról. (Ism.: HORVÁTH Ádám) ..... 547

**RÖVIDITÉSEK JEGYZÉKE** ..... 550

**Summary** ..... 551

**Zusammenfassung** ..... 554

**Резюме** ..... 557

**E számunk szerzői, közreműködői:** BÁNHEGYI Júlia (FSZEK), FUTALA Tibor (OMK), HORVÁTH Ádám (OGYK), KATSÁNYI Sándor (OSZK–KMK), KIGLICSNÉ KATONA Rita (OSZK–KMK), KOVÁCS Ilona (OSZK), MEŠŠA, Eugen (Comenius Egyetem, Pozsony), NOVÁK István (OMIKK), PAPP István (OKT), PÁSZTOR Ilona (I. István Közgazdasági Szakközépiskola, Bp.), SAUD, Otman (El-Fatah Egyetem, Líbia) SONNEVEND Péter (OSZK), TÓTH Györgyi (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely), TÓTH Gyula (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely), URBÁN László (OSZK–KMK), UZSOKI Andrea (Eötvös József Gimnázium, Bp.) ZSIDAI József (NMEKK, Miskolc).



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# TOVÁBBKÉPZÉSÜNK GONDJAI

KATSÁNYI SÁNDOR

Szakmai továbbképzési rendszerünk problémáinak végiggondolására a szerzőt egy konkrét feladat késztette-kényszerítette: az OKT részére írandó előterjesztés "A könyvtáros szakmai továbbképzés rendszerének fejlesztése" címmel. Ez az előterjesztés – mely időközben publikussá is vált* – a műfaj törvényei szerint a tények szikár leírását tartalmazta, valamint kategorikus imperatívuszokat: a konkrét tennivalók konkrét leírását. Az itt következő sorok viszont az ezek mögött húzódó problémákra világítanak rá, a gondokra, a válaszlehetőségekre és az állásfoglalások belső rugóira.[1]

## Tartalmi kérdések

*A könyvtárosok szakmai felkészültsége.* A magyar könyvtárosok felkészültségének "papírforma" szerinti, tehát mennyiségileg is kifejezhető mutatóiról friss adatokkal rendelkezünk a most folyó és a nemrég befejezett vizsgálatok jóvoltából.[2] A csaknem 7 ezer főfoglalkozású könyvtáros közül 12,5% rendelkezik egyetemi szakvégzettséggel, 32% főiskolaival, 27,5% könyvtárkezelő, illetve középfokú szakvégzettségű, 28%-nak pedig nincs szakképzettsége. A jelenlegi arányokat a 70-es évek végének két tömeghatású akciója alakította ki: a "komplex államvizsga", vagyis a középfokú szakképzettségűek számára alkalmilag engedélyezett főiskolai könyvtárosi államvizsga lehetősége és a könyvtárkezelő képzés bevezetése. A két akció egyrészt sikeresen levezette azokat a feszültségeket, melyek a hetvenes években a könyvtárosok szakmai felkészültsége és a szakmai elvárások között fennálltak, s melyek továbbképzési, továbbtanulási igényként jelentkeztek, másrészt viszont új feszültségeket és új igényeket hozott létre. A 2/1976-os rendelet alapján államvizsgázók megszerezték ugyan a könyvtárosi szakmai jogosítványt, de egyszakosak lévén nem urai a közvetített ismerettartománynak legalább főiskolai szinten. Másrészt a tömegesen kiképzett könyvtárkezelők jelentős részének munkaköréhez elkerülhetetlenül kapcsolódnak olyan feladatok is, melyek meghaladják a könyvtárkezelői képzés szintjét. A könyvtárosok szakmai felkészültségéből kiindulva tehát megállapíthatjuk, hogy az az átrétegeződés, mely a szakmai jogosítványok szempontjából többé-kevésbé konszolidált helyzetet teremtett, a továbbképzés terén támasztott minőségében új, mennyiségében a korábbiakat meghaladó követelményeket.

*Könyvtáros. 34. évf. 1984. 7. szám, 380–385.p.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

*A szakismeretek mozgásiránya és a továbbképzések típusai.* Szakmai ismereteinknek két meghatározó dimenziója van: mélysége, mely a merő praktikum felületi szintjétől az összefüggések felismerésének elméleti szintjéig terjed és szélessége, mely tartalmilag fogja össze a különféle ismerethalmazokat. Az ismeretek elsajátítása is ezt a két irányt követheti: a praktikum szintjétől haladhat a mélyebb összefüggések felé, a könyvtárkezelői szinttől a felsőoktatásban tanított összegezések felé; ezt a lépést társadalmunk formális elismeréssel, vizsgabizonyítvánnyal is honorálja; vagy pedig elmélyülhet egy szűkebb terület ismeretében, specialistává válhat; ezt a képzést a szakma morálisan értékeli, formális elismerés nélkül. A továbbképzések terminusaival élve az előbbi a meglevő képesítéshez újabb fokozatot adó *kiegészítő* képzés, az utóbbi a szűkebb szakterületre *specializáló* képzés.

Egy szakma műveléséhez szükséges ismeretek azonban nemcsak gazdagodnak – terebélyesednek, hanem állandó belső mozgásban is vannak: újulnak, avulnak, átrendeződnek. Erre a változásra a továbbképzés többféle formában is reagálhat: gyors reflexként egy-egy előadás formájában, esetleg előadások sorozatában, ún. céltanfolyammal, vagy egy-egy nagyobb terület változásainak összefüggő bemutatásával. A cél minden esetben azonos: a szakmai ismeretek *szintentartása.*

*A kiegészítő képzés kérdései.* A meglevő képesítést elmélyítő, újabb képesítési fokozatot adó továbbtanulási formának kitüntetett helye van a tágan értelmezett továbbképzés rendszerében, akár a ráfordított erők nagyságrendjét tekintjük, akár könyvtárügyi funkcióját. (A "továbbképzés" és a "posztgraduális képzés" körüli terminológiai vitáktól legyen szabad itt eltekintenem.) Funkcióját tekintve nemcsak a szűk kapacitású nappali képzés pótlása – sokszor kényszerű pótlása – történik eme formában. A kiegészítő képzés léte két irányban is nyitottá teszi a könyvtárügyet: egyrészt biztosítja a szakmán belüliek egyéni mobilitását a képesítési hierarchián fölfelé, másrészt lehetővé teszi, hogy a könyvtárak személyzete más szakterületeken végzettekkel gazdagodjék, hogy a más diplomások posztgraduális szakvégzettséggel integrálódjanak a könyvtárügybe.

Úgy vélem, hogy ennek a továbbtanulási formának nem annyira a létjogosultsága kérdéses, mint inkább az arányai. Növeljük vagy csökkentsük a résztvevők jelenlegi számát? – Válaszunk kulcsa: hogyan vélekedünk a könyvtárosok táborának jelenlegi összetételéről? Láttuk, hogy a főfoglalkozású könyvtárosok 12,5%-a végzett egyetemet könyvtár szakon, 32%-a pedig főiskolát. Sok ez vagy kevés? Amíg nem rendelkezünk közös szakmai állásfoglalással az egyes munkakörök, illetve munkafolyamatok végzéséhez szükséges képzettségről,[3] addig erről csak szubjektív alapon vélekedhetünk. Az átlag eltakarja az egyes könyvtártípusok különbségeit, s ki-ki a saját területén jelentkező hiányt érzi a bőrén. Pl. hiába 12,5% a szakegyetemet végzettek átlaga, ha a közművelődési könyvtárakban csak 7%-ot tesznek ki, s ráadásul arányuk ott évről-évre csökken. Mindeme bizonytalansági tényező ellenére megkockáztatom az állásfoglalást: a magasabb fokozatot adó, iskolarendszerű továbbtanulási formák nagyságrendjüket illetően kellő lehetőséget biztosítanak a belső szakmai mobilitásra, mennyiségi fejlesztésre e téren nincs szükség. Nagy szükség lenne viszont arra, hogy a nem könyvtár szakon szerzett diplomával könyvtárainkban elhelyezkedő szakemberek részére a könyvtárosi szakképesítés posztgraduális



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

megszerzésére a lehetőségek gazdag választékát biztosítsuk, a jelenleginél szélesebb skálán. A szakkönyvtárakban a műszaki, egészségügyi stb. alapképzettségűek, az iskolai könyvtárakban és a közművelődési könyvtárak több posztján a pedagógusok posztgraduális könyvtárosi kiképzése kívánatos minél nagyobb számban.

A főiskolai könyvtár szakon végzettek továbbtanulásának eszményi útja valamely más szak egyetemi elsajátítása lenne, s hatványozottan érvényes ez a 2/1976-os rendelettel államvizsgát tettekre. Az ő könyvtár szakos kiegészítő továbbtanulásukkal az egyszakos könyvtárosok aránya növekedne tovább.

*A közvetített szakterület ismerete.* A magyar könyvtárügy mindig elvszerűen vallotta, hogy a könyvtári munkák végzéséhez kétirányú tudás szükséges: a szorosan vett könyvtári ismeretek és a közvetített szakterület ismereteinek biztosítása. Fontosságuk sorrendjéről vitatkozni olyan, mintha a jobb- vagy a balszárny elsőbbségét vitatnánk: repülni csak a kettővel együtt lehet.

Ennek az elvnek a jegyében épült be a magyar könyvtárosképzés a tanárképzés kereteibe és vált igen korán kétszakossá. A sors iróniája, hogy az idők során éppen ezen a téren nőttek legnagyobbra adósságaink, s ennek részben a tanárképzésbe való integráltságunk az oka. Ez a rendszer ugyanis az egyetemi képzésben gyakorlatilag szinte kizárólag a humán tárgyakkal való kapcsolódást tette lehetővé és az egyetemi rendszer merev keretei miatt megfosztott az egyéb társulásoktól, pl. a külföldön gazdag változatosságban kibomló "áthallgatás"-tól is. (Az informátorképzés újabban derekasan törleszti ezt az adósságot.) A főiskolai képzésben a nem humán tárgyakhoz való kapcsolódásnak gyakorlati akadályai voltak. A legfőbb baj azonban az, hogy a felsőoktatási könyvtárosi diplomával dolgozó munkatársak nagyobb része vagy egyáltalán nem hallgatott más szakot, vagy egy másik közvetítő mechanizmus (népművelés, pedagógia-szak) ismereteivel foglalkozott, tehát tudása igazából nem kétszárnyú. Még tetézi az áldatlan helyzetet, hogy az olvasószolgálatban dolgozók, az olvasókkal közvetlen kapcsolatban levők között a könyvtárosok átlagánál is alacsonyabb a kettős felkészültségűek aránya.

Továbbképzési gyakorlatunknak talán legsúlyosabb egyoldalúsága, hogy erre a hiányra nem volt kellő tekintettel. Nagyobb szakkönyvtáraink időnként elküldték egy-egy dolgozójukat az illetékes egyetem elvégzésére, ez a helyes gyakorlat azonban nyilvánvalóan nem válhat az összes érintett dolgozóra kiterjedő, tömegméretű továbbképzési formává. Fényűzés is lenne, hiszen az egyetemek-főiskolák az adott szakma *művelésére* készítik föl hallgatóikat, a könyvtári dolgozók nagyobb részének viszont nem a szakma művelése, hanem megismerése a célja.

Úgy vélem, továbbképzésünk rendszerében ez az a terület, ahol nem reformokra, hanem forradalmi megújulásra lenne szükség. A megoldás olyan egy vagy több éves céltanfolyamok szervezése lehetne, ahol egy-egy szakterületen (műszaki, orvostudomány, jog, közgazdaságtan stb.) az érdekelt könyvtárosok megkapnák a munkájukhoz szükséges szakismereteket, a terminológiai alapismeretektől a szakmát érintő keresőnyelvekig.

A probléma és a javaslat elsősorban a szakkönyvtárak és a felsőoktatási intézmények könyvtárosait érinti. De a közművelődési könyvtárak egyszakos könyvtárosai részére is elképzelhetető lenne talán egy-egy színvonalas, igényes tanfolyam valamely humán



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szakterület elsajátítására, a könyvtári tevékenység szükségleteihez szabva. Ám itt már elbizonytalanodik a javaslattevő: melyik szakterületet válassza? Szűk területen mélyebbre ássunk, vagy több társadalomtudományt kellene inkább átfognunk? Miket? – Meg kellene vitatni.

*A speciális munkakörök problémái.* A sokfajta könyvtári munkához szükséges sokfajta ismeret tartalmi gazdagsága lehetetlenné teszi, hogy az alapképzés a könyvtári munkák minden egyes területére kellőképp felkészítsen. A problémára a könyvtárosképzés kétféleképpen válaszolhat:

1. Önmaga vállalja a szakosodást, különválik a szak- és a közművelődési képzés, vagy pedig a teljes képzési időnek legalább 1/3-át szakosodásra fordítják. (Ez külföldön meglehetősen általános gyakorlat.[4])

2. Megmarad az egységes alapképzés, a szakosodást posztgraduális keretek között oldják meg. A mi képzési rendszerünk a második utat választotta, minden könyvtártípusra és minden könyvtárosi tevékenységre érvényes univerzális alapképzést kíván adni; ámde nem vontuk le logikusan ennek következményeit: ha elspóroljuk a szakosodást az alapképzésben, be kell azt építenünk a posztgraduális rendszerbe. Vannak ugyan sikeres kezdeményezések (a Könyvtártudományi tanszék zenei szakkönyvtárosi tagozata, a MKE Zenei szekciójának és a KMK-nak korábbi zenei könyvtárosi tanfolyama, a gyerekkönyvtárosok rendszeresen ismétlődő központi továbbképző tanfolyamai, vezetőképző tanfolyamok stb.); de amit hiányolok: *a rendszerré szerveződés*. Pontosan körülhatárolható munkakörökről, kiszámítható létszámszükségletről van szó: kívánatos lenne e munkakörök jegyzékét összeállítani, végleges betöltésüket jogszabállyal, de legalább irányelvvel felsőoktatási posztgraduális tanulmányok vagy központi tanfolyam sikeres elvégzéséhez kötni. A jogszabály vagy irányelv léte arra is kötelezné a képző-, illetve központi továbbképzést szervező intézményeket, hogy maximált időközönként, 4–5 évenként ismételjék meg a kurzust, tehát minden érdekelt számára biztosítsák a részvétel lehetőségét.

*Az ismeretek szintentartásának problémái.* Pantha rhei, a könyvtárosi ismeretek halmaza is. A mindennapi munkát is érintő változások jelentik a továbbképzés számára a legnagyobb kihívást; az egyéni és a helyileg szervezett továbbképzési alkalmak többsége a könyvtárosok szaktudásának a szintentartását, általános felújítását szolgálja, s nem a specializálódást vagy az elmélyítést. E felújításokat szolgálják a szakfolyóiratok, a módszertani tanácsok, a hálózati központok és az MKE továbbképzés jellegű előadásai. Gyökeresebb és a praktikumot is nagyobb területen érintő változások esetén, új szabványok, eljárások bevezetésekor, új dokumentumtípusok megjelenésekor reflexszerűen megjelennek a rövid céltanfolyamok is. A katalogizálással kapcsolatos új szabványok életbelépése, a hangzó dokumentumok elterjedése a közművelődési könyvtárakban, a tezauruszok térhódítása, az olvasásszociológia és -pszichológia eredményei nyomán az olvasószolgálatról kialakított kép átalakulása stb. a céltanfolyamok sorát hozta létre.

Ha a kényszerítő igény és szükség spontán létrehívja ezeket a továbbképzési alkalmakat, e téren vajon nem túlbuzgalom a központi beavatkozás? Két választás lehetséges:



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. Központilag szervezett "diploma felfrissítő" tanfolyamok útján minden könyvtárosnak lehetőséget adni, hogy meghatározott időnként rendszerezetten és elmélyülten beépítse tudásába az elmúlt időszak új szakmai ismeretanyagát.

2. A felfrissítás spontán folyamatát nem szabályozni, csak központi szolgáltatásokkal (pl. a helyi előadók kiképzése) elősegíteni, javaslatokkal orientálni.

Mindkét vélemény megerősíthető érvekkel. Az első mellett szólókból emelek ki egyet: nemcsak az egyes könyvtárosoknak, hanem a szakma elméletének is szüksége van rá, hogy egy-egy nagyobb összefüggő területet időnként újragondoljon, újrafogalmazzon. Pl. az állományfeltárás terén nem elég a bekövetkezett rész-változásokat egymás mellé téve ismernünk: időnként a változások és a mozgásirány ismeretében újra kell gondolnunk az állományfeltárás alapkérdéseit és jövőjét is. Az ilyen újragondolásokra pedig semmi sem kényszerít jobban, mint egy továbbképző tanfolyam, akár a hallgató, akár – más szinten – az előadó számára.

Bármelyik utat választjuk, nem szabad elfelejtkeznünk a kis könyvtárak elszigetelten dolgozó könyvtárosainak többszörösen hátrányos helyzetéről. Ők a továbbképzés mostohagyerekei: a specializálódó tanfolyamokon munkakörüknél fogva, az időigényesebb szintentartó tanfolyamokon helyzetüknél fogva nem tudnak részt venni. – Nem szabad elfeledkeznünk a könyvtárkezelők továbbképzéséről sem. Kérdés azonban, hogy esetükben az alaptanfolyamon nyújtott könyvtártechnikai ismeretek időről-időre történő szintentartása, felfrissítése a kívánatos, vagy alapismereteik munkakörüknek megfelelő továbbépítése?

Van azonban a könyvtárosoknak egy rétege, akik számára feltétlenül szervezetten kell biztosítanunk szakismereteik általános felújítását: a GYES-ről visszatérni szándékozók. Restelhetjük, hogy az ő sajátos lehetőségeikhez igazodó reaktivizáló tanfolyamok szervezésével mindmáig adósak vagyunk.

## Szervezeti kérdések

*Környezetünk: más szakmák továbbképzési rendszerei.* A különféle szakmák továbbképzési rendszerei között felépítésükben, színvonalukban nagy különbségek tapasztalhatók;[5] a nagy képzési presztizzsel rendelkező szakmák, pl. az orvostudomány képzési szisztémája általában jól megoldott, számunkra több vonatkozásban eszményi mintának tekinthető. Minthogy azonban a könyvtárosképzés a pedagógusképzés általános kereteibe illeszkedik, célszerű figyelmünket erre fordítanunk, annál is inkább, mert az oktatásügy fejlesztésének új koncepciója a pedagógusok továbbképzésének jelenlegi – ideálisnak nem mondható – rendszerét alapjaiban újjá kívánja alakítani. A tervezett oktatásügyi továbbképzési rendszer fő jellemzői: tartalmi differenciáltság, minden pedagógusra kiterjedő egyetemesség és a részvételben való érdekeltség biztosítása. A könyvtárügynek állást kell foglalnia: milyen mértékben tud és kíván ebbe a keretbe beilleszkedni? A tartalmi elemzésnél láttuk, hogy az ismeretanyagában és követelményrendszerében egységesített tanári tevékenységgel szemben a könyvtáros szakma továbbképzési igényei erősen differenciál-



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tak, sok a speciális irányultság, ami aligha illeszthető be zavartalanul a pedagógus-továbbképzés rendszerébe. Az is természetes, hogy vezető könyvtárainknak sajátos helyzetük és adottságaik révén szerepet kell kapniuk a könyvtárosok továbbképzésében. Ugyanakkor feltétlenül ki kell használni az oktatásügyi rendszerhez való kapcsolódásból származó előnyöket. Egyes koncepciók a tanárképző felsőoktatási intézmények tanszékeit kívánják kellően megerősítve a pedagógus-továbbképzés regionális központjaivá tenni. Velük párhuzamosan a könyvtárosképző tanszékek személyi és anyagi megerősítése is kívánatos lenne, hogy a régiók könyvtáros-továbbképzésében intenzíven részt vehessenek.

*A könyvtáros továbbképzési rendszer belső mozgásiránya.* Nem érdektelen rövid visszapillantást tennünk szakmai továbbképzésünk történetére: talán sikerül a mozgásirányból a jelen s a jövő tendenciáira is következtetnünk.

Az első szakaszban, az 50-es és a 60-as években ál-továbbképzés folyt: továbbképzési formában általában a hiányzó alapképzés ismereteit adták át. A hallgatóság szakképzettség és munkaterület szempontjából differenciálatlan volt: a szakmai minimummal sem rendelkezők és az egyetemi végzettségűek ugyanazt az előadást hallgatták.

Nem véletlen, hogy a 60-as évek végén történt az alapvető változás, ekkor alakult ki a szakmai továbbképzés ma is fennálló rendszere. Ekkor ugyanis már működtek az alapképzés nagy kapacitású, szolíd intézményei: a középfokú szaktanfolyamok és a tanítóképzők könyvtár-népművelés szakjai, volt tehát *kit* továbbképezni. Másrészt ekkor kezdődött meg nagy arányokban a könyvtári munkakörök belső differenciálódása, olyan specifikus munkakörök alakultak ki, mint a gyerekkönyvtáros, zenei könyvtáros stb., volt tehát *mire* képezni. A megváltozott szükségletet helyesen ismerte föl és elégítette ki az időben hosszabb, követelményeiben igényes tanfolyamok meghonosításával a KMK *Vadász* Ferencné által vezetett Oktatási osztálya.[6]

A központi tanfolyamok a 70-es években a kezdetben kialakított és a könyvtárosok növekvő (ma már hétezret közelítő) táborához képest szerény keretek között folytak. Az igény nyomása nem feszítette szét őket, mivel a tömeges igény másfelé fordult: a képesítési fokozatot is adó továbbtanulási lehetőségek felé.

Oka volt ennek is. A középfokú szaktanfolyamok legtermékenyebb éveiben sem lépte túl a közművelődési könyvtárakban a képesítettek száma az 50%-ot, a dolgozók felének tehát egzisztenciális kérdés volt a megfelelő papír biztosítása. A szakkönyvtárakban csak kicsivel volt jobb a helyzet. A könyvtárosok másik harmadának más volt a gondja. Ők korábban főiskolai (papír-) elvárásokkal végezték a szaktanfolyamot, illetve az akkor még nem főiskolai szintű tanítóképzői stúdiumokat; most pedig a főiskolai pecsétű végbizonyítvány megszerzésére törekedtek. A 70-es évek második felében tehát a szakma továbbképzési igénye túlnyomórészt a képesítési fokozatot is biztosító továbbtanulásban jelentkezett, többezer fős nagyságrendben.

Rövid áttekintésünkben a jelenhez értünk. Napjainkban a korábbi tömegméretű továbbtanulási formák lényegében bezárultak; a szakmának viszont változatlanul szükséglete a könyvtárosi szaktudás növelése, a dolgozóknak pedig igényük a szervezett tanulásba való bekapcsolódás. A korábbi tanfolyami formák áteresztő képessége elégtelen. A rendszer újragondolására, új szakmai továbbképzési rendszer körvonalazására érett meg az idő.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

*Kötelező továbbképzés felé?* A továbbképzési rendszer távlati tervein munkálkodók (nemcsak a mi szakmánkban) két táborra válnak. Az egyik tábor a továbbképzésnek minden diplomás számára kötelezővé tétele mellett foglal állást. Bizonyos időnként (legalább 10 évenként egyszer) minden dolgozó számára kötelező lenne a szervezett stúdiumban való részvétel, ennek eredményességét vizsgával kell igazolni. Ha ugyanis természetesnek tartjuk az egyes munkakörök betöltéséhez kötelező vizsgát – érvelnek e nézet hívei –, ugyanolyan természetesnek kell tartanunk a változó ismeretekkel való lépéstartás kötelező jellegét is. Gyakorlatilag pedig csak a jogilag előírt kötelező jelleg ad biztosítékot a továbbképzéshez szükséges pénz, munkaerő biztosításához.

A másik tábor hívei szerint a kötelező jelleg a színvonal rovására megy, gyakorlatilag pedig ennek bevezetése a belátható jövőben anyagi okok miatt irreális.

E sorok írója úgy véli, hogy a továbbképzési rendszer egyetemessége nem feltétlenül azonos a jogilag kötelező jelleggel. Azokkal tart, akik a továbbképzést kötelezővé kívánják tenni a szervező intézmények számára (ti. a továbbképzési alkalmak biztosítása legyen kötelező feladat), de fakultatívnak hagynák a résztvevők számára. Az egyetemességet a jogszabályoknál is hatékonyabban képes biztosítani az ösztönzők jól kiépített rendszere.

*Szabályozás és túlszabályozás.* Milyen mértékű legyen a szakmai továbbképzési rendszer központi szabályozása? Megfelelő-e a központi irányítás jelenlegi gyakorlata és mértéke, s ha nem, milyen irányba kívánatos módosítani?

A kérdések elsősorban az ismeretek szintentartását szolgáló továbbképzési alkalmakra vonatkoznak, azokra a területekre, melyek jelenlegi gyakorlatunk szerint túlnyomórészt a könyvtárügy tevékenységi körébe tartoznak; az iskolarendszerű képesítést nyújtó kiegészítő képzés eleve szabályozott.

Ismerünk külföldi példákat, ahol az ismereteket szintentartó könyvtári továbbképzések rendszerét a miénknél sokkal erőteljesebben szabályozzák. Mégis úgy vélem, hogy e téren nem a szigorúbb előírások irányában kell haladnunk, hanem a belső igényekre és a könyvtárak öntevékenységére kell inkább építenünk, a belső tartalékokat kell megmozgatnunk.

Két területen azonban központi intézkedésekre is szükség van. 1. Erőteljesebb koordináció, irányítottabb munkamegosztás kellene; jó lenne, ha a könyvtárak rendszeres tájékoztatást kapnának a továbbképzési lehetőségek és ajánlatok teljes skálájáról. Ennek a tájékoztatásnak a koordinációs központok állásfoglalásait, témajavaslatait és felajánlott továbbképzési lehetőségeit is tartalmaznia kell. 2. A speciális könyvtári munkakörökre felkészítő tanfolyamokat – mint az előzőkben már kiviláglott – az alapképzés meghosszabbításának, szerves kiegészítésének tekintem; valamilyen formában (pl. irányelvvel) történő szabályozásukat szükségesnek tartom.

*A továbbképzést szervező intézmények.* Könyvtárosképző tanszékek – könyvtárügyi intézetek – nagy könyvtárak: e három intézmény között oszlik meg mindenütt a könyvtáros-továbbképzés feladata, országonként különböző konfigurációkban. Ahol nagy hagyományú, önálló és erős könyvtárosképző iskolák fejlődtek ki (pl. a skandináv államokban), a továbbképzés oroszlánrészét is ők végzik. Más fejlődés mellett a könyvtárügyi



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

intézetek váltak a szakmai továbbképzés legfőbb bázisaivá, különösen ott, ahol e célra külön intézményt: könyvtárosi továbbképzési házat alakítottak ki (Gotha, Jarocin).

Nálunk a 70-es évek elején a KMK kapott megbízást továbbképző tanfolyamok szervezésére; tanszékeink ezidőben átszervezési, áthelyezési, munkaerő- és egzisztenciális gondokkal küzködtek. Időközben azonban az ELTE Könyvtártudományi tanszékén megszilárdult a szakmai információs másoddiplomás képzés, folytatódott a hagyományos másoddiplomás könyvtárosképzés, sőt 1984-re meghirdették a posztgraduális zenei szakkönyvtárosképzést is. A nyíregyházi és a szombathelyi főiskolákon ugyancsak folyik másoddiplomás és kiegészítő képzés. Kialakult tehát a munkamegosztás: a specializáció és a szintentartó tanfolyamok túlnyomó részét a KMK szervezi, az újabb képesítési fokozatot adó kiegészítő képzést a tanszékek.

*Merre tovább?* Két megfontolásból kell kiindulnunk:

1. A KMK tanfolyamszervező tapasztalatáról és a mögöttes szakemberpotenciálról lemondani ésszerűtlen lenne.

2. A tanszékek szerepe növekedni fog.

Budapesten az ELTE Könyvtártudományi tanszéke és a KMK továbbképzési részlege között már eddig is igen aktív munkakapcsolat alakult ki. Az indulási nehézségekkel küszködő budapesti főiskolai tanszék kezdeti támogatása bizonyára szintén e két intézmény közös feladata lesz. A fejlődés perspektívája Budapesten: eme intézmények még szorosabb munkakapcsolata a továbbképzésben, sőt nem zárhatjuk ki e téren a szervezeti közeledés gondolatát sem. – A vidéki főiskolák tanszékei ugyanakkor a regionális ellátásban kapnak majd a jelenlegit meghaladó szerepet, összefüggésben a tanárképző főiskolák továbbképzési szerepkörének tervezett általános növekedésével is.

Kulcskérdés a nagykönyvtárak, mindenekelőtt a koordinációs központok bekapcsolódása a továbbképzési rendszerbe. Az ő figyelmüket, képzési kapacitásukat az elmúlt években a könyvtárkezelői tanfolyamok kötötték le; a jövőben a kiképzendők szerényebb száma egyrészt, a tanfolyamszervezési munkák rutinjellegűvé válása másrészt lehetővé teszi a továbbképzés felé fordulásukat. Azért is fontos ez, mert csak a koordinációs központokon, a vezető szakkönyvtárakon keresztül lehet bevonni a könyvtáros–továbbképzési rendszerbe a más szakirányú egyetemeket, oktatási és továbbképzési intézményeket, s ezen keresztül lehet rendszerünket nyitottá tenni.

*Anyagi kérdések.* A továbbképzési lehetőségek bővítése (sőt: a jelenlegi megtartása) pénzen múlik. Ki fizeti a tanfolyamokat? Elvileg három forrás lehetséges: a résztvevő, a munkáltató vagy a szervező intézmény. A résztvevőket azonban az anyagi források közül mindaddig ki kell zárnunk, míg a tanfolyamok nem nyújtanak számukra jogszabályokkal garantált anyagi előnyt. Marad tehát a munkáltató és a tanfolyamszervező.

A pénzgazdálkodási javaslatok, irányelvek ismételten arra buzdítanak: a továbbképzési költségek minél nagyobb hányadát hárítsuk a munkáltatóra. Véleményem szerint azonban e téren különbséget kell tenni a nyilvános szolgálatokat teljesítő könyvtárak és a vállalati könyvtárak között. A nyilvános könyvtárak dolgozói számára a továbbképzésen való részvétel éppen olyan alapvető jog, mint az alapképzés; helytelen lenne azt a jelen-



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

leginél jobban kötni a fenntartók anyagi lehetőségeihez, sőt éppen ellenkezőleg arra kell törekedni, hogy a kedvezőtlen helyzetűek (pl. távoli falvak diplomás könyvtárosai) központi keret terhére vehessenek részt a továbbképzésen.

A nyilvános könyvtárak dolgozóinak szervezett, alapismereteket nyújtó vagy felújító tanfolyamok mellett, azokkal párhuzamosan növelni kell a vállalatok, intézmények részére megvásárolható céltanfolyamok számát és választékát is.

## A hatékonyság kérdései

*Mennyiség és minőség.* Bár az oktatás mennyiségi és minőségi fejlesztése nem egymást eleve kizáró fogalmak, mégis le kell szögeznünk: a könyvtáros továbbképzési rendszer gyenge pontja nem a kapacitások szűkössége, hanem a minőség nem megfelelő színvonala. Következésképpen nem a képzési alkalmak számát, hanem azok hatékonyságát kell elsősorban növelnünk; a mennyiségivel szemben a minőség fejlesztése a fontosabb, ámde nehezebb feladat.

*Az ösztönzők kérdése.* Mindenféle oktatás eredményességének első feltétele: a hallgató legyen érdekelt a részvételben. A továbbképzés hatékonyságát is mindenekelőtt a résztvevők motivációja határozza meg.

E téren a továbbképzés különféle típusai között jelenleg éles különbség van: az újabb képesítési fokozatot adó iskolarendszerű kiegészítő képzés a szakmai pályafutásban formálisan is biztosított előnyöket ad: magasabb fizetési fokozatba sorolás, képesítés minősített munkakör betöltésére. A specializáció és az ismereteket szintentartó továbbképzés nem ad ilyen előnyöket; az előbbinek a szűkebb szakmai értékrendben van presztizse, az utóbbinak ott sem.

A probléma megoldása több úton képzelhető el.

1. A szakmai továbbképzés főbb formáinak beépítése – legalábbis jogi beépítése – az iskolarendszerű oktatásba. A részvételről így valamely felsőoktatási intézmény adna oklevelet.

2. A továbbképzés valamely formájában való részvétel kötelezővé tétele bizonyos időszakokon belül minden főfoglalkozású diplomás könyvtárosnak. – Ennek a megoldásnak egyik hátránya az, hogy az ösztönzés helyett a kényszer motivációjára épít, a másik hátránya, hogy a szakemberellátottság jelenlegi, szűkös helyzetében a számonkérés teljesen formálissá válna.

3. A továbbképzés tudatos beépítése a könyvtárvezető munkaerő-politikájába.

Ez utóbbi a jelenleg is járható út. Programját három "legyen!"-nel tudnám körvonalazni. *Legyen* a továbbképzésben való részvétel a fiatal diplomás könyvtárosok pályatervének része! A munkahelyi jellemzések készítésekor a vezető és a könyvtáros közösen jelöljék meg az egyéni szakmai pályatervnek megfelelő továbbképzést. (Ehhez természetesen a különféle továbbképzési alkalmak több évre előretekintő publikálása szükséges.) – *Legyen* a specializáló továbbképzés elvégzése a speciális munkakörök (zenei könyvtáros,



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szaktájékoztató, gyerekkönyvtáros stb.) végleges betöltésének feltétele! – *Legyen* a könyvtárvezetői tanfolyamon való részvétel a káder-kiválasztás és az előretekintő személyzeti politika eszköze!

*A módszerek kérdése.* Továbbképzéseink nagy többségében változatlanul uralkodik a hagyományos előadásos módszer. Különösen egyeduralkodó az előadás a hálózati központok rövid továbbképzésein. Sokkal nagyobb mértékben kellene alkalmazni az egyéni és kollektív problémafelismerésre és megoldásra épülő módszereket, annál is inkább, mert a könyvtárosi olvasótáborok meggyőzően bizonyították ezeknek a módszereknek a hatékonyságát.

Bár hosszabb továbbképzéseink formájukat tekintve "levelezők", a valódi intenzív levelező oktatás módszereit alig-alig alkalmazzák bennük. (Programozott feladatok adása, egyéni levelezés a hallgatókkal, az otthoni feladatmegoldás érdekében rendszeres konzultációs lehetőség biztosítása stb.)

Az elmondottakkal szorosan összefügg, hogy egy-két kísérlettől eltekintve mindmáig nem tudtunk rendszeres képzési fórumot teremteni a könyvtárügy fiatal kutatói számára. A tudományos munkába való egyéni és közös bevezetés, a rendszeres konzultáció, a szeminárium jellegű kollektív munka távol esik továbbképzésünk általános gyakorlatától. (A nehézségek természetesen nemcsak a módszerekben rejlenek.)

Nem kis gondot fog okozni a módszerek szempontjából a könyvtárkezelők továbbképzési rendszerének kimunkálása. Az ő esetükben ugyanis gyökeresen szakítanunk kell a megcsontosodott előadásos formákkal, és a gyakorlati ismereteket gyakorlati módon átadó új módszereket kell kidolgozni.

*Az eszközök kérdése.* Az előadásos formák túltengése akkor mérsékelhető, ha a rendszeresen visszatérő tanfolyamok törzsanyaga jegyzet formájában a hallgatók rendelkezésére bocsátható. Eszményi esetben egy-egy úttörő továbbképző tanfolyam előadásai gyűjteményes kötetté formálódva segítik az utánuk járók útját, hiszen egy-egy témakör szintentartó tanfolyamától elvárhatjuk, hogy a témának az adott pillanatban a legkorszerűbb, legjobb összefoglalása legyen. (Így válhatott pl. a bibliográfiaelméleti tanfolyam előadásgyűjteménye a későbbiekben az egyetemi könyvtárosképzés egyik segédeszközévé.) A munkáltató, problémamegoldó oktatási módszer fontos segédeszköze a példa- és feladattár; nem véletlen, hogy amikor a bibliográfiai leírás új szabványai alapján tömegesen kellett továbbképezni a könyvtárosokat, egymás után készültek dokumentumleírási példatárak. Más területeken, pl. az olvasószolgálatban a gyakorlati könyvtári tevékenység tipikus és az oktatás szempontjából tipizálható problémahelyzeteinek szemléletes felidézése adhatná a legtöbb segítséget esetleírás-gyűjtemények, vagy még inkább video-programok révén.

A kiragadott példák az eszközökkel ellátandó területek, valamint a lehetőségek, a feladatok sokaságát kívánták érzékeltetni. Az eszközkészítés részint pénz és szellemi energiák ráfordításának kérdése. Valószínű, hogy az elkövetkező években az új tanárképző főiskolai tanterv alapján a főiskolai könyvtárosképzés legfontosabb oktatási alapeszközeinek, az egyes tantárgyak jegyzeteinek, tankönyveinek sorozatos elkészítése fog sorra



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kerülni. Ezeket követheti majd egy sokrétű, sok formátumú eszköz-program. A késleltetés nemcsak hátrányt jelent: időt kapunk, hogy a korszerű technikát korszerű módon és valóban korszerű tartalommal tudjuk megtölteni. Az utóbbi a nehezebb feladat.

## IRODALOM


1. Jelen dolgozatomhoz felhasználtam a három lektori jelentés számos értékes észrevételét: FUTALA Tibor, KISS Jenő és PAPP István írásait.
2. SZABÓ Ferenc vezetésével a KMK-ban jelenleg folyik a minden főfoglalkozású magyar könyvtárosra kiterjedő pályaképvizsgálat; az itt következő adatok innét származnak. A korábbiakról: UROSEVICS Daniló: Könyvtárosok iskolai és szakvégzettsége. Bp. OSZK–KMK. 1984. 56 p.
3. ORBÁN Éva: A könyvtári és informatikai munkakörök képzettségi követelményei. Irányelvek és útmutató a követelmények megállapításához. Tervezet. Gépirat. Bp. OSZK–KMK 1984. 38 p.
4. LÁZÁR Péter: Könyvtárosok és információs szakemberek hazai képzésének tartalmi kérdései: A Művelődési Minisztérium számára készített jelentés. Bp. 1983. 224 p. Gépirat.
5. A magyar felsőoktatás helyzete. Szerk. Palovecz János. Bp. Oktatáskutató Intézet, 1983. 526 p.
6. VADÁSZ Ferencné: A központi szakmai továbbképzés öt éve, 1970–1975. = Könyvtáros, 1976. 9.sz. 507–509.p., GYŐRI Erzsébet: A könyvtárosok továbbképzéséről. = Könyvtári Figyelő. 1981. 1.sz. 15–22.p.


AZ NDK KÖNYVTÁRI EGYESÜLETÉNEK hatodik értekezletét, amely egybeesett az Egyesület fennállásának 20. évfordulójával, 1984 márciusában tartották meg Berlinben. Gotthard RÜCKL elnök méltatta az egyesület húsz éves munkáját, szerepét az NDK könyvtárügyének fejlesztésében; kiemelte, hogy szoros partnerkapcsolatot tartanak fenn a Szovjetunióval és a szocialista országok egyesületeivel. Az értekezlet fő témája az *"Együttműködés az 1980-as években"* volt. Az együttműködést elvi szinten tárgyaló bevezető után a szekciók vezetői számoltak be munkájukról, többek között az azonos profilú könyvtárak közötti együttműködésről és az egyesületnek a szakkönyvtári hálózatok létrehozásában betöltött szerepéről. Az egyesület fontos tanácsadói feladatot lát el a könyvtárügy fejlesztésével foglalkozó állami vezetésben. Végül szempontokat fogalmaztak meg a következő évek fejlesztési munkájához. Fő feladatként a könyvtári munka teljesítményének javítását, a termelés, oktatás, kutatás információellátásának fejlesztését jelölték meg. (Wolfgang KORLUSS, a *Der Bibliothekar* és a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* c. folyóiratok főszerkesztőjének tájékoztatásából.)



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# A FŐISKOLAI KÖNYVTÁROSKÉPZÉS MEGÚJÍTÁSA

TÓTH GYULA

Az 1970-es évek második felében a könyvtárosképzésben a mennyiségi és minőségi változásokat sürgető közvélemény hangja – még irreális követeléseivel együtt is – hasznosan csengett egybe az egész könyvtárügy megmérettetésének, a IV. országos könyvtárügyi konferenciának az előkészítésével. Másrészt már ekkor érződtek az előszelei az egész felsőoktatás fejlesztését szolgáló munkálatoknak, amelyeket hamarosan megindított az MSZMP Politikai Bizottságának 1981. február 3-i határozata.

Ilyenformán és ritka módon több irányból is támogatást kapott az a munka, melyről a szakmai közvélemény többször kapott tájékoztatást, sőt egyes szakaszokban lehetősége is nyílt a bekapcsolódásra. Mivel a Könyvtári Figyelő nem egyszer adott teret a gondok megfogalmazásának, a hozzáértő szakvélemények mozgósításának, illő, hogy a munkálatok egyik szakasza befejeződésének közeledtével részletesen beszámoljunk a lehetőségekhez képest nem kevés eredményről. Tesszük ezt abban a szilárd hitben és tudatban, hogy a "megrendelőnek", az egész szakmának nemcsak joga, de kötelessége is tájékozódnia arról, mit várhat a képzéstől, mit tanulnak és hogyan a jövendő munka- és hivatásbéli társak.

1983 végére elkészült az a lényegében új főiskolai tanterv, amely némely más intézkedésekkel együtt azt eredményezheti, hogy 1984 őszétől jobb körülmények között folyik a könyvtárosképzés. A Könyvtári Figyelő olvasói már értesülhettek az egyetemi képzés törekvéseiről[1]; ezúttal a főiskolaiakról szeretnénk tájékoztatni.

## Az előzményekről

Ezúttal – szinte kivételes módon, – a tantervi munkálatok folyamatot alkottak: viszonylag hosszú idő állt rendelkezésre a részmunkák elvégzéséhez, s nem kellett kapkodni, mint az induláskor.[2] Most volt lehetőség az eddigi képzés értékelésére, megméretésére, párbeszédre az érdekeltekkel, kitekintésre mások törekvéseire, a felsőfokú képzés várható alakulásának számbavételére.

Előnyösnek bizonyult, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács egészében áttekintette 1980 júniusában a képzés különböző szintjeinek helyzetét, sőt egy pillantást vetett a továbbképzéssel való összefüggésekre is.[3] Jól szolgálta az OKT anyagnak az elkészítését a Könyvtári Figyelő tematikus száma is.[4]

Gyakran szerepelt a kérdés a Magyar Könyvtárosok Egyesületének különböző fórumain (küldöttközgyűlésen, elnökségi és az egyes szervezetek ülésein), amelyek ugyancsak



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sürgették a megnyugtató rendezést. Az egyesület 1980. évi szombathelyi vándorgyűlésén – mely egészében az 1981-es konferencia előkészítését szolgálta – a plénum előtt elhangzott előadásban és szekcióülésen nyílt lehetőség a képzési gondok és javaslatok megfogalmazására, de legalábbis a helyzet feltárására.[5]

1981 elején – az OKT állásfoglalásának megfelelően –, az MM könyvtári osztálya az egyetemi és főiskolai osztállyal egyetértésben könyvtárosképzési és továbbképzési szakbizottságot hozott létre. Ennek a testületnek lett aztán a feladata, hogy a tantervi és egyéb fejlesztési kérdésekben a szakértői szerepkört betöltse, a munkálatokat szervezze és irányítsa. Az oktatókból és gyakorló könyvtárosokból álló bizottság egy-egy szakterület kiváló művelőivel tanulmányokat íratott,[6] kikérve véleményüket egyes szaktárgyak oktatásával kapcsolatosan; nemzetközi szemlét állíttatott össze,[7] mely 11 ország egyetemi és főiskolai könyvtárosképzésének tartalmát elemezte; végül a KMK-tól statisztikai elemzést kért a könyvtárügyben dolgozók szakképzettségéről.[8]

Időközben több konzultációra nyílt lehetőség külföldi szakemberekkel. Haszonnal járt az európai szocialista országok felsőfokú könyvtárosképző intézményei, tanszékei vezetőinek Varsóban, illetve Radziejovicében tartott konferenciáján való részvételünk, s kisebb mértékben, de már hasznosítani tudtuk *Pálvölgyi* Mihály (Tanárképző Főiskola, Szombathely) Gombocz – ösztöndíjas útján szerzett USA-beli tapasztalatait.

Támpontul szolgált számunkra, hogy 1982-ben az ELTE Könyvtártudományi tanszéke elkészítette új koncepcióját.[9] Ettől elkülönítve, de vele egyeztetve fogalmazhattuk meg a főiskolai képzés célját és tartalmát. (Természetesen mindkét anyagot megvitatta az előbb említett szakbizottság is.)

Ezenközben fontos feladatunknak tekintettük a főiskolai képzés érvényes tantervének elemzését, tapasztalatainak összegezését; ezt a munkát a szombathelyi főiskola tanszékének munkatársai végezték el. Az eredményt megvitatták a nyíregyházi tanszéken is, s hozzáfűzték saját észrevételeiket.

Végül az előzményekhez tartozik, hogy az MSZMP–KB határozat nyomán kiadott 2015/1981. (VI. 17.) Mt. határozat végrehajtására az MM pedagógusképző osztálya hozzálátott a tantervek korszerűsítési munkálatainak megszervezéséhez. Elvi útmutatást adott, ún. szakfelelősöket bízott meg (a könyvtárosképzés esetében a szombathelyi tanszéket, illetve annak vezetőjét), kijelölte a terminusokat. Ennek keretében 1982 októberére készült el az új tanterv első változata, melyet véleményezett az ELTE és a nyíregyházi társtanszék, a KMK oktatási osztálya, az OMK könyvtárigazgatója.

Többszöri egyeztetés és korrekció után 1983 októberének végére kialakult a véglegesnek tekinthető óra-, vizsga- és tanterv mind a nappali, mind a kétszakos levelező (4 éves), mind pedig a másoddiplomás (2 éves) képzés számára.

A tanterv szempontjából talán kevésbé, a képzés egésze szempontjából azonban nagyon is jelentős dátum 1983. június 7-e, amikor a tanárképző főiskolák főigazgatói kollégiuma tárgyalta meg a főiskolai könyvtárosképzés tapasztalatait és gondjait, s hozott megfelelő határozatokat[10] a képzés mennyiségi és tartalmi kérdéseiről, a gyakorlatok fejlesztéséről, a beiskolázás körülményeiről, a tanárszakoktól eltérő sajátos vonásairól[11].



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## Elvi megfontolások (és tervezési "kötelmek")

Az OKT 1980-as állásfoglalása és a IV. könyvtárügyi konferencia a főfoglalkozású könyvtárosok számára *három lépcsős* képzést javasolt, mégpedig egyetemi, főiskolai és könyvtárkezelői szinten. Ez utóbbiak csak differenciált szervezetű könyvtárban (de legalábbis egy felsőfokú képesítésű könyvtáros mellett!) tevékenykedhetnek, s szakképzettségüket nappali tagozaton gimnáziumi fakultációs oktatás, levelező formában 200 órás tankönyvtári tanfolyam keretében szerezhetik meg.

A fentiekből az is következik, hogy Magyarországon az érdemi könyvtárosság felsőfokú diplomához kötött foglalkozás. A korábbi évtizedek szigorú tanulsága, hogy a tanfolyami keretek csak átmenetiek lehetnek, különös kényszerhelyzet megoldásai, a hazai hagyományoknak és a külföldi tapasztalatoknak megfelelően azonban csak az állami oktatási rendszer nyújthat megfelelő kereteket, – és diplomát. Ezért a könyvtárosok képzését csakis a felsőoktatás kereteihez és kötelmeihez kapcsolódva lehet és szabad terveznünk.

A főiskolai képzés keretei azt jelentik, hogy négyéves időtartam alatt képezhetünk nappali és levelező tagozaton kétszakos könyvtárosokat; két év alatt levelező tagozaton a már valamilyen más diplomával rendelkező s könyvtárosként dolgozók szerezhetnek könyvtáros oklevelet. Az előbbi időkeret 1/3–1/3–1/3 arányban oszlik meg a két szak és az ún. közös tárgyak között. A könyvtáros szakra tehát nappali tagozaton félévenként heti 9 óra jut, s a nyolc félév alatt 12–14 vizsgára (szigorlat, kollokvium) kerülhet sor. A közös tárgyak és a gyakorlatok időpontjai befolyásolják a szak tantárgyi kereteit és sorrendjét.[12]

Ugyanakkor a tanárképző főiskola intézményi keretei lehetővé teszik (legalábbis elvileg), mindazon szakok, illetve diszciplinák, művészeti ágak, nyelvek társul-választását, melyeket az intézményen belül oktatnak. Ez módot nyújt a nálunk immár hagyományos, a könyvtáros közvetítő funkciójából következő kétszakos képzés fenntartására, mégpedig olyan szakokat választva, melyek a könyvtárügy szempontjából hasznosak és szükségesek. (Sem az egyszakos képzést javasoló prakticista igényeket, sem a régi középfokú képzés iránti nosztalgiát elvileg és a visszalépés kockázata nélkül ma már nem vehetjük komolyan!)

Mozgásterünkből következően meg kell állapítanunk, hogy a szakirodalomban[13] és az OKT anyagban is szereplő "Y-modell", (sőt "kettőzött Y-modell") bevezetésére egyelőre nincs lehetőség. Az egyik "Y" bevezetésének az az akadálya, hogy még nem értek meg a közös alapú egyetemi és főiskolai képzés feltételei. A másik "Y", vagyis az azonos alapról építkező és bizonyos ponton elváló közművelődési-iskolai, illetve különböző szakterületek szakkönyvtárai számára történő képzés megvalósítását (legalábbis jelenleg) tervezési nehézségek, a pontosabb pályakép hiánya, végül elvi-tananyagi hiányosságok akadályozzák. Ez a probléma azonban már a képzési cél kérdéséhez kapcsolódik.

## A főiskolai képzés célja

A könyvtáros pályakép oldaláról, vagy másképpen: a szakmai igények, a "megrendelő" oldaláról vizsgálva a kérdést, olyan sokrétű követelmények látszanak, hogy azokat a mienkénél sokkal nagyobb volumenű képzés esetén sem lehetne teljesíteni. Vizsgá-



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

lódásaink, s főleg a gyakorlati szakemberek tapasztalatai szerint (ahogy ezt *Szentmihályi* János, *Szepesváry* Tamás, *Katsányi* Sándor és mások annak idején kimutatták) a könyvtáros pálya olyannyira differenciálódott egyfelől könyvtártípusonként, másfelől munkakörönként, harmadrészt szintenként és nagyságrendenként, hogy a képzés számára az egyetlen igazán "közös osztó" a könyvtárosság.

Ezért – meglepően hangozhat: a több, mint 10 éve folyó képzés célját most először (!) megfogalmazva – nem mondhatunk mást, mint "a főiskolai könyvtárosképzés célja és feladata az, hogy – a közös tárgyak tanulása során szerzett magasfokú ideológiai-politikai, széles körű általános, pedagógiai és pszichológiai műveltségre, megfelelő nyelvismeretre építve, továbbá a szakképzéssel párhuzamosan, vagy azt megelőzően valamely szaktudományban, művészeti területen, vagy nyelvszakon elsajátított szakműveltséggel számolva – olyan szakembereket bocsásson ki (nappali, levelező és másoddiplomát nyújtó tagozatáról), akik elsajátították a könyvtárosi és tudományos információs ismeretek általános történeti és elméleti alapjait, ezeknek kreatív alkalmazásához szükséges kezdeti készségeket megszerezték, megismerték e tevékenység gyakorlatának biztos alapismereteit, módszereit, eszközeit (technikáját).

A főiskolán képzett és oklevelet szerzett szakembernek alkalmasnak kell lennie:

a) bármely típusú könyvtárban az egyes részfeladatok ellátására, a központi könyvtári és információs szolgáltatások fogadására és közvetítésére, az olvasó-felhasználó és a dokumentumok közötti kapcsolatok létrehozására;
b) kisebb intézményekben a szabványok és normatív előírások alkalmazásával a könyvtárosi és információs tevékenység, a szakmai munka végzésére, megszervezésére és irányítására;
c) a differenciált szervezetű intézményekben a részfeladatokat végző szervezeti egységek irányítására.

Az elméleti és hangsúlyozottan erőteljes gyakorlati és gyakorlatias képzés keretében alakítson ki olyan jártasságokat és készségeket, melyeknek birtokában a végzett diplomás alkalmas e tevékenységnek a megkezdésére. Ugyanakkor teremtse meg a későbbi ön- és továbbképzés elméleti és módszertani alapjait és készségét, adjon indítást a gyakorlattal párhuzamos és/vagy további szakosító képzés során megszerezhető specializálódásra.

Az egyeztetett tantervek révén tegye lehetővé az egyén számára, társadalmi igény esetén és megfelelő különbözeti államvizsgával ellenőrizetten, hogy az egyetemi diplomát rövidebb időtartamú kurzus útján szerezhesse meg."

A tantervekben szokatlanul terjedelmes* célmeghatározás némely vonását érdemes külön is kiemelni.

1. A tanterv a szakma műveléséhez, ezen belül is a pályakezdéshez elengedhetetlenül szükséges alapok nyújtását vállalja; a szakosítást – vagy szakosodást a munkavégzés keretébe, vagy az amellett végzett szakosító továbbképzés keretébe utalja. Legfeljebb bizonyos orientálást ad – amint majd később látni fogjuk – az utolsó félévekben sorra kerülő, választhatóan kötelező speciális kollégiumok vagy szemináriumok keretében; ilyen hatása lehet magának a szakdolgozatnak is.

* A Kézirat leadása óta megjelent hivatalos tanterv végül is az itt idézettnél rövidebben közli a képzési célt, de nem csorbítja a fentiek érvényét. (A szerk.)



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. Minden könyvtártípus valamennyi munkaköréhez szükséges alapot nyújt a tanterv, legyen egyszemélyes könyvtárról szó, vagy a legnagyobbakról. Eszerint a főiskolát végzettnek képesnek kell lennie önálló munkára, továbbá a könyvtárkezelők, de az önmagáéval azonos végzettségűek munkájának megszervezésére és irányítására is. Ezzel velejár, hogy bizonyos vonatkozásokban a kelleténél többet, más esetekben viszont kevesebbet tanul. Ám pályára készítünk fel, s nem betanított munkásokat képzünk!
3. A pályára való felkészítés számol a közös tárgyakban és a másik szakon szerzett ismeretekkel; saját szűkre szabott kereteit csakis a szakmai ismeretek és jártasságok megszerzésére, nyújtására használhatja fel. Ebből következik, hogy bizonyos igények kielégítését (pl. gépírás, nyelvismeret, irodalmi-történeti ismeretek stb.) nem vállalja, pontosabban a középiskolában megszerezhető ismeretekkel számol, illetve más keretbe utalja (pl. szabadon választott kollégium stb.).
4. Feladatának tekinti viszont a képzés a szakmai nyitottság kialakítását, az egyéni és kollektív, permanens ön- és továbbképzés igényeinek felkeltését, az ehhez szükséges készségek kifejlesztését. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ennek csak akkor lesz értelme és eredménye, ha a jövendő munkahely is támaszt ilyen követelményeket dolgozójával szemben.
5. Végre talán sikerül elkerülni a képzés "zsákutca" jellegét, és lehetővé válik, hogy a főiskolán könyvtár szakot végzett rövidebb idő alatt jusson egyetemi könyvtárszakos diplomához, mint a más szakon oklevelet szerzett. Itt viszont azt kell kiemelni, hogy a munkahelyi szükséglet és ne az egyéni presztizs diktálja a továbbtanulást; nem mindenkinek, hanem a legalkalmasabbak, a legjobban felkészültek előtt nyíljék meg ez a lehetőség.
6. Végül a főiskolai képzés tudatosan azt vállalja, hogy egy szakmára felkészíteni csak megfelelő történeti és elméleti ismeretekkel lehet, amikhez kellő gyakorlati ismeretek és bizonyos fokú jártasságok kapcsolódnak. Ez utóbbiakkal, önmagukban, csak a "betanítottság" szintjéig lehetne eljutni.

## Az új tanterv fontosabb változásai

A főiskolai tantervek mostani korszerűsítése során a szakok java része csak kisebb-nagyobb korrekciókra, javításokra szorítkozott. Egyedül a könyvtárosképzés vállalkozott lényegében új óra-, vizsga- és tanterv készítésére. Eleve abból indultunk ki, hogy a könyvtári szak tanterve akkor is változtatásra, jobbításra szorulna, ha a felsőoktatás többi szakjaiban ez nem lenne aktuális. Ezt indokolta, hogy az érvényes tanterv már több, mint tíz éve készült, viszonylag rövid idő alatt, előzmények és érdemi előmunkálatok nélkül; az eltelt időben markánsan kirajzolódtak a változtatást kívánó tapasztalatok; a szakmai tevékenység alaposan megváltozott, a könyvtáros számára szükséges ismeretek kicserélődtek, a nemzetközi együttműködés erősödött, új szabványok léptek életbe stb.

Ugyanakkor eléggé határozott volt az a véleményünk is, hogy a felsőoktatásban inkább folyamatos, rendszeres és átgondolt karbantartásra és megújításra van szükség, mintsem a régit kiseprűző, robbanásszerű változásokra.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Megítélésünk szerint a korszerűsítés a kontinuitásnak és a diszkontinuitásnak a dialektikus egysége. Éppen ezért a nemzetközi trendeket, hazai törekvéseket és lehetőségeket mérlegelve, az előzmények vállalásával az alábbi fontosabb célokat tűztük ki:

a) tartsuk meg a képzés eddigi gerincét adó, bevált, hagyományos történeti, könyvtártani, olvasásismereti és tájékoztatási tárgyakat, de – hangsúlyozzuk! – frissítsük föl őket is az újabb ismeretekkel, módszerekkel és szemlélettel;
b) jórészt új tárgyak keretében ismertessük meg a hallgatókat az alapvető információ- és kommunikációelméleti, számítás- és könyvtártechnikai ismeretekkel, a hazai és külföldi tájékoztatási rendszerekkel és szolgáltatásokkal (de az egyetemi képzéstől illő eltéréssel):
c) a kötelező tárgyak kereteit úgy formáljuk meg, hogy elég flexibilisek legyenek az új tartalmak és módszerek későbbi integrálására;
d) speciális kollégiumokkal és szemináriumokkal orientációt és indítást adjunk bizonyos könyvtártípusok és munkakörök irányába, növelve az e tárgyak számát, oktatási időkeretét és választékát;
e) a képzés gyakorlatiasabbá tételével és a gyakorlati képzés javításával tegyünk eleget az MSZMP Politikai Bizottsága határozata útmutatásainak, a szakma igényeinek és a könyvtárosképzés sajátosságainak egyaránt.

Szerencsés körülmény volt, hogy ezeknek a törekvéseknek java része egybevágott az egész felsőoktatás megújhodásának általánosabb tendenciáival is.

**Mit tanul a főiskolás a jövőben?**

Amikor nem egy adott tudomány, hanem egy pálya, egy hivatás gyakorlásához szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket kell a hallgatókkal elsajátíttatni, különösen nagy gond a tanterv elkészítése. A tananyag tantárgyakra bontása eleve kompromisszumokat jelent, s tulajdonképpen a könyvtárosi tevékenység egyes folyamatainak széttagolását jelenti. Bármennyire is az volt egyik legfőbb törekvésünk, hogy ne csak ismereteket oktassunk, hanem készségeket is kifejlesszünk, tudatában kellett lennünk annak, hogy a gyakorlatias képzés is csak megindítja azt a folyamatot, mely aztán a munkavégzés során teljesedik ki az ismeretek, az elméleti és gyakorlati tudnivalók egységbe rendeződése által. A tantárgyak elemeket, paneleket szolgáltatnak a szakemberré válás folyamatához. Maguk e részek előmozdítják az integrálódást (pl. mindig jelzik a kapcsolódásokat, felhasználási területeket, előre- és visszautalnak stb.), mégis a legnagyobb szervező erő az egyén, akinek ezt akarnia kell (az oktatás bipoláris folyamat!); ezért is fontos, hogy kialakuljon benne a szükséges szemlélet és már a készülődés időszakában formálódjék szakmai mentalitása.

A régihez képest változott a tantárgyak elnevezése: pontosabbá, tömörebbé, reálisabbá akartuk tenni már a címeket éppúgy, mint a tartalmat. Egyes korábbi tárgyakat szétszedtünk, másokat összekapcsoltunk. Mindez egyúttal bizonyos szemléletváltozást is jelez. Változatlanok viszont (a főiskolai képzés egészében is) az oktatásszervezési formák: vannak évfolyamszintű előadások (ezek csupán mintegy a rendelkezésre álló idő negyedét



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

teszik ki), kiscsoportos foglalkozások (más néven szemináriumok, s ezek aránya mintegy 40%) és gyakorlatok (konkrét könyvtárban és döntő többségük 1–2 fős csoportokban, tényleges munka formájában; részesedésük kb. 1/3-nyi az időből). Az államvizsga előtt a kétszakos nappali és levelező hallgató 11 vizsgát tesz, a másoddiploma megszerzéséért tanuló 13-at. Az előbbi vizsgáiból kilenc kollokvium és kettő szigorlat. Szigorlaton ad számot az V. félév végén a hallgató a gyűjteménnyel kapcsolatos ismereteiből (tantárgyai: dokumentumismeret-gyűjteményszervezés; bibliográfiai leírás, katalogizálás; osztályozás és információkereső technika), illetve a VIII. félév végén a könyvtárhasználóról szóló és a vele való foglalkozás tárgyaiból (vagyis olvasásismeretből és tájékoztatásból).

A félévenként heti 9–9 óra azt jelenti, hogy optimálisan 1084 óra jut az előadásra és szemináriumra, 520 óra tanulmányútra, hospitálásra és főleg gyakorlatra. A négy év folyamán 1600 órás képzésben részesül a könyvtári szak ismereteiből a nappali hallgató.

Fentiek előrebocsátásával vegyük most szemügyre az egyes tantárgyak kereteit, tartalmát, célkitűzéseit.

*1. Könyvtártörténet*

Az I–II. félévben heti 1–1, a III–IV. félévben heti 2–2 óra áll rendelkezésre. Elsődleges célja az, hogy alakítson ki megfelelő hivatásbeli történetszemléletet, és alapozza meg a szakmai kulturáltságot. Ennek érdekében napjainkhoz közeledve egyre részletezőbben, de az egyetemes és benne erőteljesebben a hazai könyvtári kultúra történetének csak általános vonásait, főbb állomásait és képviselőit hivatott megmutatni. A tantárgy megváltozott elnevezése is jelzi alapvonalát, de igyekszik beleágyazni az emberi közlés és kultúra történeti fejlődésébe. Minthogy a könyvtári kultúra mindenkori alakulása szoros összefüggésben van a dokumentum-előállítás, illetve az olvasóközönség helyzetével, számba veszi ezek koronkénti jellemzőit, állapotát is. Ezen belül foglalkozik az írásbeliséggel, a nyomdászattal, könyvkereskedelemmel, a dokumentumok differenciálódásával, a sajtó- és hírközlés fejlődésével stb. Megismerkedik a hallgató az egyes intézmények jellegzetességeivel, a könyvtártípusok és könyvtári rendszerek kialakulásának törvényszerűségeivel és koronkénti sajátosságaival, a könyvtárosság mint hivatás létrejöttével. Történeti tárgy lévén, mintegy évtizednyire közelíti meg a mindenkori "mát", és így kapcsolódik a többi tárgyhoz.

A történet vázlatossága csak a legfőbb vonulatok megmutatását teszi lehetővé, s nem térhet ki a részismeretek és -folyamatok (pl. katalogizálás, osztályozás, bibliográfia, tájékoztatás stb.) időbeli alakulására; ezért az egyes szaktárgyaknak maguknak kell bemutatniuk múltbéli gyökereiket, kialakulásuk folyamatát a lehető legtömörebben.

*2. Könyvtár és társadalom*

Az előbbivel szemben és mellett e tárgy feladata a pálya, a könyvtárosi tevékenység mai problematikájába való bevezetés. (Korábban is szerepelt ez az ismeretanyag, de más címen, egy sokkal bővebb ismeretkör részeként, s ennek megfelelően más aspektusban.)



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az I. félévben heti 3 órában oktatható tárgy címében érezhető a nemzetközi hatás, bár a kissé hangzatos cím szerényebb igényű tartalmat hordoz. Az a feladata, hogy a tanulmányai kezdetén levő hallgatónak mutassa meg a könyvtárnak, mint kommunikációs, információt közvetítő, művelődési és szórakozási lehetőségeket nyújtó intézménynek a társadalmi munkamegosztásban, a kultúra közvetítésében, a tudományos, oktatási, termelési és közművelődési tevékenységben betöltött szerepét. Az alapfogalmakkal kíván megismerkedtetni, a könyvtártípusokat, a könyvtári rendszert kívánja bemutatni, a bennük folyó tevékenységeket és azok elméleti alapjait (mondhatnánk "könyvtári filozófiát" ad – ha nem lenne nagyképű a szó), a könyvtárak kapcsolódását más kulturális intézményekhez. Nem maradhat ki ebből a sorból a könyvtári szakirodalom, a szaksajtó, a kutatás elemi technikáiba való bevezetés, valamint a könyvtárosi pályakép sem.

*3. Informatikai alapok*

A harmadik bevezető, alapozó jellegű tárgy. Ugyancsak az I. félévben, heti 3 órában az informatikának, mint összetett és alakulóban lévő diszciplínának azon alapvető ismereteit igyekszik elsajátíttatni, melyeknek birtokában a könyvtáros partnerévé válhat a számítógépekre és telekommunikációs eszközökre alapozott, modern információs szervezeteket és rendszereket kialakító és működtető specialistának. Alapot nyújt ahhoz, hogy a könyvtáros – más tárgyakban szerzett ismeretek segítségével is – képessé váljék e rendszerekkel való párbeszédre, szolgáltatásaik fogadására és közvetítésére. Az információ- és kommunikációelmélet alapelemei mellett a tárgy foglalkozik az információ mérhetőségének kérdésével, a számítógépesítéssel és annak matematikai alapjaival, a "rendszer" problémáival.

*4. Dokumentumismeret, gyűjteményszervezés*

A II–III. félévben heti 2–2 órában oktatott tárgy nagy hangsúlyt helyez az egyre szerteágazóbb dokumentumtípusokra, ezek tartalmi-tájékoztatási, gyűjteményi értékeire, formai sajátosságaira. A tudnivalókat egy másik metszetben is rendszerezi: könyvtártípusok, illetve azok gyűjteményeinek jellemzői szerint. Ezután következnek a könyvtártanban hagyományosan oktatott gyűjtőköri, beszerzési, állománynyilvántartási és tárolási, állományvédelmi kérdések. Kiemelten kezeli a gyűjtőköri együttműködés, valamint a különgyűjtemények problémáit.

Itt szeretnénk rámutatni arra, hogy képzési törekvéseink szerint (lévén erőteljesen gyakorlati tantárgyról szó) az adminisztratív tudnivalók java részét (pl. megrendelés, leltározás, állományellenőrzés, törlés stb., – de ez érvényes más tárgykörökre is!) a gyakorlatok során a tankönyvtárakban ismerjék meg a hallgatók. A tanórák inkább az elvi kérdésekkel foglalkoznak, és a lehetséges alternatívák bemutatására koncentrálnak.

*5. Bibliográfiai leírás, katalogizálás*

A cél az elméleti alapok lerakása mellett a szabványok alkalmazásának elsajátítása és lehetséges begyakorlása. A rendelkezésre álló idő az I., a III. és a IV. félévben heti 2 óra.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ez némi növekedés az eddigi tantervhez képest, amit egyfelől a különböző dokumentumtípusokra fordított nagyobb figyelem, másfelől az indokol, hogy az új szabványcsalád mellett – ha kisebb mértékben is, de – a régit is meg kell ismertetnünk, hiszen a könyvtárakban a régi és új leírások még nagyon sokáig egymás mellett fognak élni. További fontos változtatás, hogy a katalógusszerkesztéssel indítunk és zárunk (pontosabban: az elején a katalógushasználatról van szó) s egyáltalán, a katalógusokra sokkal nagyobb hangsúlyt helyezünk. Jól tudjuk, hogy a leírás ismerete nélkül nem könyvtáros a könyvtáros, bár a gyakorlati életben zömük nem ezzel, hanem a katalógusok, illetve a leírás különböző termékeinek segítségével végzi munkáját. Az a feladata tehát a tárgynak, hogy a hallgató a szükséges ismeretek kellő szintű elsajátításával legyen képes a formai-leíró feltárás módszereinek kiválasztására, a leírások elkészítésére, de főleg a központi szolgáltatások adaptálására, a feltárási munkafolyamatok megszervezésére és irányítására a különböző típusú és nagyságrendű könyvtárak különböző dokumentumai esetében.

*6. Osztályozás és információkereső technika*

A II–III. félévben heti 3–3, a IV–V. félévben heti 2–2 óra áll rendelkezésre ahhoz, hogy a hallgató a dokumentumok tartalmi feltárásának elméleti és főleg gyakorlati ismereteit elsajátítsa. Az osztályozáselméleti alapok után előbb az Egyetemes Tizedes Osztályozást ismerik meg (végül is a könyvtárak többségének katalógusai és számos más feltáró eszköz is ezt alkalmazza!), majd a tárgyszavas feltáráson át eljutnak a modern információkereső nyelvekig, rendszerekig. Jóllehet az egyes részterületeken is jelezzük a technika, a gépek alkalmazásának lehetőségeit, mégis e tárgy utolsó féléve foglalja össze a technikai eszközök és gépesítés lehetőségeit.

Itt megismerik a lyukkártya-technikát, a reprográfiai és a sokszorosító eszközöket, s a könyvtári kisgépeken és technikai eszközökön át eljutnak a számítógépes szolgáltatásokig. Hangsúlyozzuk, nem válnak sem gépesítési szakemberré, sem programozóvá vagy rendszerszervezővé stb., "csak" megrendelőnek vagy fogadónak, felhasználónak tekinthető partnerré, könyvtárossá.

Az osztályozás kapcsán ugyancsak aláhúzzuk, hogy bár tudniok kell szakjelzeteket megállapítani, a hangsúly itt is a szakkatalógusok, tárgyi katalógusok, a tartalmi feltárásból származó egyéb "műszerek" készítésén, illetve felhasználásán van. Avégett, hogy a hallgató képes legyen a feltárási módok között választani, a központi szolgáltatásokat fogadni, adaptálni.

*7. Olvasásismeret*

Jórészt okkal érte vád eddig a képzést, hogy aránytalanul nagyobb teret ad a dokumentumokkal való "bánni-tudásra" való felkészítésnek, s keveset foglalkozik az olvasóval-használóval kapcsolatos ismeretekkel. Bár a főiskolai képzés tantervében eddig is szerepelt az olvasáspedagógia és -pszichológia, s ezen belül foglalkoztunk az olvasásszociológia körébe tartozó ismeretanyaggal is, az is igaz, hogy ma még a tantárgy egyes területein meglehetősen hiányosak az ismeretek – de amit már oktatni lehet, arról nem mond-



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hatunk le. Ezért szerény óraszámnöveléssel és megváltozott címmel, az olvasószolgálat megszervezésével összekapcsolva, a IV–VII. félévben oktatjuk e tantárgyat. Az óraszám az olvasás és az olvasó szociológiai, pszichológiai és pedagógiai jelenségeinek és törvényszerűségeinek megismertetésére szánt félévekben heti 3–3 óra, az olvasószolgálati tevékenység megszervezésének és működtetésének általános, valamint könyvtártípusonkénti speciális alapelveit és formáit megmutató VII. félévben heti 2 óra.

Ez a tárgy a dokumentum, illetve az információ és az igénybevevő közötti kapcsolat létrehozásának körülményeit, eszközeit, formáit, módszereit hivatott megmutatni. Nem kis figyelmet fordít a könyvtáros és az olvasó/használó közötti kapcsolatteremtés nagyon is aktuális, sok gyakorlati gondjára; az idevágó ismereteket szemináriumokon is gyakorolják a hallgatók.

*8. Tájékoztatás*

Már az eddigi tanterv is a legtöbb időt ennek a tárgynak az oktatására szánta. Most is ez a helyzet, bár az óraszám összességében némileg csökkent: az V–VI. félévben 4–4 óra, a VII–VIII. félévben 3–3 óra áll rendelkezésre. A fő feladat a tájékoztatás általános fogalmi apparátusának, alapvető tudnivalóinak és módszereinek a megismertetése. Nem iktattuk képzési céljaink közé a szaktájékoztatóvá válást (bár ezt elvileg a másik szak lehetővé tenné), hanem azt a posztgraduális továbbképzés körébe utaltuk.

Erősen megváltozott a tárgy szemlélete: az eddigi tudományscsoportonkénti és erősen Könyvismeret-ízű tantervi koncepció (amit persze a valóságban az utóbbi időben többször "lazán" kezeltünk) helyett a műszerek készítése, s még inkább felhasználásuk módszerei, maga a visszakereső tevékenység, valamint a szétsugárzó tájékoztatás szolgáltatásainak felhasználása került a középpontba. Úgy is fogalmazhatjuk, hogy a korábbi dokumentumközpontúságot az olvasni-informálódni akaró használóra való koncentrálás váltotta fel. Ezért fordít figyelmet a tárgy az információs igényekre, illetve ezek kielégítésének a módozataira. Az V–VI. félév feladata a széles körű alapozás mellett a tájékoztatási szolgáltatások két alapformájának: a szétsugárzásnak és a visszakeresésnek a bemutatása. Ezt követi a hagyományos eszköztár, legrészletesebben a különböző bibliográfiák, bibliográfiai műfajok tárgyalása. A VII. félév a szakkönyvtári tájékoztatást, ennek legfőbb műszereit és módszereit tárgyalja a címközléstől az indexeken, referátumokon és tömörítvényeken át a szemlékig, illetve a referáló lapoktól a dokumentációs szolgáltatásokon át a számítógépes rendszerek bemutatásáig. A VIII. félév az általános, vagy közművelődési könyvtári tájékoztatást tárgyalja a faktografikus adatkereséstől az irodalomkutatásokig, illetve a tájékoztató apparátus kialakításától a munka megszervezésén és az olvasók tájékozódási ismereteinek kialakításán át egészen a szakkönyvtári szolgáltatások közvetítéséig. Munkáltató szeminárium (esettanulmány, szerepjátékok, a műszerekkel való megismerkedés, bizonyos szolgáltatások készítése és felhasználásuk gyakorlása) segítik elő a tantárgy elsajátítását.

*9. Könyvtárszervezés, könyvtárpolitika*

E tárgy tartalma is szerepelt az eddigi képzésben, csak más sorrendben és más összefüggésben. Most is némi gondot jelent, hogy egyik része a VI. félévben, a másik része a



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

VIII. félévben szerepel heti 2–2 órában, de a félévi óramaximumok miatt kényszerülünk erre.

A tárgy egyik része olyan ismereteket nyújt, melyek birtokában a könyvtáros mint beosztott, képes részt venni a vezetői döntések előkészítésében és végrehajtásában, illetve mint kisebb szervezeti egység, vagy intézmény vezetője önálló vezetői tevékenységet is el tud látni. E célból szervezési, tervezési, vezetési, pénzügyi, módszertani, könyvtárépítési stb. ismereteket tanul a VI. félévben.

Másfelől az utolsó félévben az a feladata ennek a tárgynak, hogy az eddig tanultakat mintegy keretbe foglalva, művelődés-, könyvtár- és tájékoztatáspolitikai szemléletet és gondolkodásmódot nyújtson. Ha a VI. félévi része egy intézmény, a VIII. félévi az egész könyvtári és tájékoztatási rendszer irányításának problémáival foglalkozik.

*10. Választhatóan kötelező kollégiumok, szemináriumok*

Ezek szolgálják az érdeklődést, az orientációt, s némileg a nagyobb elmélyedést is. Az eddigi két féléves, heti 1–1 órás lehetőséget most a VII–VIII. félévben mindenki számára kettő kötelező, heti 2 órás kollégium és/vagy szeminárium váltja fel. Itt a tanterv annyira rugalmas, hogy még a választható témák címét sem sorolja fel; ezt a tanszék hatáskörébe utalja s a könyvtárügy mindenkori igényeitől, a hallgatók érdeklődésétől, valamint a tanszék adottságaitól teszi függővé. (Lehetőség van külső szakértőknek az oktatásba való bekapcsolására is.) Ez maradt az "Y"-ból; a választható témák vagy könyvtártípusra, vagy munkakörre, illetve mindkettőre egyaránt orientálhatnak, de – újra hangsúlyozzuk! – nem specializálnak.

*A gyakorlati képzésről*

A gyakorlatokat semmiképpen sem tekintjük tantárgynak (jóllehet szerepelnek az óra- és vizsgatervben), hanem olyan sajátos oktatási formának, amelynek egyik feladata a különböző tárgyakban szerzett ismeretek integrálása. De több is ennél: bevezetnek az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazásába, elősegítik új ismeretek (főleg adminisztrációs, de nemcsak ilyen) megszerzését, megismertetnek a könyvtári valósággal, szolgálják az egyes munkafolyamatok ellátásához szükséges jártasságok kialakulását, közvetlen tapasztalatokat nyújtanak az egyes könyvtártípusok és munkafolyamatok sajátosságairól, támogatják a hivatástudat megalapozását és kifejlesztését.

Sokat várunk attól, hogy sikerült elfogadtatni: a gyakorlati képzés vonuljon végig a tanulmányokon (az első két félévben hospitálások és tanulmányút, a III. félévtől a munkában való részvétel).

Az eredményes gyakorlatokhoz a gyakorló vagy tankönyvtárak egész rendszerére van szükség, mert csak így lehetséges, hogy a hallgatók megismerkedjenek a különböző nagyságrendű és különböző típusú könyvtárakban folyó munkával.

Fontos változás az is, hogy a hallgató most nem egy-egy napot, hanem egy összefüggő hetet tölt egy-egy félévben ugyanabban a könyvtárban (a VIII. félévben 2 hetet). Továbbra is megmaradt a VI. félév utáni négyhetes gyakorlat. Ez a megoldás elősegíti a



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

folyamatok és összefüggések jobb érzékelését. Évente vagy félévente váltogatva a tankönyvtárakat több intézményt ismernek meg a hallgatók.

Az új és jelenlegi körülményeink között korszerűnek mondható gyakorlati rendszerben nagy felelősséget vállalnak magukra a tankönyvtárak ("gyakorló iskolák"), ami minden bizonnyal javítja a képzés és a gyakorlati élet kapcsolatát is.

**És végül . . .**

Jól tudjuk, hogy ez csak keret. Tartalommal a tanszékeknek és a hallgatóknak kell megtölteniük. Mindenekelőtt el kell készíteni az új tantervhez szükséges oktatási segédleteket (tankönyvek, jegyzetek, példatárak, szöveggyűjtemények, AV-segédletek stb.). Itt igénybe kell vennünk az elméleti és gyakorlati szakemberek közreműködését, mert a főiskolák néhány oktatója ehhez a nagy munkához kevés lesz.

Jó néhány eddigi gondot most megoldottunk, vagy reméljük, hogy megoldunk, – de nem mindent. Egyelőre pl. változatlanok a felvételi vizsgák körülményei, s kevéssé tudjuk a pályaalkalmasságot vizsgálni. Nincs lehetőség az olyan "előfelvételre", hogy a tanulmányok előtt a szakma "kipróbálja" a jelöltet, a jelölt pedig belekóstoljon a könyvtárosságba; mielőtt megkezdené nappali tagozaton a tanulmányait. Egyelőre nincsenek eszközeink a nyelvtudás ösztönzésére, vagy éppen előzetes megkívánására. Négy hétnél hosszabb gyakorló időt nem tudtunk bevezetni. Emelni kellene a szakdolgozat presztizsét is. És így tovább.

Jól tudjuk, hogy itt elsősorban a nappali képzés oldaláról írtuk le jobbító törekvéseinket. A levelező és a másoddiplomás képzés ezzel tartalmilag azonos, azzal az eltéréssel, hogy itt a gyakorlatokat a hallgatók napi munkája helyettesíti. (Ezért is nagy a munkahelyek szerepe és felelőssége a tanulás feltételeinek megteremtésében!) A levelező tagozaton való tanulás jórészt egyéni felkészülést jelent, a konzultációk és házi feladatok segítségével.

## JEGYZET

1. DÁN Róbert: Az egyetemi könyvtárosképzés programja. = Könyvtári Figyelő, 1982. 3.sz. 229–232.p.
2. Ld. ehhez TÓTH Gyula: Főiskolai könyvtárosképzés Szombathelyen. = Könyvtáros, 1975. 4.sz. 191–194.p.
3. Az Országos Könyvtárügyi Tanács ezzel mintegy koncepciót dolgozott ki a könyvtárosképzés és továbbképzés számára. Ez azután a IV. országos könyvtárügyi konferencia állásfoglalásához is alapul szolgált. Bővebben ld. TÓTH Gyula: A könyvtárak káderhelyzete, könyvtárosképzés és továbbképzés. = Könyvtári Figyelő, 1981. 2.sz. 85–93.p.
4. Könyvtári Figyelő, 1980. 2.sz. 131–224.p.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

5. Ezt ld. bővebben A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve. 1980. Bp. NPI, 1981. c. kiadványban. HILLER István: A könyvtárak személyi ellátottsága az 1970-es években és összefüggései a képzéssel és továbbképzéssel. I.m. 39–43.p.; TÓTH Gyula: A felsőfokú könyvtárosképzés alakulása az 1970-es években. I.m. 62–66.p.: KATSÁNYI Sándor: A könyvtári középkáderképzés. I.m. 67–71.p.
6. Javaslatok a könyvtárosképzés reformja számára. Kézirat. 10 szerző összesen mintegy 170 lap terjedelmű tanulmányban fejtette ki véleményét.
7. Tantárgyszerkezet külföldi egyetemek és főiskolák könyvtárosképzési tanterveiben. Összeáll. CSAPÓ Edit. 46 + 32 p. Ezen kívül természetesen felhasználtuk "Az informátor-, a szakkönyvtáros és a közművelődési könyvtárosképzés. Szakirodalmi Szemle. Szerk. KATSÁNYI Sándor. Kiad. az OSZK–KMK. Bp. 1978. 62 p." c. kiadványt is.
8. Kimutatás a könyvtárosi munkakörben foglalkoztatott főfoglalkozású dolgozók szakképzettségéről és iskolai végzettségéről. Kézirat. Összeáll. UROSEVICS Danilo. 31 sztl. illetve A kis felsőoktatási és szakkönyvtárak káderhelyzete. Kézirat. Összeáll. ORBÁN Éva. 26 sztl.
9. Ld. 1.sz. jegyzet.
10. A vita alapjául szolgáló előterjesztés: A főiskolai könyvtárosképzés helyzete és fejlesztése. Kézirat. Összeáll. TÓTH Gyula. Szombathely, 1983. május 20. 11 + 2 + 2 p.
11. Az előző jegyzetben hivatkozott és nem publikált előterjesztés jónéhány gondolata olvasható TÓTH Gyula: A szombathelyi könyvtárosképzés két évtizede. = Könyvtáros, 1983. 1.sz. 34–38.p.
12. Irányelvek, szempontok a tanárképző főiskolák tanterv-korszerűsítési munkálataihoz. Kézirat. Nyíregyháza, 1981. december. 8 + 5 p. Továbbá ld. még A tanárképző főiskolák 1984–85-től bevezetendő óra- és vizsgaterve. Kézirat. Nyíregyháza, 1983. 4 + 6 p. (Mindkettő munkaközi, nem publikált dokumentum, ezért csak a főiskolákon hozzáférhető.)
13. KATSÁNYI Sándor: Könyvtárosképzésünk paradoxonai. = Könyvtáros, 1978. 9.sz. 507–511.p.

■■■

A HANNOVERI KÖNYVTÁROSKÉPZŐ SZAKFŐISKOLÁN, amelyet a közelmúltban szerveztek, a következő laboratóriumok állnak a gyakorlati oktatás rendelkezésére: 1. tanműhelyként is működő főiskolai könyvtár; 2. online gyakorlóközpont, ahol a hallgatók a különféle tájékoztatási rendszerekkel (pl. Datex-P, Euronet, SDC, Data-Star, ECHO stb.) való kapcsolatfelvételt gyakorolják; 3. számítógéplaboratórium az adatbevitel, javítás, programok futtatása stb. megtanulására; 4. restauráló és könyvkötészeti műhely, eredeti funkciója mellett tanműhely is.

ABI-Technik, 1983. 2. no.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# A SZAKKÖNYVTÁRI HÁLÓZATOKRÓL MÚLT ÉS JÖVŐ IDŐBEN

FUTALA TIBOR

*Karinthy* Frigyes hívta fel rá a figyelmünket: valamennyien kávéházi "hötzendorfi konrádok" vagyunk. Mindig a más dolgait látjuk átfogóbban, tudni vélvén azt is, körükben mi a teendő.

Útkereső hétköznapjainkban e tulajdonságunk még inkább kibontakozik. Se szeri, se száma az olyan publikációknak, amelyekben outsider próbálja felnyitni az ilyen-olyan szakmabeliek szemét. A szociológus – például – a vámhatóság és a BÁV maradi gyakorlatát veszi észre a személyi számítógépek hazai terjedésével kapcsolatban, a piackutató elektronikánk bajait.

– "Okvetetlenkedés" vagy a "józan paraszti ész" megszólalása-e ez a jelenség? – szoktam magamnak feltenni a kérdést, mihelyst mocorgásba fognak bennem is az ingerek: megmondom én a szomszédnak, miként művelje a kertjét, ha már magától nem jön rá, ahogy eddig tette, az több, mint rossz.

Bárhogy latolgatom ilyenkor a választ, azt kell megállapítanom: a "józan paraszti ész" munkál az ingereimben.

– De hát akkor miért nem használod nagyokos józanságodat a saját szakmád kertjében, hisz ami rajta folyik, az se élenjáró hortikultúra, sőt? – támad meg erre az újabb kérdés.

– Mert a közepében vagyok, nincs rálátásom, mert atyám és anyám is így csinálta, mert bátyám összevonná a szemöldökét, öcsém szidalmazna, húgom pityeregne, ha másként akarnám. Már akkor is, ha csak szóban – hangzik általában a csüggedt replika, s közben eszembe jutnak azok a gyönyörűséges mesék, amelyeket szakmai ifjúságomban hallottam kertünk csenevész vegetációja fölött. Ezek mindig azzal kezdődtek, hogy "a mi jó kis könyvtárügyünk".

Belső monológjaim e ponton túljutva már-már feminin imperatívusszal lobbannak el rendszerint: – Ha nem szólsz szakmád kertjéről úgy, mint a szomszédéról szólnál, nem leszek jóban veled.

Most adódik egy beszélési alkalom. Amit az alábbiakban a szakkönyvtári hálózatokról (a felsőoktatásiakat általában figyelmen kívül hagyva) elmondok, az a "mintha a más kertjéről józan paraszti ésszel" megkísérlése lesz.

A szükséges rálátást és általa a kellő mértékű elidegenedést több fokozatban szereztem meg hozzá.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## A rálátás fokozatai

*A műszaki könyvtári koordinációs kollégiumra emlékezve*

A rálátás megszerzésének első fokozata: volt egy időszak – az 1980 és 1982 közötti három év –, amikor az OMIKK szervezetében az OMK látta el a koordinációs központi feladatkört. Az erre szolgáló – kisded – szervezeti egységet könyvtári koordinációs és módszertani osztálynak hívták.

Megalakult a koordináció igazán demokratikus szakmai kapcsolattartó testülete, a műszaki könyvtári koordinációs kollégium is, amelynek életjelenségeiről a TMT alkalomról-alkalomra hírt adott[1]. Ha valaki venné magának a fáradságot, és fellapozná ezeket a híradásokat, nagyjából a következő tanulságokat vonhatná le belőlük.

A kollégiumon előterjesztett dokumentumokat kivétel nélkül az OMK munkatársai állították elő. Ennélfogva nem is tartalmazhattak mást, mint saját kínálatokat a többiek vélt vagy tényleges hasznára. Ha valami megnyerte a résztvevők tetszését, az – még az együttműködés berozsdásodott fogaskerekeit is megmozdítva – realizálódott (pl. számítógépes folyóirat katalógus, könyvtárkezelői tanfolyam), ha viszont nem, kipróbálás nélkül került ad acta. A partnerek aktivitásának hiányában a könyvtárügy hierarchikus építkezéséből szükségképpen következő "manna-várás" makacs továbbélése, a "ha akarnak valamit, adassék meg ehhez a feltétel föntről" erős beidegződése tükröződött. (Csak megjegyzem, hogy a szakirodalmi információs rendszerek környékén feltűnt tanácsadó szervezetek még annyi prosperitást sem mondhatnak a magukénak, mint amennyit a jelenleg is valahogy létező koordinációs kollégium.)

A "lapleosztásból" is adódott: a kollégiumi előterjesztések szakkönyvtár-centrikussá sikeredtek. S ha mindez még valamennyire meg is felelt a felsőoktatási hálózati központok probléma- és gondolatkörének (ez abból valószínűsíthető, hogy e központok igazgatói, hacsak tehették, maguk jelentek meg az üléseken), az ipar információ ellátásával foglalkozó központokénak azonban korántsem (őket az üléseken kivétel nélkül a "harmadik vonal", a módszertanosok egyike-másika képviselte). S kialakulhat-e ott igazi csapatjáték, ahol a pályán levő játékosok közül – mondjuk – csak minden második rúghat labdába? Az aszimmetrikus érdeklődés pregnánsan dokumentálta: az ipar "információval való megváltása" már jó ideje kicsúszott a hagyományos könyvtári hálózati tevékenység kezéből. (Történeti elemzés kérdése, hogy korábban benne volt-e egyáltalán, s ha igen, mennyire.)

Már a kollégium 1982. évi munkájában érezhető volt az az elbizonytalanodás, amit az ipar irányításának átszervezése idézett elő. A termelési könyvtárhálózatok bomlani kezdtek, s ezt – mi sem természetesebb – nem akadályozhatta meg a hálózati központok kapujának szemöldökfájára kitűzött könyvtári törvényerejű rendelet.

1982 végén még azt gondoltam: ha az OMIKK koordinációs tevékenységében komplexen tudná érvényesíteni a szakirodalmi tájékoztatási és a szakkönyvtári összetevőt,



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a hálózati rendszert meg lehet menteni. Ezért az esedékes belső átszervezések előkészítése közben magam ajánlottam fel a könyvtári koordináció-módszertan kivételét az OMK kereteiből.

Ez megtörtént, bár az általam óhajtott komplex szervezeti egység nem jött létre. Akkoriban bosszankodtam, ma azonban valószínűnek tartom: igazán az sem hozott volna eredményt, ha elképzelésem történetesen megvalósul. Miért? Erre hadd válaszoljak a tájékoztatási szakma egyik magas pozíciójú "homo novus"-ának a véleményével, aki szerint az OSZIR és az OSZIIR koncepciók látványos "füstbe menésének" az volt az oka, hogy készítői a decentralizálás körülményei közepette maximálisan centralizált és hierarchizált nagyrendszerben gondolkodtak.

*Hálózati vita a TMT-ben*

A rálátás második fokozatára az a TMT-vita vitt fel, amely 1982 és 1983 folyamán, annak következtében indult el és bontakozott ki, hogy a fenti alakulásokon elmélkedve óvatlanul a "hálózatosdi" szócskát írtam le szerkesztői megjegyzéseim egyikében. Lett is belőle haddelhadd, heveny haragvás, de később a higgadt hozzászólások se maradtak el.

A vitából mindenekelőtt a régihez való kötődöttségünk sokszálúságának, etikai tartományunkig elérő hajszálgyökereinek a tapasztalatát kellett a magam számára elraktároznom. A reflexiók olyikából nemcsak a bántónak, a támadónak kijáró helyreutasítás, az "ugyan mi jogon?" tört a felszínre, hanem a vékonyka sírás szipogása is felszivárgott és az "à la recherche du temps perdu" szomorúsága. Hiába: a szegények, a rivaldafényt nélkülöző szakmák mindig érzékenyebbek és konzervatívabbak, mint a gazdagok és az "élet kegyeltjei".

A TMT-vita további tanulsága arra késztetett, hogy differenciáltabban szemléljem a szakkönyvtári problematikát és vele együtt a hálózatit is. Például észre kellett vennem: a szakegyetemi és szakfőiskolai könyvtári hálózatok képviselői egyáltalán nem kapcsolódtak be a bajvívásba. Őket nyilvánvalóan nem ingerelte fel az akaratlan provokáció. Úgy vélték, nem az ő házuk gyulladt ki, s akkor minek a tűzoltás. A nem ipari hálózatokból érkezett hozzászólások figyelmeztetése pedig így szólt: az intézményi vagy mondjuk, a költségvetési rendszerben működő könyvtárakból épült hálózatokban másként járnak az órák. Ott még korántsem mutatnak öt percet tizenkettő előtt, bár azért arrafelé araszolnak.

1983 végére eső, tehát meglehetősen késői vitazárómban[2] – már a rálátás megszerzésének harmadik fokozatában összegyűlt ismeretekkel is felvértezve – a "megszüntetve megőrzés" gondolatának előtérbe állításával tettem kísérletet egyrészt a nem készakarva okozott megbántottságok kiengesztelésére, másrészt a szakkönyvtári hálózatok lehetséges jövőjének felvázolására, amivel e dolgozatom második felében is foglalkozni kívánok. Persze: más megközelítésekben, illetve a jövőkép más, eddig nem, vagy nem nagyon érintett részleteit kinagyítva.

*Az Országos Könyvtárügyi Tanács színe előtt*

A harmadik fokozatra való, egyúttal a szakkönyvtári hálózatok összességére rálátást nyújtó feljutást annak az OKT-felkérésnek köszönhetem, amelynek Sz. NAGY



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Lajos közreműködésével és a szakkönyvtári hálózati munka vezető szakembereinek segítségével tettem eleget. Erről a vállalkozásról – elöljáróban – a következőket:

– Az OKT 1982 kora őszén határozta el, hogy programjába veszi (a "felsőoktatási-szakkönyvtári" hálózatokat ez alkalommal mellőzve) a szakkönyvtári hálózatok helyzetének, első renden a hálózati központok működésének a felmérését.
– Megalakult a felmérést végző munkabizottság, amelynek tagjainak többsége az év végére el is készítette a maga részjelentését.
– A részjelentések összegyűjtésének befejezésére, illetve az OKT tájékoztatási és szakkönyvtári tagozatának szánt előterjesztés megszövegezésére – a munkabizottság eredetileg felkért vezetőjének állásváltása miatt – jómagam és Sz. Nagy Lajos 1983 januárjában kapott felkérést.
– Az előterjesztés *'A szakkönyvtári hálózatok és hálózati központok helyzete. A továbblépés lehetőségei"* címen készült el. Mellékletében tüzetes helyzetjelentés kapott helyet. E dokumentumot a munkaközösség tagjai előzetesen megvitatták.
– Az OKT elnöksége 1983. november 28-án vitatta meg az előterjesztést. Elhatározta, hogy a dokumentumot a tájékoztatási és szakkönyvtári tagozat helyett a testület plenáris ülésének napirendjére tűzi. Felkérte az előterjesztés készítőit, hogy szövegezzenek meg egy kiegészítést (Tájékoztatás "A szakkönyvtári hálózatok és hálózati központok helyzete. A továbblépés lehetősége" c. előterjesztésnek az OKT elnökségében történt előzetes megvitatásáról), amelyben részint a plenáris ülés elé való vitel indokait, részben pedig az elnökségnek a dokumentummal kapcsolatos előzetes állásfoglalásait hozzák az OKT tagjainak a tudomására.
– Az OKT plénuma 1983. december 15-i ülésén két felkért opponens – *Tóth* Gyula és *Walleshausen* Gyula – véleményét is meghallgatva, az előterjesztést azzal fogadta el, hogy az elnökség a benne található tényekre és megállapításokra, illetve a vitatása közben elhangzott szakmai észrevételekre támaszkodva, juttasson el döntéselőkészítő javaslatot a Művelődési Minisztérium könyvtári osztályához a szakkönyvtári hálózatok ügyében.[3]

## Az OKT-előterjesztés következtetései és kiútkeresése

### *A helyzet és kritikája*

Az egyes hálózatokról és központjaikról szóló jelentések, illetve ahol ezek hiányoztak, a rendelkezésre álló szakirodalom tanulmányozása közben az előterjesztés szövegezői rendkívül változatos helyzeteket és állapotokat konstatálhattak. A befogott hálózatok közül öt működött, három sohasem működött, három már nem működött, hét tesséklássék módon létezett. Azóta – folytatódván a tárcairányítás átszervezése – még e szórt mezőnyön belül is megváltozhattak, mégpedig negatív módon a létfeltételek. A reorganizáció csírái egyetlen területen, az Ipari Minisztérium területén jelentek meg, – eléggé bizonytalanul, a végkifejlet minőségét és formáit határozottan még nem mutatva.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Óhatatlanul felmerült a kérdés: érdemes volt-e annak idején a könyvtárügyi alapjogszabályoknak a régi koncepció alapján való újrafogalmazásával és kiteljesítésével annyit bíbelődni, amikor már látszott, hogy az ország új gazdaságirányítási és igazgatási rendszere, amelynek mindinkább az egyes termelő és lakóhelyi közösségek önállóságra és felelősségre késztetése vált "punctum saliens"-évé, igen kevés esélyt helyez kilátásba a hierarchikus, közvetlenül vagy közvetve mindent mindennel a formális logika szabályai szerint összekötő nagyrendszerek sikeres működéséhez.

A könyvtári rendszer "kiteljesített leírását" befejező 5/1978. (XII. 12.) KM sz. rendelet különös élességgel tanúskodik "a mi jó kis könyvtárügyünk" ekként való szabályozásának megkésettségéről és emiatt tekintélyes részben meddő voltáról.

Csak a szakkönyvtári együttműködési alakzatokkal kapcsolatos rendelkezéseinél maradva, a rendelet a következő pirruszi győzelmeket érte el:

– több főhatóság "formális bólintását" megszerezve, ott hozott létre új hálózatokat (belkereskedelem, munkaügy, statisztika), ahol ennek a munkának sem hagyományai, sem feltételei, sem igényei nem voltak meg;
– hasonló "bólintás" alapján bontott-szeletelt szét olyan hálózatot, amely egységes voltában is jórészt fikció volt (közlekedés- és postaügy);
– nem mert lemondani azokról a hálózatokról (a múzeumiról és a levéltáriról), amelyekben a könyvtárak "természetes igazodása" inkább a szakterületi vagy területi együttműködés felé történő "terelést" kívánt volna meg, ha ugyan nem a területi közművelődési hálózatokhoz való valamiféle "csatlakoztatást";
– a hálózati központok feladatkörét egységesen, elsősorban a közművelődési könyvtári szükségleteket és gyakorlatot szem előtt tartva szabályozta, ami annál inkább, minél közelebb megyünk a termelési szférákhoz, mindenekelőtt az iparhoz, anakronisztikusnak bizonyul;
– az újonnan fundált koordinációs központok közül azokat, amelyek egyben hálózati központok is maradtak (OIK, AGROINFORM), "tudathasadásos" helyzetbe hozta (miként viselkedjenek az önállósított felsőoktatási hálózatokat illetően?), a nem hálózati központ OMIKK-ot pedig nehezen értelmezhető helyzetbe (ez kitetszik a műszaki könyvtári koordinációs kollégiumról írtakból is).

*A hálózati központi funkciók*

A szakkönyvtári és a szakirodalmi információellátás közös megjelenését és együtthatását feltételező kiútkeresés érdekében az előterjesztés a hálózati központok lehetséges és szükséges funkcióit meghatározva állást foglalt gyakorlásukkal s annak elveivel-módjaival kapcsolatban.

– Az elemi, minden további hálózati tevékenységet megalapozó funkciót igazgatási-nyilvántartási funkciónak lehet nevezni. Ennek ellátására minden főhatóságot kötelezni kell. E tekintetben nem lehet kibúvó az, hogy valamely főhatóságnak kell-e vagy nem kell ezen túlmenően könyvtári-tájékoztatási hálózat. Persze: annak sincs akadálya, ha ez vagy az a főhatóság saját szervezetében kíván e követelményeknek eleget tenni. Bölcsebb dolog mégis, ha – a szükséges dotációval – a főhatóságok valamelyik fejlett



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtárukat, információs központjukat teszik meg e funkció ellátásának letéteményesévé. Ennek két indoka van: az első, hogy azért e funkció sikeres gyakorlásához nélkülözhetetlen a könyvtárszaki-informatikai hozzáértés (pl. a statisztikai jelentéseket csak értelmezni tudó "elolvasás" után lenne szabad elfogadni, a külföldi folyóirat-rendelések engedélyezési eljárásaiban nem utolsó szempont a hazai UAP intézményeinek-eszközeinek, illetve azok "tartalmának" ismerete, a szakirodalom és a szakirodalmi információk közös érdekű országos áramoltatását szakmailag is ösztönözni és ellenőrizni kell stb.), a másik, hogy az ilyen jogosítvánnyal rendelkező intézmények kedvezőbb pozícióba kerülnek az érdemi hálózati központi funkciók ellátásához, függetlenül attól, hogy efféle szolgáltatásaik fenntartásáról, továbbfejlesztéséről vagy kifejlesztéséről van-e szó.

– A hálózati munka tengelyébe egyértelműen a szakirodalmi ellátással és a szakirodalmi információs szolgáltatásokkal összefüggő funkciókat volna célszerű állítani. Ez, ha úgy tetszik, információs marketing, amely felderíti az igényeket és szükségleteket, vizsgálja, hogy az igények miként növelhetők az objektív szükségletek irányába (a fizetőképes kereslet nagysága, milyen szolgáltatásokra tart igényt ez a kereslet, s milyen szolgáltatások alkalmasak máris a kielégítésére, hol van hajlam és lehetőség kooperatív vállalkozásokra stb.), propagálja a szolgáltatásokat, illetve szervezi "fogyasztásukat", figyelemmel kíséri a szolgáltatások fogadását és értékelését, végül visszacsatol, azaz a különféle szolgáltatások készítőit és az adott intézmény információs politikájáért és stratégiájáért felelős vezetőit ellátja a "bővített újratermeléshez" nélkülözhetetlen információkkal, ami alatt esetenként mennyiségi és minőségi reprodukcióbővítést is érteni kell, de minőségit mindig. Tulajdonképpen itt sincs szó olyan tevékenységről, ami korábban, tegnapelőtt, tegnap hiányzott volna, hiszen az információs központok és a jelentős könyvtárak folyvást termékeik "eladásában utaztak". Ennek ellenére a javaslat forradalmi; hogy miben, milyen mértékig, arról a következő fejezetben lesz szó.
– A harmadik funkciótípus a könyvtárszaki-informatikai módszertani segítségnyújtás a maga sokféleségével és változatosságával (információs helyek-szakkönyvtárak rendezése és berendezése, tanácsadás szervezési, technikai, technológiai ügyekben, képzés és továbbképzés stb.). Csakhogy ezzel a továbbiakban kérésre (a kötségvetési intézményeket átfogó hálózatokban) vagy megrendelésre (a termelési, általában a fizetőképes könyvtárakat és információs helyeket átfogó hálózatokban) kellene élni, semmiként sem – mint ahogy eddig történt – hivatalból, államköltségen és "akarja, nem akarja, muszáj"-módon. Szóval e funkciótípust mindenképpen a kínálat-kereslet érvényesülése mentén kellene ellátni, azaz egyfajta szolgáltatássá tenni. Az előző funkciócsoporthoz képest csak annyiban más, hogy tárgyában különbözik tőle. Egyébként az ekként értelmezett módszertani munka jó példája annak, hogy bizonyos dolgok "megszüntetve megőrzése" hogyan mehet végbe: valami eddig lenézettnek olyan rangemelésére van komoly esély, amelyről a módszertanra specializálódott szakembereink korábban nem is álmodhattak.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

*Hangsúlyeltérések a kibontakozásban*

Noha amit itt az előterjesztés következtetéseiként és kiútkereséseként leírtam, véges-végig benne van az alapdokumentumban, mégis radiálisabban hangzik annál, mint ahogy ott hangzott, ahol az új hálózatpolitikára való átmenettel kapcsolatos javaslatok szükségképpen tompították a csattanásokat. Az OKT elnökségi ülése azonban még ennek ellenére is szükségesnek látta a már megemlített tájékoztatás mint saját, bizonyos mértékű távolságtartást rögzítő dokumentum elkészíttetését. E feladatokat rám bízta, amiért köszönettel tartozom neki. Hitt benne, hogy tárgyszerű leszek.

Ezért, vázolni akarván az előterjesztés várható "hivatali utóéletét", hadd idézzek néhány passzust ebből a Tájékoztatásból:

"Az elnökség . . . azért foglalkozott az előterjesztéssel, mert a benne található kérdésfelvetések egyikével-másikával kapcsolatban fenntartotta magának ha nem is a végleges állásfoglalás, de az előzetes hangsúly-kitűzés jogát.

Így mindenekelőtt azt szögezte le, hogy a szakkönyvtárügyben is mindenképpen fenn kell tartani a hálózati szervezetet, mint a továbblépés – ezen belül egy integráltabb szakirodalmi tájékoztatási és szakkönyvtári ellátás irányában teendő továbblépés – letéteményesét.

Az elnökség véleménye a tekintetben is határozott volt, hogy a szakkönyvtári hálózati munka megújításához, a változó körülményekhez való fokozatos igazításához nincs szükség a könyvtárügyi alapjogszabályok, így az 5/1978. KM sz. rendelet módosítására sem. A jelenlegi jogszabályi meghagyások elég rugalmasak ahhoz, hogy alkalmazásuk és értelmezésük révén a különböző feltételű szakkönyvtári hálózatokban kialakuljanak az eredményes, az előremozdulást elősegítő hálózati munkamódszerek és tevékenységi formák . . .

Általában kerülni kell a túlságosan gyors változásokat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne szükség a hálózati munka szemléletének fejlesztésére és/vagy új erők bevonására e munkába. Ugyancsak célszerű lenne, ha a hálózati központokban mérlegre tennék a módszertani munkatársak beilleszkedését a teljes szervezetbe, s a feltételek arányában komplexebb szervezetet hoznának létre a szakmai adminisztratív, a módszertani gondozó és a tájékoztatási szolgáltatás-kínálatot egyként integráló munka érdekében.

Elemi kötelezettség a szakmai adminisztratív kapcsolatok zavartalan biztosítása, amely egyébként a hazai UAP működésének is előfeltétele. Ezzel szemben – főként a fizetésképes (termelési) szakkönyvtárakat átfogó hálózatokban – a módszertani gondozás (benne a továbbképzés, a helyszíni tanácsadás, rendszerszervezés stb.), valamint a tájékoztatási szolgáltatások terjesztése fokozatosan fel kell hogy vegye a marketing-tevékenység, illetve a szerződéses munkavégzés jegyeit, amelyek révén kibontakozási út nyílhat a könyvtárak-tájékoztatási munkahelyek magasabb szintű, tematikai-tartalmi együttműködése felé."

A plénum atmoszférájára és hozzászólásaira visszaemlékezve, aligha tévedek, hogy az OKT elnöksége nemcsak az előzetes hangsúly-kitűzés idején vélekedett az előterjesztésről a fenti módon, hanem az utólagos hangsúly-megadás idején se változott meg a véleménye róla.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az átmenetek szükségességét, bekövetkeztük hálózatonként óhatatlanul más-más időpontját és tartamát mindenesetre magam is elismerem, de tartok tőle, hogy a nem túlságosan gyors változások melletti állásfoglalás az "ad Calendas Graecas" bekövetkező cselekvést ösztönzi.

**Legitimációval vagy legitimáció nélkül?**

Az alakulások logikája bizonyossá teszi bennem, hogy a hálózati tevékenység az információs marketing irányába fog kibontakozni. Függetlenül attól, lesz-e hozzá legitimáció, azaz könyvtári-információs alapjogszabály-változás avagy sem. A legitimációnak azonban meglennének a maga hasznai. (Ezt – be kell vallanom – e cikk írásakor sokkal határozottabban képviselem, mint a jelentés készítése és az OKT-"szertartások" idején.)

Hogy milyenek? Erre legyen szabad társadalomtörténeti analógiákat felhoznom, bár ügyünk "kicsiségét" tekintve, szerénytelenül fognak hatni.

A polgárosodásban, mint tudjuk, az eredeti tőkefelhalmozás korszaka gátlástalanul ment végbe. Nyilvánvalóan szükségszerűen. De szükségszerű-e, elkerülhetetlen-e, hogy a hazai információs piacon az elkövetkező öt-hat évben ilyen elemi, a fogyasztók nyakába varrt áru információs értékét tekintve: brutális jelenségek üssék fel a fejüket? Ez az egyik ok, amiért szívesen látnék egy olyan jogszabályt, amely a dolgok elébe megy, s pragmatikusan védi területén a szakszerűséget.

A következő analógia. Az is közismert, hogy a feudalizmus megdöntése előtt az e szempontból legjellegzetesebb országokban már mindenütt virágoztak a polgári rend intézményei, ügyviteli-kereskedési szokásai. Nagy könnyebbség volt mégis, amikor megdőlt a feudalizmus, s az említett intézmények és szokások már anélkül érvényesülhettek-funkcionálhattak, hogy külön energiákat pazaroltak volna el a haszontalan túlhaladottságok kerülgetésére, látszólagos tiszteletben tartására. Érdemes volt tehát kimondani: a király meztelen. Így én se bánnám, ha a közeljövőben már nem kellene körüludvarolnunk a vágyak pennájából papírra realizálódott látszatokat, s helyettük területünkön – a magunk kertjében – ügyesen, érdekfeszítően és eredményesen alkalmazható cselekvésre inspiráló "művelési szabályok" lépnének életbe.

Hogy megmaradjak a kaptafánál: ebben a "művelési szabálygyűjteményben" a hálózati problémakörből mindössze a következők kapnának helyet:

– minden könyvtárnak, szakirodalmi információs szervezetnek tudnia kell, hogy főhatósági-államigazgatási hovatartozásától függően van egy olyan "hiteles helye", ahol tevékenységét, különféle szakmai paramétereit időről-időre regisztráltatnia kell, s ez a "hiteles hely" az, ahonnan időnként a körmére nézhetnek különféle szakmai ügyekben;
– minden könyvtárnak, szakirodalmi információs szervezetnek ismernie kell, hogy mi az a "mi minden", aminek révén teljesíteni tudja a fenntartó megszabta kívánalmakat, az mennyire hatékony, hol kapható, mennyiért szerezhető be, s e célból információkért mindig bízvást fordulhat ama bizonyos regisztráló "hiteles helyhez" (az egyikhez pénzért, a másikhoz köszönet fejében), még ha annak történetesen nincsenek is saját szolgáltatásai.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

De – persze – a "helyek" többségében minden bizonnyal lesznek, legalább egy-egy konkrét ágazat alapvető, meghatározó szakterületeihez tartozók. Ui. az új jogszabály – a nyilvános könyvtárak alapszolgáltatásai ingyenes használatának alapelvét fenntartva – azt is nagyon határozottan kimondaná, hogy a főhatóságok a "minden üzem és vállalat felelős a saját informáltságáért" elvének érvényesülése és érvényesítése érdekében tartoznak

– korszerű, gazdag, ütőképes, nyilvános, központi szakkönyvtárat működtetni,
– előállíttatni mindazokat az előfizetéses szakirodalmi információs szolgáltatásokat, amelyekben "profilgazdának" minősülnek, illetve elősegíteni terjesztését azoknak, amelyeket más "profilgazdák" állítanak elő, de saját intézményeikben-vállalataikban is szükség van rájuk,
– pénzes szolgáltatásokkal segítségükre lenni a vállalati-intézményi szakkönyvtárak és információs szervezetek munkatársainak szakmai problémáik megoldásában,
– installálni és megfelelő díjazás ellenében rendelkezésre bocsátani mindazt a számítástechnikai és egyéb eszközkapacitást, amely vállalataik-intézményeik számára "behozza" a világ információit,

egyszóval, hogy tartoznak intenzív információpolitikát folytatni, s azt az ország gazdasági-tudományos felvirágoztatása érdekében szüntelenül tökéletesíteni.

A fentiek alapján könnyen elképzelem: az OIK túlnyomórészt saját szolgáltatásaival marketingel, de időnként a másokét is készségesen ajánlja, az AGROINFORM-nál – mondjuk – fele-fele arányban oszlik meg a saját és az "idegen" előállítású kínálat, az MTA Központi Könyvtára esetében 25:75%-osan. Bizonyos "fogyasztói tartományokat" illetően célszerűek lehetnek az olyan megállapodások is, hogy "én is bejárom, te is bejárod őket". Egy a fontos: menjen a dolog, az "isten áldja a tisztes ipart" jegyében szolídan menjen, legyen benne minőségi versengés, de ne idétlen kizárólagosságra törekvés. (Nem árt figyelmeztetni: a régi szakkönyvtári hálózatokban nem volt ritka az "én házam, én váram"-magatartás, ami szükségképpen velejárója a hierarchikus építményeknek.)

Még egy szót az információs marketing javaslatának forradalmiságáról. Tulajdonképpen már mindent papírra vetettem róla. Legfeljebb summázni kell az iménti gondolatmeneteket. Megint történeti analógiával: ami a feudalizmusban "fi-donc" tevékenység volt, az később nagyon is kívánatos és megbecsült foglalkozás lett. Vagy minden analógia nélkül így: az információs marketing a javaslat szintjén a szakirodalmi információ szolgáltatás és az erre hivatott intézményrendszer korszerűsítése leghatékonyabb, legegyszerűbben működtethető, és éppen ebből kifolyólag legkívánatosabb módszerévé minősíttetett.

## IRODALOM

1. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 28.évf. 1981. 4.sz. 162–164.p., 29.évf. 1982. 1–2.sz. 46–47.p., 6.sz. 241–242.p., 30.évf. 1983. 1–2.sz. 51–53.p. – valamennyi közlemény szerzője N. NAGY Katalin.
2. FUTALA Tibor: ". . . a történelem a kontinuitás és diszkontinuitás egysége a könyvtárügyben is . . ." (A szakkönyvtári hálózatokról folyt vita lezárásául.) = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 30.évf. 1983. 12.sz. 507–510.p.
3. Az OKT-előterjesztés és teljes dokumentációja az OKT irattárában áll az érdeklődők rendelkezésére.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# TÁROLÓKÖNYVTÁRAK ÉS DOKUMENTUMELLÁTÁS

SONNEVEND PÉTER

## A kérdés

A szakkönyvtárak könyv- és időszaki kiadvány állománya 1982-ben közel háromnegyed millió egységgel nőtt (1978–1982 között 3,18 millióval, összesen 28,8 millióra); a tiszta növekedés 3–4 év alatt 10–15%-ot tesz ki.[1] A tanácsi és szakszervezeti könyvtárak összállománya[2] (az Állami Gorkij Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nélkül) szintén 1982-ben 42,5 millióról 44,6 millióra emelkedett, itt 3–4 év alatt a tiszta növekedés 20% körül mozgott. Ugyanakkor a népgazdasági helyzet aligha teszi lehetővé a könyvtárak raktárainak gyors bővítését. A legfrissebb tájékozódás szerint a Művelődési Minisztérium beruházási kerete 1984-ben nominálisan is több, mint 20%-kal csökken 1983-hoz viszonyítva; nincsenek adatok arra vonatkozóan, hogy ezen belül a könyvtárak részesedése hogyan fog alakulni.

Hosszabb várakozás, súlyos kivitelezési malőrök után az Országos Széchényi Könyvtár 1984-ben – a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, az MTA Könyvtára és az OMIKK után – üzembe helyezi törökbálinti raktári szelvényét (pontosabban csak felét, mert a másikban a rekonstrukciót átélő Operaház díszletei kaptak helyet). Így vagy úgy, de a raktárváros szelvényeinek közös hasznosítása megéri a szakmai töprengést. Ez az igény a konkrét objektumtól függetlenül is megfogalmazódott; épp e lap hasábjain sürgettek tisztázó vitát az "aktív tárolókönyvtárról", amely "inkább a British Library Lending Division magyar változatának fogható fel: a gyűjtőköri kooperációban szervező feladatokat lát el, a könyvtárközi kölcsönzésben dokumentumfajták és diszciplinák szerint jól körülhatárolt területeken ellátást vállal, szoros egységet képez a hazai, de legfőképpen a külföldi dokumentumok központi regisztrációival, részt vesz az állományvédelem országos feladataiban" s "számítani kell . . . arra, hogy szakterületi, de még inkább hálózati és regionális szintű «fiókintézetek» fogják kiegészíteni"[3].

Vizsgálódásra érdemesek az alábbi kérdések:

- milyen tapasztalatok adódnak az eddig megvalósult tárolókönyvtárakból (rövidség kedvéért a továbbiakban: Tk);
- milyen funkcionális elképzelések jelentkeztek a szakirodalomban;
- milyen feltételei adottak (teremthetők meg) egy hazai Tk intézmény(rendszer)nek;
- milyen feladatokat kaphat ez a Tk-rendszer;

A kérdésekre nem egyformán részletező válaszokat adok, hanem csak olyan mértékben, amennyi az utolsó megválaszolásához okvetlenül szükséges.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## Visszapillantás: a Harvardtól a DFG-elemzésig

Önirónikusan megállapítható, hogy a Tk irodalma lassan könyvespolcokat tölt meg; a részletek iránt érdeklődők figyelmébe ajánlom N. *Rácz* Aranka brosurájának[4], egy szovjet szemletanulmánynak[5], Maurice B. *Line* lexikonba írott tanulmányának[6], R. *Fuhlrott* és P. *Schweigler* kismonográfiájának[7] és a Deutsche Forschungsgemeinschaft által finanszírozott nemzetközi elemzésnek[8] az irodalomjegyzékét (mindegyikük 60 és 300 tétel között mozog), – miközben a legutóbb említett kiadvány adatai szerint az információszolgáltató 38 ország közül jelenleg csak kilencben létezik kooperatív Tk, s további 12-ben érlelnek terveket.

A Tk adatolt története a századfordulón kezdődik[9]: Ch.W. *Eliot,* a Harvard University (HU) elnöke – felismerve, hogy könyvállományuknak egy része örvend csak használatnak, – javasolta az állomány inkurrens részének elkülönített tárolását, majd a viták nyomán a HU könyvtárvezetője kooperatív megoldást vázolt fel a New England-i könyvtárak számára.

A megvalósulás évtizedekkel később jött el.

*A negyvenes-ötvenes évek példáiból merítjük a következőket:*

- 1942: a HU kezdeményezésére megszületik a New England Deposit Library (NEDL), rögtön egymillió kötetet befogadó új épületben, nyolc alapító taggal a Boston környéki könyvtárak közül, amelyek tulajdonjogukat a közösen tárolt anyagra fenntartották; közös katalógus sem készült; a használat csupán évi pár ezer kötet; fő előnye az olcsó tárolás. A *"passzív"* Tk tipikus példája.
- 1949: az University of Chicago kezdeményezésére létrejön a Midwest Interlibrary Center (1965-től Center for Research Libraries, CRL), az alapítók száma tíz, 1977-ben már 163, 1982-ben 182, lényegében az összes fontosabb USA-beli, s ráadásként néhány kanadai egyetem. Az eleinte szintén 1 milliós új épületből, amely később 3 milliósra bővült, a 70-es években mintegy 30–50 ezer kötetet forgalmaztak, az állomány 1–1,5%-át. A tagok határozzák meg, milyen anyag adható át a CRL-be. A 60-as években több fontos támogatás (Carnegie Corp. stb.) lehetővé tette az aktív gyarapítást: a tagokkal kooperálva rendelni kezdték azokat a folyóiratokat, amelyek a széles körben használt adatbázisok (Chemical Abstracts, Biological Abstracts) forráskörébe tartoznak, de egyik résztvevő állományában sem találhatók. 1982-ben 3 ezer újság és 14 ezer folyóirat érkezett kurrensen a CRL-be, amely újabban már garantálja tagjai számára, hogy bármely 1970 után megjelent műszaki, természettudományi és (humán területek nélkül értett) társadalomtudományi forráshoz hozzásegíti partnereit, a vele műholdas számítógép-kapcsolatban álló BLLD-vel kooperálva. Előttünk az *"aktív"* Tk, a közép-nyugati régióból kinőve észak-amerikai szintre, már-már kontinentálissá.

*Az ötvenes-hatvanas évek példáiból nézzük a következőket:*

- 1959: megalakul a Medical Library Center of New York (MLC), amelynek manapság mintegy 60 New York környéki orvostudományi könyvtár a tagja. Egy korábbi raktárépületet rendeztek be céljukra. A leadott inkurrens anyagból művenként egy példányt



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tartanak meg, a többit igyekeznek értékesíteni. 1973-tól számítógépes folyóiratnyilvántartási rendszert vezetnek be. Ekkor indul fejlődésnek a saját gyarapítás is: itt az Index Medicusnak a tagkönyvtárakba nem járó forrásait fizetik elő, számuk ma már eléri a 7 ezret. A 70-es évek végén 15–20 ezer tételt tett ki a könyvtárközi kölcsönzés, amelyek 95%-a folyóiratcikk. 1982-től szerződéses kapcsolatra léptek az OCLC, az országot átfogó, osztott feldolgozáson alapuló online rendszerével.

*A hatvanas-hetvenes évek példái közül is álljon itt néhány:*

– 1973: a British Library keretében megszületik[10] a mai BLLD, egy régi épületben, amelyet több szakaszban bővítenek a mai mintegy 130 ezer polcfolyóméteres kapacitásig. Évi gyarapodása újabban – lényegében vételből – 54 ezer időszaki kiadvány, 75 ezer könyv (összállomány: 2 millió felett), 120 ezer kutatási jelentés (összállomány: 1,8 millió), 13 ezer konferencia kiadvány, 15 ezer fordítás stb. Az évi közel 3 millió kölcsönzési igénynek – ez az országosnak háromnegyede! – 84%-át saját állományából tudja kielégíteni. (A tisztes hasznot sem veti meg: 1983-ban egy könyvkölcsönzési térítvény ára 2,5 font; a másolási térítvény kuponja 10 oldalanként 1 font, tehát 11 oldalért már 2 font, magyar pénzben 150 forint.) Az igények 18%-a külföldről érkezik, többek között az USÁ-ból 100 ezer, melynek fele amerikai (!) kiadványra vonatkozik. 1982-ben szerződik a kaliforniai System Development Corporation-nel, s ezután a BLLD már műholdon keresztül is fogadja az igényeket[11]. A BLLD a könyvtárak inkurrens anyagát szigorúan megrostálva veszi át: a könyvek alig felét, a periodikus kiadványoknak csak 10%-át fogadja be, a többit kiajánlja a könyvtáraknak. (A BLLD a felajánlott művek leírásait igényli, azok alapján válogat.) Hetven könyvtár jelentése alapján évi negyedmillió lelőhellyel gazdagítja 4,5 milliós központi könyvkatalógusát. Értékelés helyett annyit, hogy nem véletlen a BLLD vezetőinek nemzetközi mozgató szerepe a dokumentumellátás fejlesztésében: elég arra utalni, hogy személy szerint Maurice B. *Line* kezdeményezte az IFLA UAP-programját.

– 1975: a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma, a Tudományos és Műszaki Állami Bizottság, a Tudományos Akadémia, valamint a Felső- és Középfokú Szakoktatási Minisztérium közös rendelete[12] szabályozza a Tk-ak szervezetét (amely négy hierarchikus szintből: megyei – megyeközi – köztársasági/regionális – összszövetségi szintből áll), működési módját, az inkurrensnek minősíthető állomány válogatási elveit stb. Összesen mintegy 160 könyvtár kapott tároló funkciót – köztük 66 összszövetségi; lényegében az összes országos hatókörű szakkönyvtár. Itt tehát nem elkülönült intézmény(ek)ről van szó, hanem maga a létező struktúra vesz fel új feladatot. Leningrád példáján illusztrálom a munka volumenét: 1978–1979-ben több mint 300 helyi könyvtár végezte el az állománytisztítást, 2,6 millió kötetet minősítettek inkurrensnek; ennek a tömegnek nem egész 1%-a került az illetékes Tk-ba, 85%-a selejtezésre, megsemmisítésre, a többit tartalékanyagnak tekintették, illetve jegyzéken felajánlották más régiók könyvtárainak.[13]

– Csehszlovákiai tervek szerint a prágai Tudományos Akadémia kíván könyvtárhálózata számára Tk-at létesíteni, Pozsonyban pedig öt nagykönyvtár (egyetemi, közgazdaságtudományi, pedagógiai, orvostudományi és akadémiai) tervez közös Tk-at. A Tk terve-



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

zett funkciói: a kevéssé használt állomány összpontosítása; a raktári férőhely felszabadítása a résztvevő könyvtárakban; egy példányos megőrzés; másolatszolgáltatás könyvtárközi kölcsönzési célokra; állománymegóvási köttetés[14].

– Az NDK-ban a 70-es évek elején lefolytatott vita eredményeként[15] (egy Tk az egész országnak, három regionális Tk és más variációk is felmerültek) várhatóan a Deutsche Bücherei és a Deutsche Staatsbibliothek feladatmegosztásával oldódik meg a Tk kérdése: a DB gyűjtené az 1913 utáni német nyelvű, míg a DSB a korábbi német és más nyelvű irodalmat (a DB 5 milliós raktártornya már elkészült, hasonló méretűt terveznek a DSB-nek is).

## Feltételek és funkciók

"Az egyedi és közös könyvtároló raktáraktól, amelyek a 40-es években jelentős fejlődést mutattak, a tárolókönyvtár típusú könyvtárközi központokon keresztül (50-es évek) a tárolókönyvtár funkciójú országos kölcsönző központokig (60-as évek), – tovább pedig a kooperatív könyvtári és tájékoztatási rendszerekig, amelyek szerves feladata a ritkán használt kiadványok racionális tárolásának megoldása is" – így foglalta össze a fejlődési fokozatokat V.M. *Oskina* Tk témájú kandidátusi disszertációjában[16].

Fentiekhez annyit tehetek hozzá, hogy mindez dinamikusan fejlődő könyvtári-tájékoztatási tevékenység és igények megléte esetén érvényes. Ha nincs meg az utóbbi tényleges szívóhatása, ha – részben emiatt, részben az erőforrások szűkössége, széttagoltsága következtében – nincs szerves korszerűsödés, az átlagos színvonalat emelő fejlődés, akkor a szirénhangok is berekednek, a mégoly áramvonalas koncepciókból nem lesz valóság, délibábos emlékek maradnak.

Vegyük újra kézbe a szakkönyvtári statisztikát. Közel ötödével nőtt 1978 és 1982 között a könyvtárközi kölcsönzés keretében küldött dokumentumok száma, s mintegy negyedével a kapottaké (ezen belül a külföldről beérkezetteké majdnem 10%-kal). Micsoda eredmény! mondhatjuk. Ámde: a "bázisszemlélet" itt is csalóka, hiszen a 860 szakkönyvtár összes teljesült igénye 113 ezer, az általuk teljesítetteké 136 ezer (könyvtáranként átlagosan 130, illetve 160). Állítsuk élesebbre a képet: a kiemelt 121 "országos feladatkörű szakkönyvtár" egyedi adatait is megvizsgálhatjuk. A kapott és a küldött dokumentumok számát összeadva a tízezer fölöttiek klubja elég exkluzív: Szabványügyi Hivatal, OSZK, OMIKK, Agroinform, ELTE Könyvtára; ötezer fölötti még: a Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtára, a debreceni KLTE Könyvtára. Talán súlyos a szó, de alig-alig tényező ma a könyvtárközi kölcsönzés az országos dokumentumellátásban (kivéve a veszprémi egyetemet 4 ezer és az MTA SZTAKI-t 3 ezernél több kielégített igénylésével, mert ebben ők a listavezetők, eltekintve a tranzit funkciójú nemzeti könyvtártól[17]).

További adalékok nélkül is kínálkozik a következtetés, hogy a könyvtárközi kölcsönzés jobbítása, fejlesztése (nem utolsósorban a devizaellátásának növelése szükséges), önmagában, jelen színvonalát tekintve, egyelőre mint keresleti oldal nem indokol valamiféle nagy beruházást igénylő fejlesztést. Innen tekintve a Tk kérdését: egy attraktív (BLLD-típusú) folyóiratkölcsönző központ képe a 80-as évek Magyarországában nem



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

több jószándékú vágyálomnál. Nem a magányos központ létrehozásának nagy ugrása kínál esélyt, inkább a CRL vagy az MLC képlete, ha találkozik kellő kooperatív szándékkal, például a számítógépes bibliográfiai-referáló adatbázisokban feltárt, de a hazai könyvtárakból hiányzó folyóiratoknak a Tk hatáskörébe utalásával. Lehet-e a kezdetben óhatatlanul szerény aktív gyarapítást folytató Tk az összehangolás szervezője? Lehet, ha előbb újjáéled az összehangolt állománygyarapítás gondolata (annyi frusztráció és trauma után), ha előbb a Tk elfogadtatik mint egyszerű partner, gyalogos fegyverhordozó, amely szolgálatkészségét fokozatosan bizonyítja, s közben nem üres zseb az "ajánlólevele".

A központi katalógusok – örvendetesen hosszú előélet után (60 éve létezik jogszabályi kötelezés nélkül a központi könyvkatalógus, ezen belül közel tíz éve a használatot fokozó szakterületi állomások 24 partnerrel!) ma megújulófélben vannak. Formálódik a külföldi időszaki kiadványok gépesített lelőhelyjegyzéke, s lehetséges, hogy kooperatív szerkezetben fog megszilárdulni. Egyelőre komolyabb érvek nem szólnak amellett, hogy a viszonylag szerény párhuzamosságot mutató külföldi könyvanyag lelőhelykatalógusát – és ehhez kapcsolódva a gyűjtő könyvtárak feldolgozómunkáját – célszerű lenne gépesített rendszerré korszerűsíteni.

Megvalósíthatónak tűnik és véleményem szerint hasznot hajtana, ha a Tk lényegében teljes kötelespéldány-anyagot kapna, legalábbis az MNB Könyvek Bibliográfiája anyagának mértékében. Az MNB újabban egyre rövidebb átfutási idővel informál, s ha ehhez a Tk dokumentum-háttérrel rendelkezik, az új, talán frissebb keringésre késztetné a nem egy helyen el-elduguló – kitisztítandó – regionális ellátási ereket is.

Ha működik egy kiterjedt szolgáltatásokat nyújtó könyvtárellátó (például gondoskodik a könyvtári kötésről), ha országos könyv- és hírlaprestauráló központ kialakítása a célunk, ha a határainkon túl is megbecsült ütőképes mikrográfiai egységünk betölti állományvédelmi funkcióit, akkor nem biztos, hogy szükség van a Tk alternatívájára is. Külföldi analógiáját sem látom, még kevésbé hazai létalapját.

A Tk a honi könyvtári fejlesztés egyik szűzföldje: elég hosszú "pereskedés" után jutunk birtokába. *Csűry* István 1956-ban kezdte sürgetni, a 60-as években féltucat fórum vizsgálta a kérdést, *Horváth* Tibor is már tíz éve beleképzelte a hazai összképbe mint a könyvtárközi kölcsönzés "kommunikációs központját"[18] – rózsakert nem fog itt hirtelen kivirulni, szerényebb igényekkel kezdjünk az ugartöréshez.

A Tk – ha fogalmát kissé önkényesen kitágítjuk – voltaképpen ma is létezik szakterületi és regionális metszetben: a könyvelosztó fölöspéldányjegyzékeiből első helyen nem a Tk, hanem jópár nagykönyvtár egészíti ki anyagát (emlékezzünk a szovjet modellre!); a közelmúltban több megyei könyvtár vállalta, hogy megyehatárain belül fokozatosan megtisztítja a két közművelődési, majd az iskolai könyvtári hálózatot is az inkurrens könyvektől, s a még hasznosítható anyagot előbb a szűkebb pátriában igyekszik megfelelő helyre juttatni, majd a maradékot (ez is megyénként több tízezer kötet) átadja az országos fölöspéldány gazdálkodás céljára.

Ahogy Horváth tíz évvel ezelőtti előadása jósolta, a törökbálinti raktári szomszédoknak ott helyben kell egymást megtalálniuk. Erre megvan minden esély; az OSZK vezetősége is a négy könyvtári szelvény összesen közel ötmilliós befogadóképességében látott reális alapot egy szakterületi Tk-i kooperációra.[19]



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A magyar Tk tehát úgy kezdi létét, – s ez nem puszta szándék kérdése, – mint a hagyományos fokozatot képviselő "passzív" gyűjtőhely, amely a könyvtárközi kölcsönzés keretében szolgáltat, s amely épp az utóbbi érdekében fokozatosan kurrens gyarapítást is vállalhat: előbb talán a magyar kötelespéldányok, később – a lehetőségek és a lehetséges partnerek érdekeltségének függvényében – a külföldi folyóiratok terén is.

## IRODALOM


1. Statisztikai Tájékoztató. Szakkönyvtárak 1982. Bp. Tud. szerv. Inf. Int., 1983.
2. Statisztikai Tájékoztató. Közművelődés 1982. Bp. Tud. szerv. Inf. Int., 1983.
3. FUTALA Tibor – HORVÁTH Tibor – PAPP István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? = Könyvtári Figyelő, 1983. 5.sz. 465. és 464.p.
4. N. RÁCZ Aranka: Az Országos Széchényi Könyvtár mellett létesítendő tároló könyvtár programja. Bp. 1976. OSZK, 18 + 5 p. (soksz. gépirat.) Sok korábbi magyar forrást sorol fel.
5. Organizaciâ depozitarnogo hraneniâ knižnyh fondov bibliotek. Obzornaâ informaciâ. Moskva, Gos. Bibl. im. Lenina, 1977. 44.p.
6. LINE, Maurice B.: Storage and deposit libraries. = Encyclopedia of library and information science. Ed. by A. Kent. New York, Basel. Dekker, 1980. 29.vol. 101–133.p.
7. FUHLROTT, Rolf – SCHWEIGLER, Peter: Speicherbibliotheken. Bau – Organisation – Planung. Berlin, 1982. Deutsches Bibliotheksinstitut. 140 p. Számos alaprajzzal, raktári térvázlattal, fényképpel.
8. National repository plans and programmes. A comparative study of existing plans and possible models. Capital Planning Inf. Wetherby, 1982. IFLA Int. Office for UAP. 133 p. Ld. még a Capital Planning Information vezetőinek összefoglaló cikkét: KENNINGTON, Don – WHITE, Brenda: National repository plans and programmes. = Interlending Review, 1982. 1.no. 3–7.p.
9. Ld. Line op. cit. 102. és ff., Fuhlrott – Schweigler op. cit. 9–59.p.
10. Előző időszakára ld. KONDOR Imréné könyvismertetését a Könyvtári Figyelő 1974. évi évfolyamában (HOUGHTON, Bernard: Out of the dinosaurs. The evolution of the National Lending Library for Science and Technology. London, Bingley, 1972. 127 p.)
11. Interlending Review, 1982. 1.no. 25.p.
12. Položenie ob organizacii depozitarnogo hraneniâ knižnyh fondov bibliotek strany. = Rukovodasie materialy po bibliotečnomu delu. Spravočnik. Red. V.V. Serov. Moskva, 1975. Kniga. 95–103.p.
13. Depozitarnaâ sistema hraneniâ bibliotečnyh fondov RSFSR i perspektivy ee razvitiâ. Sbornik naučnyh trudov. Leningrad, 1981, Biblioteka im. Saltykova-Ŝedrina. 43–45.p. Ukrajnai számítások szerint a megyei könyvtárak állományának forgási sebességéből arra lehet következtetni, hogy 40%-nyi a ritkán használt vagy elavult állomány. 1985-ig az összes megyei könyvtár átrostálja 1965 előtti könyvanyagát. Ld. Soveršenstvovanie depozitarnoj sistemy hraneniâ bibliotečnyh fondov. Instr. – metod. rekomendacii. Moskva, 1981. Gos. Bibl. im. Lenina. 24, 28.p.
14. KOST'ÁLOVÁ, B.: Depozitny fondy. = Čtenář, 1982. (6.) 204–206.p.
15. SCHWARZ, Gerhard: Die Speicherung wenig benutzten Literatur in der DDR. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1975. (9.) 397–401.p.




A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

16. Idézet az 5.sz. alatti hivatkozás 5–6. oldalán.

17. A minősítés legegyszerűbb módja a viszonyítás: az NSZK Észak-Rajna-Vesztfália tartományának 252 könyvtára a könyvtárközi kölcsönzés keretében 1981-ben kapott 652 ezer, küldött 514 ezer dokumentumot (ez az összes igénylés 71, ill. 83%-a.) Ld. éves statisztika a Mitteilungsblatt 1982. 330–337. oldalán.

18. HORVÁTH Tibor: A központi tároló könyvtár kérdése Magyarországon. (Bp. OSZK. 1974) 9 p. (Soksz. gépirat.)

19. ZIRCZ Péter: Az Országos Széchényi Könyvtár központi szolgáltatásai. Helyzetkép és teendők a kilencvenes évekig. Bp. 1982, (OSZK) 23–24.p. (Soksz. gépirat.) A 70-es évek végén éppen Zircz Péter vezetésével megkezdett egyeztetések már hoztak némi eredményt: az Országgyűlési Könyvtár vállalta az inkurrens jogi és közigazgatási, a KSH Könyvtára a statisztikai anyag átvételét. A nemzeti könyvtári Tk gyűjtőköre ma a szépirodalomra, a társadalomtudományokra és a természettudományok többségének alapműveire terjed ki (a kémiai folyóiratokat a Veszprémi Vegyipari Egyetemi Könyvtár veszi át). Eddig nem sikerült partnereket találni a műszaki, mezőgazdasági és orvosi anyag tekintetében.

SZÓTÁR VAKOKNAK – HANGOS INDEXSZEL. A Kongresszusi Könyvtárnak a vakok és testi fogyatékosok ellátásával foglalkozó osztálya elkészítette az első "hangos indexes" szótárat. Az 55 ezer szócikket tartalmazó angol értelmező szótár anyaga 55 magnókazetta 219 sávját tölti meg. Ha a használó gyorsítva pörgeti le a kazettát, csak a címszavakat hallja; a kívánt címszóhoz érve átkapcsol a normális sebességre, s meghallgatja magát a szócikket. – A teljes készlet önköltsége 83 dollár.

Information Bulletin Library of Congress, 1983. júl. 11.

A MEDITERRÁN ORSZÁGOK KÖNYVTÁROSAI 1983-as máltai találkozójának témája a térség könyvtárainak együttműködése volt, ezt szolgálta a British Library kutató-fejlesztő részlege igazgatójának, a Könyvtárak és információs szolgáltatások: együttműködés vagy elszigeteltség? című bevezető előadása is. A konferencia három munkacsoportban számos kérdést vizsgált meg, és határozatokat hozott, amelyek szerint 1984 folyamán meg kell alakítani "a mediterrán könyvtárosok együttműködési egyletét"; meg kell javítani a térség könyvtárosképzését; az UAP program szellemében törekedni kell arra, hogy nemzeti bibliográfiával minden mediterrán ország rendelkezzék, és meg kell vizsgálni egy mediterrán bibliográfiai központ létesítésének lehetőségét; szükség van az új információs technológiáknak megfelelő könyvtáros-továbbképzésre, az adatbázisok ésszerű felhasználására és végül a könyvtárközi kölcsönzés fejlesztésére. Zárószavaiban a máltai művelődésügyi miniszter is az együttműködés fontosságát hangsúlyozta.

Bolletino d'Informazioni – Associazione Italiana Biblioteche 1983. 3.no.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# A DEMOKRÁCIA KÖNYVTÁRI TÉRNYERÉSE, MINT A SZAKMAI TELJESÍTMÉNY SERKENTŐJE

ZSIDAI JÓZSEF

A Könyvtári Figyelő 1983. 5. számát az együttműködés kérdéskörének szentelte. Mint ahogy a vendégszerkesztő bevezetőjében jelezte, egyetlen folyóiratszám nem vállalkozhatott a téma teljes körű elemzésére. Továbbá kifejezte azt a reményét, hogy a tematikus számban megjelent írások hozzászólásokra, vitára serkentik az olvasókat. Ezért érzem feljogosítva magam, – bár azok közé tartozom, akiknek a szerkesztőség annak idején is helyet kínált, – hogy a könyvtári rendszer egy lényeges eleméről szóljak, mégpedig a hatékony és korszerű működés nélkülözhetetlen feltételéről, a rendszer immanens demokráciájáról. Igazából ezt a kérdést feszegettem ha más megközelítésben, s talán nem néven nevezve a gyereket már az említett számban megjelent írásomban[1] is, most azonban kapcsolódva *Futala, Horváth* és *Papp* cikkében[2] a könyvtárügy irányításáról és a vezetők kiválasztásáról mondottakhoz, szeretném bővebben kifejteni a könyvtárügy demokráciájával kapcsolatos nézeteimet.

A "demokrácia" valós társadalmi közegbe helyezett jelentéstartalmát az ókortól fogva vitatja és értelmezi a bölcselet és a politika kifinomult zsargonja. "Ha a demokrácia elmélettörténeti pályafutását nézzük, akkor azt látjuk, hogy a demokrácia éppúgy a politikaelmélet talányos fogalmai közé tartozik, mint az állam, a hatalom és a politika" – mondja egyik jeles politológusunk.[3] A talány lényege világosabbá válik, ha a szó etimológiáját követjük *Hahn* István tanácsára[4]. Eszerint a szókép absztrakciója: *népuralom*, vagyis a demokrácia olyan társadalmi rendet jelöl, amelyben a nép uralkodik, azaz a népet illeti az erő és a hatalom.

Aki részese a demokráciának, az részt kap a hatalomból. A hatalmon osztozni azt jelenti, hogy a demokrácia élvezője közreműködik a döntéshozatalban; ugyanőneki kötelessége részt vállalni a kijelölt feladatok végrehajtásában; részt vehet az ellenőrzésekben, de el is kell tűrnie őket. A demokrácia lényegéhez tartozik a politikai egyenlőség és az esélyek egyenlősége (ez utóbbi azonban a tehetség és a szorgalom "diszkriminációja" alapján áll). A demokráciához tartozik továbbá a többség elve, a gondolkodásban és a magatartásban a közösségi szellem érvényesülése és a közösség érdekéből következően vállalt szilárd fegyelem. Ez a fegyelem ugyanakkor messzemenő tűrőképességet tanúsít a más véleményen lévők iránt.

A demokrácia társadalmi szerepkörének ügye az utóbbi néhány évben fokozott mértékben foglalkoztatja a hazai társadalom legkülönfélébb rétegeit, kiváltképpen a vezetés legfelsőbb szintjeit. Tény, hogy az irányítás és az igazgatás decentralizálása 1968 óta szépen haladt előre, s vele párhuzamosan a demokrácia térnyerése is megfigyelhető. Így



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

van ez rendjén, mert ha igaz az, hogy társadalmunk valóban a dolgozó emberek társadalma, akkor a dolgozó embert megilleti a hatalom is.

A demokrácia fejlesztésének igénye azt a szándékot is magában rejti, hogy az emberek egyaránt magukénak érezzék a stratégiai terveket és a napi feladatokat. Divatos szófűzérrel élve: az identitástudat erőteljes növelésének égető szüksége állt elő. Ennek két okát lehet feltételezni: a társadalom céljaival való azonosulás fokozza a cselekvési készséget, azaz jobb, eredményesebb munkavégzés várható; másodszor, a rangmentes identitás jó közérzetet ad, s a közérzet az emberi boldogság alapvető tényezője.

A demokrácia igen bonyolult problémakörének itt jelzett néhány vonása könyvtárügyünkre is érvényes. A demokrácia realitása és lehetősége emelőleg hathat szakmánk teljesítményeire és általános fejlődésére. Bíztatást adhat az is, hogy a magyar társadalomnak soha nem volt olyan nagy szüksége a tudományra, a művelődésre, mint napjainkban, amikor a gazdaság a minőség uralmáért küzd, az emberek milliói pedig eszményeink megújulására, újjászületésére várnak. A társadalom efféle igényeihez igazodó könyvtári teljesítményt erősítheti, javíthatja a demokrácia térnyerése, mert a jobb munkavégzés érdekében eddig kiaknázatlan energiákat tud mozgásba hozni.

A demokrácia szakmánkon belüli szerepének három problémakörével kívánok a továbbiakban foglalkozni: 1. a demokrácia érvényesülése az ágazati irányítás munkamódszereiben; 2. a könyvtári vezetők kiválasztásának rendje; 3. a munkahelyi demokrácia.

## A demokrácia érvényesülése az ágazati irányítás módszereiben

A szakma egészét, vagy fontosabb részterületeit érintő, legfelső szintű döntések előkészítése során a szakmai közvéleményre kell támaszkodni, hogy a gyakorlati szakemberek tapasztalatai felszínre kerüljenek, hogy ezáltal kialakulhasson a szükséges összhang a feltételezhetően kisebb-nagyobb mértékben eltérő vélemények között, s hogy szövetségeseket lehessen találni és aktivizálni a döntésekből adódó feladatok végrehajtásához. A jelek arra mutatnak, hogy a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya igyekszik ebben a szellemben dolgozni. A könyvtárpolitikai irányítás – bizonyíthatóan – három alapvető módszert alkalmaz következetesen a szakmai feladatok megállapítására: támogatja a demokratikus alapokon dolgozó testületek működését; igényli a magyar könyvtáros-társadalom konstruktív közreműködését; szoros munkakapcsolatot tart – közvetlenül vagy közvetve – az ország könyvtáraival.

Az említett testületek listáját az Országos Könyvtárügyi Tanács vezeti, melyhez szervesen csatlakozik az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa, a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa, a Megyei Könyvtárigazgatók Tanácsa és a Szakszervezeti Könyvtárigazgatók Tanácsa. Említést érdemel az MM Könyvtárosoktatási Állandó Bizottsága is. Ezek a testületek önállóan, demokratikusan működnek, programjukat viszont a szakvezetéssel egyetértésben alakítják ki. E fórumok esetében az a feladat, hogy emeljék az állami irányítás színvonalát, elsősorban a formális elemek visszaszorításával és a megtárgyalandó témák sokkal jobb előkészítésével. El kell gondolkodni azonban azon, miképpen lehetne a vezetőkön túl, sokkal nagyobb mértékben bevonni e testületek munkájába a szakértők szélesebb körét.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete a demokrácia jeles intézménye. A könyvtárpolitikát csináló Művelődési Minisztérium számíthat és számít is az egyesület segítő partnerségére, úgy is, mint a szakma lelkiismeretére. Tisztességes, jóindulatú, határozott arculatú demokratikus testület az MKE, amely a könyvtáros-társadalmat képviseli, az egyéni vélemények megnyilvánulását ösztönzi, s a könyvtárosokat a kitűzött célok elérésére mozgósítja. Nagyszerű dolog, hogy a szervezet tagjai a területi szervezetekben, a szekciókban, a bizottságokban, s a legkülönfélébb szakmai fórumokon, az évi vándorgyűléseken és a közgyűléseken nyílt, őszinte, kritikus hangvételű, de felelősségteljes párbeszédet folytatnak egymással, más szakmák képviselőivel, valamint a főhatóság tisztviselőivel. A könyvtárügy ágazati irányítása tudatában van annak, hogy a 3500 főnyi szervezett tagság igen erős tömörülést jelent. Azt is helyesen észleli, hogy az egyesület meghatározó erővel hat a könyvtárpolitika alakítására, de ugyanakkor vállalja szerepét a végrehajtásban is. Ez a pozitív hozzáállás is meghatározza a könyvtárosi pályakép alakulását és hozzájárulhat a társadalmi megbecsülés kiérdemléséhez. Az egyesületi tevékenység irányai, szelleme, a cselekvés tartalma és módszere a tagság kezdeményezésétől függ, tehát élnek a demokrácia jellemző vonásai. Ez az igény gyakorlattá is vált. Támaszkodni erre a hatalmas társadalmi erőre és tartalékaiból meríteni nemcsak kötelesség, de bölcsesség dolga is.

Harmadik helyen említettem a Művelődési Minisztériumban alkalmazott szakembereknek azt az igényét, hogy benne éljenek a könyvtári élet történéseiben. Ez az igény gyakorlattá is vált. Érdeklődésük kiterjed a könyvtárakra, a fenntartókra és a tágabb környezetre. Sűrűn látogatják a könyvtárakat, részt vesznek rendezvényeiken. Tervtárgyalások, évi beszámolók, szakfelügyeleti vizsgálatok, továbbképzési alkalmak, tematikus konferenciák jelzik a kapcsolattartás formáinak sokszínűségét és tartalmi gazdagságát.

### A könyvtári vezetők kiválasztása

Annak érdekében, hogy a vezetői posztok betöltése nagyobb közmegelégedéssel találkozzon, a mainál sokkal demokratikusabb módszereket is lehetne alkalmazni. A szóba jöhető változatoknak egy lényeges közös vonásban meg kell egyezniük: a meghatározatlan időre szóló "kinevezés"-t korlátozott időtartamú "megbízás"-ra kell változtatni. Továbbá a megbízás előtt a dolgozók véleményét ki kell kérni és figyelembe is kell venni. Más szavakkal: a meghatározott időre szóló megbízás a közvéleményre is alapozott fenntartói-munkáltatói intézkedés legyen.

E kérdés érdemi megoldásához az is kell, hogy a társadalmi megítélés hierarchiájában a beosztástól függő rangot a szakmai teljesítmény váltsa fel. Ennek hiánya nem kizárólagosan könyvtári jelenség, hanem társadalmi méretekben elterjedt rossz szemlélet és gyakorlat. A demokratizálódási folyamat olyan beteg eleme ez, amelynek meggyógyítása sokáig fog tartani. Úgy tűnik, hogy a holtpontról némiképpen elmozdultunk, mert az 1984. január 1-én életbe léptetett bérrendszer lehetőséget nyújt a vezetői munkakörökön túl a tartalmában és társadalmi hasznosságában kiemelkedő teljesítmények anyagi honorálására.

A mi szakmánkban vezetői feladatokra főképpen a 3522-es kulcsszámhoz tartozó főmunkatársak közül lehet a jelölteket kiválasztani. Ezt az állást az új jogszabály eléggé



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

felértékelte. Az új bértétel két határa 6500 és 13 000 forint. Megfigyelhető az állás rangemelése: az igazgató I. (3501 ksz.) bértételének alsó és felső határa 16%-kal, illetve 28%-kal emelkedett; ezzel szemben a 3522 ksz. bértétel alsó határa 29%-kal, felső határa 37%-kal emelkedett.* Ez azonban csak lehetőség, és messze van még attól, hogy hatása érezhetően megmutatkozzék a fizetésekben is. A jogszabályi feltételek azonban adottak ahhoz, hogy a bérek ne akadályozzák azt a helyes törekvést, hogy az e kulcsszámon lévő főmunkatársak közül választódjanak ki a vezetők.

Ez az elképzelés feltételezi a vezetésre alkalmas személyek bőségét, azt, hogy a merítési bázis a mainál szélesebb és mélyebb legyen. Ha a szakmai teljesítményeket a fentebb jelzett értelemben sikerülne mind erkölcsileg, mind anyagilag felértékelnünk, a könyvtárosság általában is vonzóbbá válna a tehetségesebb fiatalok körében is. A főmunkatársi állásokhoz tartozó tényleges bért ezért meglehetősen magasan kellene tartani, megközelítően a mai vezetői javadalmazás szintjén.

Ehhez a szűkebb főmunkatársi réteghez képest, ahol a bér relatíve kiegyensúlyozottan magas, a vezetői javadalmakat viszonylag alacsony szinten lehetne tartani. Az a kívánatos, hogy a vezetőt megillető pótlék az alapbér 10–20%-a között mozogjon, s ennél több ne legyen. Talán túlzottan szerénynek tűnik ez a mérték, de ez a visszafogottság feltétlenül helyénvaló. Nagyon kell ugyanis vigyázni arra, hogy a megbizatás lejártakor a jövedelemben mutatkozó visszaesés ne okozzon túlzott anyagi, egzisztenciális megrázkódtatást a lelépő számára.

Az említett státusz rangemeléséhez az alkalmasság szigorú elbírálását is társítanunk kell. Az anyagi és az erkölcsi ösztönzők fokozásának csak akkor van létjogosultsága, ha azt a szakemberek jobb felkészültsége és a teljesítmény minősége igazolja. Meg lehet, meg kell követelni az egyetemi doktorátust, a megfelelő nyelvtudást, a tudományos publikációs tevékenységet, a speciális szakképesítést, stb-t azoktól, akiket vezetői posztok várományosainak tekintünk. A káderek megméretésekor feltétlen elsőbbséget élvezne a teljesítmény, a szakmai érdem, s ezzel egyidejűleg alább kell szállítani a szolgálati évek reálértékét.

Két gátló tényezővel azonban számolnunk kell: a válogatáshoz, a váltáshoz egyelőre nincsenek megfelelő kádereink, s az újabb vezetői megbízások finanszírozásához nincsen plusz pénz, hiszen a jelenlegi vezetők bérét aligha lehet csökkenteni, még akkor sem, ha posztjukról önként távoznak. Az elsőbe nem szabad belenyugodnunk. Ismét megemlítem, bízni kell abban, hogy a demokratikus módszerek bátrabb és szélesebb körű alkalmazása esetén a szakma presztizse javulni fog. Ami a szükséges pénzeszközöket illeti, ha az új szisztémára fokozatosan térünk át, a pénzt saját forrásokból is előteremthetjük a munkaerőmozgás során.

A vezetői színvonal javítását szolgáló intézkedések során a más területekről jövők beilleszkedésére is gondolni kell. Rájuk is vonatkoznak a minőségi kritériumok és természetesen az az alapvető megszorítás is, hogy meghatározatlan időre szóló vezetői kineve-

*Mindezzel egyetértve, kár, hogy a főmunkatárs plafonja alacsonyabb, mint az osztályvezetőé. Az is igaz, hogy a minimuma viszont jóval magasabb az osztályvezetői minimumnál, úgyhogy az intézetek vezetői élhetnek az itt kifejtettekkel. (A szerk.)



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

zést ők sem kaphatnak. Mellesleg megjegyzem, hogy a "zsákbamacska-vásár" így kevesebb veszéllyel járna.

Szóljunk még arról, mi jó származhat az efféle váltásból. A legfőbb áldás az lenne, hogy a jövőben az alkalmatlan vezetőktől könnyebben meg lehetne szabadulni. A meghatározott időre szóló megbízás kiiktatná a "leváltás" minden kellemetlenségét; a munkáltató elkerülhetné a munkaügyi döntőbizottságot, a lelépő vezetőt nem sújtaná erkölcsi és (jelentős) anyagi veszteség. Ha a dolgozóknak szavuk lenne a vezetők kiválasztásánál, feltehetően lényeges mértékben javulna identitástudatuk. És ha az eddig elért kiemelkedő szakmai teljesítmény lenne az alapja a megbízásnak, egyenrangú követelményként kiegészítve természetesen a politikai és emberi-vezetői rátermettséggel, akkor a sokszor vezetőellenes hangulatot és magatartást az együttműködési készség, a józan és objektív kooperativitás sokat ígérő eleme válthatná fel. A könyvtári szervezetek különböző lépcsőfokain a vezető beosztású dolgozók gyakoribb cserélődése minden bizonnyal jótékonyan hatna a munkavégzésre, a kezdeményezésre, az aktivitásra, mert minden egyes új megbízottat fűtene a bizonyítás belső vágya és kényszere.

## A munkahelyi demokrácia

Amikor kiemeljük azt az elvet, hogy a dolgozók érezzék magukénak a feladatokat, a kitűzött célok érdekében munkálkodva azonosuljanak környezetük törekvéseivel, akkor azt is hozzáértjük, hogy ezt az elvet elsősorban az adott munkahelyen kell érvényre juttatni. Agyonunt közhely, hogy minden egyes ember személyiségének kiteljesedését leginkább a munka, a munkahely segíti. Itt találkozik a vezető és a beosztott alapvető érdeke. Az érdekeknek ez az egybeesése feltételezi az optimális együttműködést. Ennek következményeképpen a főnök-beosztott viszonyban az alárendeltség mozzanata fokozatosan halványul, s azt egyre inkább a munkatársi kapcsolat váltja fel. A demokratizálódás folyamatában igen lényeges vonás, hogy az "alkalmazott"-ból "munkatárs" lesz, s ez a módosulás új minőséget teremt. Ám nem könnyű a fejlődésnek erre az útjára rálépni és azon végig is menni. Sok tennivalója van e téren a vezetőnek is, a beosztottnak is.

A vezetőnek meg kell tanulnia a demokrácia "játékszabályait", hogy a demokrácia igaz, tiszta szelleme szerint tudjon vezetni. A tanulást a szó szoros értelmében használjuk: meg kell érteni a demokrácia lényegét, a társadalom fejlődésében betöltött szerepét; meg kell barátkozni a folyamat önigazgatásra irányuló újszerű elemeivel; meg kell szerezni azokat a készségeket, amelyekkel a demokráciából fakadó lehetőségekkel rugalmasan lehet élni, de nem visszaélni. Mindezekkel azonosulni is kell felfogásban, érzelemben és akaratban.

Hosszan tartó, türelmes munkára van szükség, mert nyugtalanító tényezők is szerepet játszhatnak. Számolni kell azzal, hogy a közösség dinamikus működése a vezető szerepét elhomályosíthatja, ezáltal a vezető önbizalma csökkenhet. Az egyszemélyi vezetés rangját, presztizsét és hagyományos értékeit kérdőjelezheti meg az újfajta kapcsolati rend, hiszen maga a vezető lesz elősegítője mások kiemelkedésének, s egyben előidézője önmaga visszalépésének. Ez utóbbi tényleges fenyegetés, de tudomásul kell venni, hogy a vezetői posztokon az ésszerű cserélődés beletartozik a demokrácia világába.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A beosztott dolgozónak pedig két alapvető kötelessége van. Először és mindenekelőtt mindenkinek szent kötelessége, hogy szakmai tudását folyamatosan megújítva, naprakészen tartsa, hogy a feladatokat képes legyen megérteni és végrehajtani, s hogy a szakmai újdonságokat időben és hasznosan tudja saját területén alkalmazni. Mert határozottan ki kell mondani, hogy nem lehet egyenrangú partnere sem munkatársainak, sem vezetőinek az, aki tudásban, látókörben, erkölcsi érzékben és munkakultúrában nem vállalja a szakmai fejlődést és annak sokszor keserves kínjait. A demokrácia térnyerése egyben egy magasabb szintű szakmai teljesítményt is feltételez és eredményez. S csak így teljesítheti második kötelességét a beosztott dolgozó, illetve "munkatárs", azaz élhet a demokrácia jogaival.

A vezető különleges kötelessége a dolgozók megfelelő tájékoztatása. Kötelessége minden olyan információt átadni a dolgozóknak, amelyek segítik őket a tisztánlátásban, az eligazodásban, a szakmai épülésben. A munkatársak alkotó közreműködésére csakis így lehet számítani; az informálás egyben bátorítja és előmozdítja a kooperációra való hajlandóságot. Másfelől a munkatársaknak is készeknek kell lenniük az információk befogadására és feldolgozására.

Egyetértésnek kell lennie egy igen lényeges kérdésben: a demokrácia nem az állami vezetés degradálására vagy aláásására való, és a szélsőséges indulatok elszabadulását sem eredményezheti, de szolgálnia kell az intézmény és a dolgozók érdekeinek egyeztetését, a jobb szakmai teljesítményt és a jó egyéni közérzet kialakulását és megtartását.

A demokratizálódást szolgálja a munkahelyi fórumok rendszere, a társadalmi szervezetek működésével egyetemben. Sok a tennivaló még abban, hogy mindezek valóban jól működjenek. E fontos kérdéskör vizsgálata azonban meghaladja e dolgozat kereteit.

## JEGYZETEK

1. ZSIDAI József: A könyvtárközi együttműködés alapelvei és alaptényezői. = Könyvtári Figyelő, 1983. 5.sz. 471–477.p.
2. FUTALA Tibor – HORVÁTH Tibor – PAPP István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? = Könyvtári Figyelő, 1983. 5.sz. 455–470.p.
3. BIHARI Mihály: A társadalom érdekviszonyai és a demokrácia. = Politika és Politika-tudomány. Tanulmányok. Bp. 1982. Gondolat. 555. p.
4. HAHN István: Az antik demokrácia születése. = Világosság, 1981. 8–9.sz. 466–474.p.
5. Az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal elnökének 24/1983. (XII. 17.) ÁBMH számú rendelkezése a közművelődési intézmények dolgozóinak munkabéréről. = Művelődésügyi Közlöny, 1984. 4.sz. 259–263.p.

### EGYÉB FELHASZNÁLT IRODALOM

HALAY Tibor: Munkahelyi demokrácia. Részvételi rendszer Magyarországon. = Társadalomtudományi Közlemények, 1980. 3–4.sz. 410–416.p.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

POZSGAY Imre: A szocialista demokrácia és politikai rendszerünk továbbfejlesztésének néhány kérdése. Kézirat. Bp. 1969. 204 p. (Kandidátusi értekezés.)

POLLER Imre: A szocialista demokrácia fogalmáról és összetevőiről. (Gondolatok szocialista demokráciánk fejlesztéséről). = Egyetemi Szemle, 1982. 4.köt. 3.sz. 11–34.p.

ZIRCZ Péter: A szocialista demokrácia és a könyvtárak. = Könyvtáros, 1975. 8.sz. 443–445.p.

ZSIDAI József: The role of the Association of Hungarian Librarians in forming the national library policy. = IFLA Council, 1981. 66(LIBAS)2E. Leipzig, 9 p.

ZSIDAI József: A Magyar Könyvtárosok Egyesületének közreműködése a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásainak végrehajtásában. = Magyar Könyvtárosok Egyesületének Évkönyve 1981. Bp. 1982. NPI. 41–44.p.

A JOGI TÁJÉKOZTATÁS (a jog és az informatika) 3. nemzetközi konferenciájára 1983 májusában Rómában került sor. 54 országból és 17 nemzetközi szervezet részéről összesen 1395 résztvevője volt az ötnapos tanácskozásnak. A szekciók ülésein összesen 231 referátum hangzott el, többek között az alábbi témákban: *Jogrend és informatika* (az informatika jogi vonatkozásai: adat- és szoftver-védelem, a személyi jogok védelme, az adatátvitel jogi vonatkozásai); *Az információkeresés fejlődése a jogi tájékoztatásban* (az automatizált rendszerek tapasztalatai és fejlesztése, új rendszerek tervei); *Általános jogi tájékoztatás, archívumok* (a jogalkotás és a jogalkalmazás adatbázisainak létrehozása, a bemeneti adatok egységesítése stb.); *Közigazgatás és jogi informatika; Az informatika a jogi életben* (a különböző jogi eljárások információellátása, a jogalkalmazás tipikus szövegeinek automatikus szerkesztése stb.); *Automatizált jogi döntvénytárak; Információterjesztés, adatszolgáltatás* (a szekció 28 referátuma közül egy az olasz legfelső semmisítőszék mellett működő számítástechnikai központ "Italgiure" nevű információs rendszerét ismertette részletesen, a helyszín meglátogatását is megszervezve). A következő kongresszusra öt év múlva kerül sor.

Revista Espanola de Documentación Científica 1983. 3.no.

KÖNYVTÁRI AMNESZTIA-HETET rendezett a philadelphiai Városi Könyvtár, a sajtó, a tv, a rádió és plakátok útján bíztatta olvasóit, hogy ezen a héten bírság és mindenféle egyéb következmény nélkül visszahozhatják a bármilyen régóta náluk levő könyveket. A kampány eredményes volt: 35 000 olvasó 150 000 kötet visszaszolgáltatásával könnyített a lelkiismeretén.

American Libraries, 1983. november



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# A NEMZETI KULTÚRA ÉRTÉKEIT KÖZKINCCSÉ KELL TENNI

## Az Országos Széchényi Könyvtár közművelődési programja

KOVÁCS ILONA

A nemzeti könyvtár új elhelyezése új lehetőségeket kínál és új kötelezettségeket ró a nemzeti értékek gyűjtését és feltárását immár több mint tizennyolc évtizede ellátó Széchényi Könyvtárra. Új épületében, a vári múzeumegyüttesben a gyűjtemény feltehetően nemcsak a kutatók figyelmét vonja majd magára, hanem a hazai és külföldi múzeumlátogatók körében is szélesebb érdeklődésre tarthat számot.

A várható érdeklődésen túl azonban sokkal jelentősebb motívum, ami a könyvtárat közművelődési programja kidolgozására késztette, hogy felelősséget érez a gyűjteményében felhalmozott értékekért, amely generációk odaadó munkája eredményeként méltóképpen reprezentálja a magyar művelődés és a nemzeti kultúra egészének teljesítményeit és korszakait.

A nemzeti könyvtár alapfunkciója az új körülmények között sem módosul, csupán a múzeumi értékként őrzött gyűjtemény további sokoldalú hasznosítására nyílik lehetőség. A gyűjtemény feltárásához a szélesedő kiadványi, valamint az elmélyülő kutatási tevékenység mellett új formában, a közművelődési program is hozzájárulhat. A program célja még a nemzeti könyvtár funkcióinak ismertebbé tétele, hozzájárulás általában az általános ízlésformáláshoz, a kulturált szabadidő eltöltéséhez. Nem utolsósorban arra is gondolunk, hogy a fiatalok, diákok megnyerésével a könyvtárosi szakma számára az ügyet szerető és értő utánpótlás bővítését is segíteni tudjuk, ezért a közművelődési programokba nagy számmal kívánjuk bevonni a fiatalokat: középiskolai diákokat és egyetemi hallgatókat.

### Milyen programokat tervezünk?

A múzeumlátogató közönség, minden érdeklődő és természetesen a szakmabeliek számára is megfelelően megtervezett vezetéseket kínál majd a könyvtár. Ezeket a személyes vezetéseken kívül hangosított diafilmsorozatokkal, filmbemutatókkal kívánjuk színesíteni, amelyek megtekintésére egy tervezett audiovizuális stúdióban kerül majd sor. Számítva a külföldi látogatókra, mindezt a magyar mellett idegen nyelveken is el kell készíteni. A bejáratnál a könyvtár értékeit bemutató képeslapokat, diasorozatokat és tájékoztató kiadványokat vehetik meg a látogatók.

A klasszikus közművelődési formák közé tartoznak a kiállítások, s a könyvtár tevékenységébe sem új feladat a kiállítások rendezése. Az új épületben azonban sokkal jobb feltételek között, tehát jóval nagyvonalúbb tervekkel indulhat a kiállítási tevékenység.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az OSZK könyvmúzeumi funkciójából természetesen következő állandó kiállítások mellett, amelyek külön az e célra tervezett kiállító termekben várják majd a látogatókat, az alkalmi kiállítások, bemutatók is a korábbi gyakorlatnak megfelelően folytatódnak. Bőséges témát szolgáltatnak ehhez az évfordulók vagy a könyvtár gyűjteményének eddig kevésbé ismert állományrészeinek, darabjainak a bemutatása. Ezt szolgálja még a "hónap műtárgya" típusú bemutató mintájára az "OSZK értékei" vagy "nemzeti kultúránk értékei" című sorozat, amelynek keretében rendszeres időközönként a gyűjtemény egy-egy reprezentatív darabját, megfelelő tájékoztató előadások és diafilmek kíséretében állítanánk ki.

A 260 főt befogadó előadóterem új lehetőséget biztosít előadások szervezéséhez. Bemutatkozhatnak a könyvtár kutatói, de külső előadók meghívását is tervezzük. Lehetőség nyílik ebben a formában munkatársaink kutatási eredményeinek megismerésére, az irodalmi, művészeti és tudományos élet figyelemre méltó eredményeinek közvetítésére. Nem kevésbé fontos cél, hogy az előadók sorába szeretnénk meghívni a határon túli magyar intézmények munkatársait intézményük vagy saját kutatási eredményeik bemutatására. A hazánkban ösztöndíjasként tartózkodó külföldi kutatók meghívása sem érdektelen lehetőség sem az idegen nyelvet kedvelők, sem a szakmai érdeklődők számára.

Nem jut majd kisebb szerep az ankétoknak és vitáknak, amelyek akár rendszeres vitafórumot biztosíthatnak a nemzeti könyvtermés újonnan megjelent alkotásairól, és mód lesz arra is, hogy más intézmények, szervezetek itt tartsák összejöveteleiket, vitáikat, ankétjaikat.

Tervezünk színielőadásokat, irodalmi matinékat, irodalmi esteket rendezni, akár a Várszínházzal szövetkezve, akár más előadói gárdával összefogva. Úgy gondoljuk, hogy a könyvtár közművelődési feladataihoz leginkább az illene, ha elsősorban az elfelejtett műfajok (iskoladrámák, széphistóriák stb.) színrevitelét tennénk lehetővé, vagy olyan irodalmi, történelmi vagy kultúrtörténeti tényeket tennénk közismertté, irodalmi összeállítás keretében, mint pl. Széchényi kultúrpolitikája vagy a nemzeti intézmények (akadémia, színház, könyvtár) létrejöttének körülményei, vagy pl. a Mátyás király könyvtárában lezajlott symposionokat tudományos eszmecseréket elevenítenénk fel.

A középiskolákkal és a felsőoktatási intézményekkel kialakítandó kapcsolat eredménye lehet, hogy bizonyos órákat, szemináriumokat, szakköri foglalkozásokat a könyvtárban tartanak, amelyekhez fel lehet használni a könyvtár állományát és speciális szolgáltatását. A lehetőségek végtelen variációi közül csak néhányat említünk: irodalmi óra, történelem óra, zenei foglalkozás, a könyvtárkezelői fakultáció órái, az egyetemi és főiskolai könyvtár szakos hallgatóknak helyszíni bemutatók stb. A könyvtár szakembereinek igénybevételével további szakköri és szemináriumi munkák várhatók pl.: a tudományos munka eszközei, könyvtárhasználati ismeretek, restaurátor szakkör, fotoszakkör stb. Szeretnénk a hungarika gyűjtőmunka inspirálására, a hungarika program mibenlétének és fontosságának megismertetésére a könyvtár legértékesebb hungarika dokumentumainak bemutatására Hungarika Klubot indítani.

Az előadóterem mellett a kisebb és zárt csoportok programjai számára a könyvtár klubhelyisége is otthont adhat, a kiállítások és zenei programok számára pedig a szép előcsarnok, az impozáns lépcsőház is hasznosítható lesz.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Közművelődési tevékenységünket nem kívánjuk környezetünktől elszigetelten végezni. Együtt kívánunk működni a szomszédságunkban működő múzeumokkal, intézményekkel, programjaink kialakításakor számításba kell vennünk a Várszínház, a kongresszusi terem és minden intézmény rendezvényeit. Reményeink szerint számos értékes együttműködési lehetőségre nyílik majd alkalom.

FOLYÓIRAT-TÚLTERMELÉS – ELEKTRONIKUS PUBLIKÁCIÓ. A folyóiratok jövőjéről szóló vita zajlott le a közelmúltban a *Science* hasábjain. *Folyóirat-túltermelés* címmel E.P. *Ney* (1983. nov. 4. 456.p.) arról ír, hogy a megjelenő folyóiratok túl nagy száma miatt a könyvtárak a folyóiratok foglyaivá válnak. Sok helyen a raktári férőhelyek 65–70%-át a folyóiratok foglalják el, és a beszerzési keret 75–80%-át folyóiratok vásárlására fordítják. A szakirodalom túltermelésének egyik oka, hogy a tudományos életrajzokban nagy jelentőséget tulajdonítanak a publikációs jegyzéknek, emiatt gyakori az alacsony színvonalú írás. Mi a megoldás? A legtöbb egyetemi könyvtárból kidobni a folyóiratokat, és egy-egy nagy folyóiratkönyvtárat létrehozni? A tapasztalat azt mutatja, hogy a kutatóknak szükségük van a folyóiratcikkek másolatára. A minnesotai Institute of Technology könyvtárában már úgy működik a másolatszolgáltatás, hogy az igénylő telefonon közli kérését, amelyet magnóra rögzítenek, és másnap kézhez kapja a kért cikk másolatát. G.L. *Trigg: A folyóiratok jövője* (1983. dec. 2. 966.p.) címmel fűz megjegyzéseket Ney írásához. A publikációk nagy száma valóban gondot jelent, s a cikkek, amelyek napvilágot látnak, nem mindig érdemesek a megjelenésre. A szerkesztők sem tudnak ennek gátat szabni, mert ők nemcsak saját véleményük, hanem a folyóiratot támogató tudományos közösség és az olvasók véleményét is figyelembe veszik, így befolyásuk korlátozott. A folyóirat túltermelést a tudásmennyiség növekedése is okozza. A Ney által javasolt drasztikus megoldás hiba volna. Ha a folyóiratok nem volnának hozzáférhetők a tudományos könyvtárakban, akkor éppen a kutatókhoz, akiknek ezekre a legnagyobb szükségük van, nem juthatnának el. Ha a másolatszolgáltatások elterjedése miatt csökken az előfizetés, ez a folyóirat drágulását vonja maga után, hiszen a kiadó az előfizetési díjakból fedezi a kiadás költségeit, és végül a folyóirat gazdaságtalanná válik. Nem valószínű, hogy ez a kívánt megoldás. *Elektronikus publikáció* címmel mondott véleményt a fenti elméletekről R.F. *Clarke* (1984. febr. 3. 440.p.) A Ney által javasolt nagy folyóiratkönyvtárak pl. a chicagói Center for Research Libraries vagy a British Library Lending Division már egy évtizeddel ezelőtt kifejlődtek, viszonylag rövid idő alatt, és olcsón szolgáltatnak másolatot, és gyűjtőkörük széles területet ölel fel. A másolatszolgáltatás valóban kiszorítja a folyóiratok hagyományos használatát, és veszélyezteti a folyóiratok létét. A különböző kiadók kísérleteznek teljes szövegek közlésével online módon, a hagyományos publikációk alternatívájaként. Ezek a kísérletek azt jelzik, hogy az elektronikus publikáció a tudományos közlés elsőrendű eszköze lesz. Lehet, hogy ez a megoldás. (DÖMÖTÖR Lajosné tudósítása)



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# KITEKINTÉS

## CSEHSZLOVÁK TÖREKVÉSEK A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS KORSZERŰSÍTÉSÉRE

EUGEN MEŠŠA

A pozsonyi egyetem tanszékvezetőjének írása eredetileg az európai szocialista országok felsőfokú könyvtárosképző intézményei 1983-ra tervezett konferenciájának lett volna egyik vitaindító előadása. A konferencia ugyan elmaradt, de a csehszlovákiai törekvéseket, terveket bemutató dolgozatot a szerző rendelkezésünkre bocsátotta. Itt rövidített változatát közöljük. (A szerk.)

A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban két helyen képeznek felsőfokú könyvtáros szakembereket. Tudományos tájékoztatás–könyvtár szakos képzés folyik a prágai Károly Egyetem bölcsészkarának 1950-ben alapított Tudományos tájékoztatás – Könyvtártudományi Tanszékén, valamint a pozsonyi Comenius Egyetem bölcsészkarának ugyanilyen nevű, egy évvel később létrehozott tanszékén.

A tudományos tájékoztatás és könyvtár szakos hallgatók más szakterületeken szerzett ismereteit a prágai és a pozsonyi tanszékeken oktatott stúdiumok tartalmi-szervezési változásai és a tantervek módosulásai határozták meg.

A képzés tartalmában több szakaszt különböztethetünk meg: először a cseh és a szlovák nyelv szerepelt mint második tantárgy, majd irodalmi (Prágában irodalmi és társadalomtudományi), később technikai és természettudományi tantárgyakat iktattak be. A pozsonyi képzésre a kétszakosság és a szakmai specializálódás volt a jellemző. Az 1977/78-as tanév a felsőfokú képzés újabb tartalmi átalakulását jelentette. Az átalakítás célja a nevelési-oktatási folyamat intenzívebbé tétele volt, ami a tudományos tájékoztatás – könyvtár szaknál az egyszakos képzés általánossá tételét, a tantervek országos egységesítését és a képzési idő öt évről négy évre való csökkentését eredményezte.

Mind a prágai, mind a pozsonyi tanszéken folyó képzés története olyan közös tendenciákkal jellemezhető, amelyek összefüggnek a könyvtártan, illetve a tudományos tájékoztatás elméleti alapjainak fejlődésével, és ebből fakadóan a képzés követelményeinek kibővítésével és differenciálódásával. A különböző időszakokban mutatkozó eltérések viszont egyrészt a tanulmányi program egész felépítését, másrészt az oktatott tárgyak belső tartalmát és szerkezetét érintették.

A végzett hallgatók szakmai irányultságában mutatkozó eltérések megértéséhez a két tanszéken folyó képzés főbb szakaszait mutatjuk be.

A felsőfokú könyvtárosképzés a korábbi könyvtárosképző tanfolyamok és szemináriumok minőségileg új folytatásaként jött létre. Kétéves képzésként indult, de az 1951/52-es tanévben kezdő évfolyam számára már négy, majd később öt év lett a képzési idő, s a stúdiumokat kiegészítette a cseh, illetve a szlovák nyelv, mint kísérő tárgy. A tanulmá-



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nyok időbeli kiterjesztése tehát nem a szak saját tárgyainak bővítését jelentette; itt az 1960-as évekig nem mutatkozott nagyobb változás. Inkább olyan tendenciák érvényesültek, amelyek a könyvtárosképzést más tudományágakkal (pszichológia, pedagógia) bővítették. Bevezették a csehszlovák történelmet, a kultúrpolitikát, a világirodalmat, az ifjúsági irodalmat, s ezzel egyidőben fokozatosan leépültek a speciális filológiai tárgyak, mint pl. a fonetika, nyelvtörténet stb. Tizenhárom év után a pozsonyi tanszéken az eredetileg kiegészítő tárgy (a cseh, illetve szlovák nyelv) az irodalom képzése felé tolódott el. Prágában pedig 1965–70-ben bontakozott ki a társadalomtudományi irányzat, melynek keretében kurzusok indultak az irodalom, a közgazdaságtan és a jog területéről. A prágai tanszéken az 1970/71-es tanévtől kezdett érvényesülni a közművelődési irányultság.

Az 1956-os tanévben Prágában, egy évvel később Pozsonyban is megindult a technika képzése, majd megjelent a természettudományok oktatása is, amelyet Pozsonyban csak egy alkalommal (az 1962/63-as tanévben) a Comenius Egyetem Orvostudományi Könyvtárával együttműködve indítottak meg, és amely főleg biológiai stúdiumot jelentett. Prágában több ilyen jellegű stúdiumot végzett évfolyam hallgatói fejezték be tanulmányaikat, és itt az alternatívák is gazdagabbak voltak.

Mivel a képzésnek ez a változata nem hozta meg a várt eredményeket, a pozsonyi tanszék az 1960-as évek végétől részben, majd pedig 1969-től teljesen áttért a kétszakos képzésre. A könyvtári stúdiumokat mindenekelőtt filológiai szakokkal párosították. Elsősorban az angol, a német, illetve a francia nyelvvel való szakpárosítás állandósult. Kisebb mértékű volt a szakpárosítás a latinnal, még ritkább a lengyel, a román és a szerbhorvát nyelvvel. Egy alkalommal, de nagy hallgatói létszámmal a pedagógia jelentette a társszakot, és több évfolyam indult szociológiával összekapcsolva. Jelenleg, az egyszakos képzésre való áttéréssel sem változott a világnyelvek oktatásának terjedelme, de nem zárul államvizsgával; a hallgatók könyvtárakban és tájékoztatási intézményekben való elhelyezkedésének esélyeit ez a megoldás nem rontja.

A hetvenes években Pozsonyban a kétszakos képzés keretén belül és a tananyag országos tartalmi átalakítása után a szakmai specializálódásra nyílt lehetőség (pl. történeti gyűjtemények kezelése, bibliográfiai ismeretek, gyermek- és ifjúsági könyvtárosok stb.). További szakosodási lehetőségeket is terveztek: közművelődési-nevelő munka a könyvtárakban, könyvtári- és információs rendszerek irányítása, információelemzés, információs rendszerek, – ezek azonban ilyen formában már nem valósultak meg, de kisebb terjedelemben helyet kaptak a tantervben.

Prágában folytatódott az egyszakos képzés. A stúdiumok technikai és természettudományi iránya egészen 1973-ig megmaradt, majd ezeket elhagyva az információs irány lépett a helyébe. Ezzel párhuzamosan folytatódott a közművelődés oktatása is. A tanulmányok tartalmi átalakítása azonban lényeges minőségi változásokat hozott: a szak közművelődési jellege átalakult könyvtári-tájékoztatási stúdiummá. Ugyanakkor ebben a szakaszban a tudományos-tájékoztatási irányban is határozott minőségi változások voltak tapasztalhatók.

A tudományos tájékoztató – könyvtárosképzés tartalmi átalakítása a két tanszék tanterveinek összehangolását is jelentette. Az elfogadott közös kerettantervek lehetővé



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

teszik a két tanszéken végző hallgatók szakmai specializálódását is, méghozzá a két fő szakmai irány, a könyvtári tájékoztatás, illetve a tudományos tájékoztatás keretein belül.

A tudományos információ és könyvtártudomány jelenlegi tanterve három tantárgyblokkból áll. Az első blokk tartalmazza a bölcsészkarokon minden hallgatóra nézve kötelező alapozó tárgyakat, a második blokk a szakmai alapozó tárgyakat, a harmadik pedig a két fő szakmai irány tárgyait.

Az alapozó oktatás változatlanul a hallgatók világnézeti, ideológiai, politikai, nyelvi, testnevelési és honvédelmi előkészítését, továbbá társadalompolitikai gyakorlatát szolgálja.

A szakmai oktatás súlypontja az ún. szakmai alapozó tárgyakon van. Ezek képezik a tanulmányok elméleti-módszertani alapját. A szakmai elméleti-módszertani felkészítés a tanulmányok első két évére esik, kisebb mértékben azonban a két következő tanévben is folytatódik. Ennek fő feladata, hogy a tanszék minden hallgatója rendelkezzék egyrészt a szakma megfelelő elméleti alapjaival, másrészt olyan mérvű készségekkel és tapasztalatokkal, amelyek lehetővé teszik az elméleti ismeretek konkrét alkalmazását a könyvtári és a tudományos tájékoztató tevékenység bármely területén. A tanterv eme részének kidolgozásakor abból indultunk ki, hogy az elméleti-módszertani ismeretek és a gyakorlati készségek egy bizonyos köre azonos, illetve egyaránt alkalmazható az információk társadalmi mozgásának bármely szakaszában kifejtett könyvtári vagy tudományos tájékoztató munkában. Mindemellett a vita tovább folyik arról, hogy ténylegesen létezik-e az ismereteknek ez a bizonyos köre, illetve hiánya; mi ennek a tartalma; milyen mértékben szükséges ez a hallgatók felkészítésében stb. Az idetartozó kérdéseket mi sem tartjuk véglegesen lezártnak.

A társadalmi gyakorlat tette szükségessé a tudományos tájékoztatás és a könyvtári ismeretek differenciálását. E két szakmai irány tárgyainak oktatása a harmadik évtől kezdődik.

A tudományos tájékoztatási irány kezdetét jelentették az 1964-től fokozatosan bevezetett előadások (kisgépesítés és automatizálás), a reprográfia, az informatika stb. kérdéseiről. A könyvtári-tájékoztatási munka modern technikája és módszerei egyrészt a szakma alapozó tárgyainak közös blokkjában, másrészt az erre ráépülő tudományos tájékoztatás szakmai irányában tükröződik. Ennek tartalma elsősorban a tudományos-technikai és gazdasági információ adatbázisainak kialakítása, az információs szolgáltatások, az analitikus, elemző-értékelő információs munka, az információáramlás szervezése és az információs rendszerek használata.

Hasonló változáson ment át a könyvtártani ismereteknek az oktatása is, amely a könyvtári-információs tevékenységet egységként kezeli, ami az idevágó tantárgyak tartalmában, illetve a másik szakmai irány tárgyaiban tükröződik. A könyvtári-tájékoztatási irány tárgyai elsősorban a könyvtári elmélet, a pedagógia, az irodalom társadalmi hatásának vizsgálata, az irodalom egyes fajtáival történő könyvtári munka, valamint a gyermek- és iskolai könyvtárak ellátásának módszertana.

A hallgatók szakmai felkészültsége tehát négy elemből tevődik össze: erkölcsi-politikai, elméleti-módszertani, nyelvi felkészültség, valamint a szakmai tárgyak (könyvtár, illetve tudományos tájékoztatás).



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az *erkölcsi-politikai elem* a marxizmus-leninizmuson alapszik, amely szerves része a könyvtári és tájékoztatási szaktárgyak keretében folyó oktató-nevelő munkának is. Az *elméleti-módszertani elem* jelentkezik az információs és könyvtári rendszerek fő kategóriáinak és folyamatainak (irodalomfigyelés, beszerzés, raktározás, analitikus-szintetikus feldolgozás, szelekció), illetve az információközvetítés tárgyalásában is. A felkészültség *nyelvi eleme* (az orosz és más világnyelvek ismerete), lehetővé teszi az idegen nyelvű forrásokkal és dokumentumokkal való munkát, s a nemzetközi könyvtári-tájékoztatási rendszerekben való közreműködést. Prágában a hallgatókat két világnyelvből készítik fel; Pozsonyban ugyancsak magas óraszámban folyik a nyelvi képzés, bár az igények egyre nőnek, különösen a tudományos tájékoztatási irány hallgatóinak további világnyelvekből történő felkészítése iránt. A két választható irány oktatása az alapozó tárgyakhoz, a nyelvi előkészítéshez és a szakmai alaptárgyakhoz kapcsolódik. Ez lehetővé teszi nemcsak a hallgatók differenciált felkészítését, de maguknak a szakmai irányoknak a funkcionális differenciálódását is. Ugyanis fontos szerepe van a végzős hallgatók *szakmai irányultságának* kialakításában a negyedik, ún. specializáló szakasznak, valamint a szakdolgozat előkészítésének és kidolgozásának. A tanulmányokat államvizsga zárja, melynek része a szakdolgozat megvédése is.

*A könyvtári-tájékoztatási tárgyakat hallgató diák* a könyvtártudomány és a bibliográfia diszciplináit sajátítja el, amelyek a szakmai alaptárgyak blokkjára épülnek. Megismerkedik az olvasók különböző kategóriáival és az irodalom egyes fajtáival végzett információs és politikai-nevelői munka módszereivel; gyakorlatot szerez mindazon politikai-nevelői és szakmai ismeretekben és eljárásokban, melyek a könyvtárak fejlesztéséhez, szervezéséhez és a könyvtári-tájékoztatási szolgáltatások nyújtásához szükségesek. A végzett hallgatónak képesnek kell lennie

- vezető beosztásban önállóan dönteni;
- a szocialista állam művelődéspolitikáját érvényesíteni minden politikai-nevelési, kulturális-nevelési és közművelődési feladatkörben;
- az olvasók és az információhasználók igényeit elemezni;
- komplex racionalizálási és kisgépesítési-automatizálási folyamatokat megoldani;
- különféle jellegű és szintű könyvtári-tájékoztatási rendszereket tervezni, illetve fejleszteni;
- könyvtári hálózatokat és könyvtári-tájékoztatási intézményeket módszertanilag irányítani, illetve vezetni;
- konkrét könyvtári-tájékoztatási feladatokat ellátni a beszerzésben, a feldolgozásban és a könyvtári-tájékoztatási szolgáltatásokban;
- a könyvtári-tájékoztatási szolgáltatások felhasználóit oktatni iskolai, illetve iskolán kívüli képzés keretében;
- középiskolában, illetve főiskolán a könyvtári és bibliográfiai ismereteket oktatni;
- a könyvtári-tájékoztatási szolgáltatások felhasználóit oktató szemináriumi vezetőket kiképezni;
- a könyvtári és bibliográfiai tudományok területén kutatómunkát végezni.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyvtári-tájékoztatást végzett hallgatók önálló munkaköröket töltenek be a könyvtárak különböző típusaiban (tanácsi és más közművelődési könyvtárakban, tudományos és főiskolai könyvtárakban, társadalmi szervek és információs intézmények könyvtári részlegében).

*A tudományos-információt hallgató* az informatika elméletének diszciplináit tanulmányozza. Ezek a szakmai alaptárgyak blokkjára épülve úgy fejlesztik ismereteit és jártasságát, hogy a szakmai információk gyűjtésének, feldolgozásának, szelekciójának és közvetítésének folyamatában képes legyen önálló és vezetői munkát végezni a tudományos-technikai tájékoztatási rendszerben és a tájékoztatás más területein is.

A végzett hallgatót szakmai ismeretei az alábbi munkakörök ellátására teszik alkalmassá:

- tájékoztatási intézmények vezető munkatársa;
- rendszerelemző, illetve könyvtári-tájékoztatási intézmények tervezője;
- tudományos munkatárs könyvtári-tájékoztatási rendszerek, illetve tudományos-technikai és gazdasági információs rendszerek működtetésében, kiépítésében és szervezésében;
- a tudományos-technikai és gazdasági információ területén rendszertervező, illetve -szervező;
- az információs szolgáltatásokat felhasználók számára szervezett szemináriumok vezetője;
- a közép- és főiskolákon az informatika oktatója;
- felsőoktatási intézmény oktatója az informatika szakon.

A tudományos-tájékoztatást végzett szakemberek az alap- és alkalmazott kutatások, valamint a fejlesztés, konstrukció és technológia információs rendszereiben önálló munkaköröket töltenek be, főleg tudományos akadémiai intézményekben, felsőoktatási és tudományos könyvtárakban és más tájékoztatási területeken.

A tudományos-tájékoztatás új volta miatt gyorsabban fejlődött; egyelőre jelentősebb helyet a pozsonyi tanszéken foglal el. Sürgetővé vált viszont a könyvtári-tájékoztatási irány kidolgozásának befejezése. Tanszékeink ennek megfelelően úgy osztották el a fejlesztés feladatait az elméleti, módszertani és koncepciós kérdéseket illetően, hogy a prágai tanszék gondoskodik a könyvtári-tájékoztatásról, míg a pozsonyi a tudományos-tájékoztatásról. Jelenleg a legfontosabb teendő mindkét oktatási területen az elméleti-módszertani kérdések tisztázása, valamint az egyetemi tankönyvek és jegyzetek elkészítése.

A széles körű posztgraduális stúdiumok fokozatosan teret nyernek, különös tekintettel a szakmai irányultságra. Jobb eredményeket mutatnak fel azok a posztgraduális stúdiumok, amelyeket olyan, más szakokon végzetteknek szerveztek, akik már könyvtári-tájékoztatási intézményekben dolgoznak. A könyvtári, illetve tudományos tájékoztatás szakos képzésben a jövőre nézve nagy tartalékot jelenthetnek az olyan szakmaközi stúdiumok, amelyek a tudományos tájékoztatás – könyvtár szak és egy másik, akár a fakultás keretein belül, akár más főiskoláról választott szak kombinációjából állnak. A szakmaközi stúdiumokat külön tantervi programok szerint szervezik; a pozsonyi tanszéken ezidáig egy esetben, francia nyelvvel kombinálva indítottak ilyen képzést, de reálisnak



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

látszik további hasonlók szervezése a fakultás keretein belül. Aktuálissá vált az ötévesre tervezett filozófiával párosított, szakmaközi stúdium, melynek az lenne a feladata, hogy a könyvtárak politikai irodalommal foglalkozó osztályainak szakemberigényeit elégítse ki, illetve a politikai továbbképző intézeteket, társadalomtudományokkal foglalkozó intézeteket és a szerkesztőségeket ilyen szakemberekkel lássa el. A prágai tanszék a szakmaközi stúdiumokat, különös tekintettel a természettudományi szakokra, tervezi bevezetni, míg a pozsonyi tanszéket elsősorban az érdekli, hogyan lehet a szakmaközi képzést a hallgatók nyelvi felkészítésében hasznosítani.

További vizsgálatokat igényel a hallgatók szakmai irányultságának kérdése, mégpedig a társadalom, a tudomány és a technika, valamint a kultúra fejlődése szempontjából. Máris látható, hogy a közeljövőben általánossá válik a komplex információra való igény. A mechanikus munkafolyamatokat és műveleteket teljes egészükben automatizálni fogják. Változik a könyvtári-tájékoztatási munka tartalma, változnak eszközei, módszerei, összefüggésben a fejlett szocialista társadalomban élő ember műveltségi és kulturális szintjének emelkedésével. Az irodalom- és információközvetítés új formái fejlődnek ki. A könyvtári tájékoztatási szolgáltatásokban nőni fog a reprográfia, a mikrográfia, a telekommunikációs eszközök felhasználása. Szélesedik a faktográfiai információ és felhasználásának köre. A könyvtári-tájékoztatási tevékenység gépesített nemzeti, illetve nemzetközi információs állományokra fog épülni.

Ezek a folyamatok a könyvtári-tájékoztatási szakemberek szakmai képzettségének növelését kívánják meg. A szakma társadalmi presztizsének növekedésével növekszik a könyvtári-tájékoztatási intézmények társadalmi szerepe is. Mindezt már most figyelembe kell venni a hallgatók felkészítésében.

Fordította: TÓTH Györgyi

## IRODALOM

1. K současnym úkolom vysokých škol v Československé socialistické republice. Praha, SPN 1981. 43 p.
2. Osnovy přednásek odboru 72–36–6 vedecké informace a knihovnictví. Praha, Katedra vědeckych informací a knihovnictví FF UK 1982. 111 p.
3. GILJAREVSKIJ, R.S.: Informatika a knihovnictvo. Vseobecné tendencie v rozvoji a vyuke. (Skráteny preklad) Martin, Matica slovenská 1978. 133 p.
4. ŽATKULIAK, Ján G.: Vedecká příprava knižnično-informačných pracovníkov. Bratislava, SPN 1980. 259 p.
5. NOVÁKOVÁ, Marta: O prestavbe štúdia na katedra knihovedy a vedeckych informácii. = Čitatel, 1982. 2 č. 51–55.p.
6. Vysokoškolská a středoskolská příprava knihovniků sitě veřejnych knihoven. Závěrečná správa z vyzkumu R–S–76. Praha, Státni knihovna ČSR 1980. 106 p. Xerox.
7. KÁBRT, Jiři: Studium knihovnictví, bibliografie a vědeckych informaci v ČSR. (Informace o podstatě, pojetí, formách a způsobech vyuky). Praha, UVTEI-Státni technická knihovna 1973. 104 p. Rec.: Kovář, Blahoslava Studium knihovnictvi . . . Knihovnictvi a bibliografie, 1972, 2.č., 34–37.p.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

8. Knihovna. Vedecko-teoreticky zborník. Sv.13. Praha, SPN 1983. 447 p. Třicet let Katedry vědeckych informaci a knihovnictvi Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Sborník dokumentů.
9. KIMLIČKA, Štefan: Vychodiská pre spracovanie koncepcie vychovy študentov. Knižnice a vedecké informácie, 14. 1982, 6.č. 286–287.p.

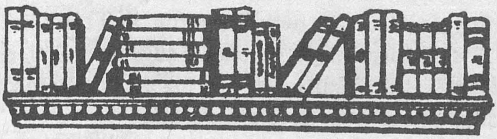

750 000 DOLLÁR KÁRTÉRÍTÉST ítélt meg visszamenőleg a bíróság a Minnesotai Egyetem 37 oktatói státuszban levő női könyvtárosának, akik 10 éven át lényegesen kevesebb fizetést kaptak mint hasonló képesítésű és munkakörű férfi kollágáik.

Library Journal. 1983. 11.no.

FÚRJANAK ALAGUTAT a British Library új épületétől a British Museumig, s tartsák fenn a British Museum történeti nevezetességű nagy olvasótermét – javasolja egy angol tudós. 2 millió font költséggel biztosítani lehetne a közlekedést az új épület és az olvasóterem között. A British Library főigazgatója szerint az ötlet képtelenség, kivitelezése 10 millió fontnál is többe kerülne.

Library Association Record, 1983. július–augusztus

A BODLEYAN LIBRARY örömmel közli, hogy a Locke-szoba számára egyetlen év alatt öt újabb könyvet sikerült megszerezni, amelyek hajdan a filozófus Locke tulajdonában voltak.

Bodleyan Library Record, 1983. november

A PRESTEL TV-ADATSZOLGÁLTATÁS keretében csaknem 700 oldalnyi anyag áll az előfizetők rendelkezésére a British Library szolgáltatásairól. A Prestel újabban a számítógép-irodalom legfontosabb (és pillanatnyilag kapható) 1000 művének megrendelő jegyzékét is közli; a jegyzéket hetenként felújítják.

Library Association Record, 1983. nov.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# KÖNYVTÁRAK EGY GÉPESÍTETT VILÁGBAN

## Az IFLA 49. Közgyűlése, München, 1983. aug. 21–27.

NOVÁK ISTVÁN

A könyvtárak olyan kutak, amelyekben információk találhatók. Napjaink technológiai csodái következtében azonban már nem is kutakról, hanem inkább csapokról kell beszélnünk, azaz az információkat már nem "kimerni" kell tárukból, hanem azok számítógépes telekommunikációs rendszereken keresztül sugárban ömlenek a felhasználókhoz. E hasonlat Denis *Varloot*tól származik[1], aki szerint a könyvtárosok a modern technológiához három módon állnak hozzá. Ez az álláspont lehet

- a derűs tudatlanoké vagy a problémák megkerülésére hajlamosoké, akik azt mondják: "Nem kell a dolgot elsietni, van időnk, törjék csak magukat a gépek buzgó rajongói!";
- a változásokkal szemben ellenállást tanúsítóké, akik ragaszkodnak a meglévő helyzethez, és akik még a fejlesztési kísérletek megtorpedózásától sem riadnak vissza;
- az előrelátóké, akik azt mondják: "Azok foglalják el a legjobb helyeket, akik az elsők között indulnak, s marad-e vajon hely a könyvtárosoknak, ha elmulasztják az indulást?"

Az IFLA 49. Közgyűlésén elhangzott előadásokból nemcsak az derül ki, hogy nem szabad elmulasztanunk az indulást, de az is kiviláglik belőlük, hogy nem mindegy, hogy hogyan, milyen irányban indulunk el a technológiai fejlesztés útjain. A következő szemle magját a konferencia címadó, általános témája köré csoportosuló előadások képezik, de az elméleti, illetve részletkérdésekkel foglalkozó dolgozatok között is akadtak olyanok, amelyeket jelentőségüknél-aktualitásuknál fogva nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

### Az információtudomány* jelentősége a könyvtárügyben

Az információtudomány mint tudományos diszciplina keletkezése – akárcsak más új tudományoké (számítástechnika, ergonómia stb.) – egyrészt a számítógép egyre növekvő gazdasági és társadalmi fontosságával, másrészt magának az információnak a mindennapi életünkben betöltött – szintén egyre növekvő – szerepével van összefüggésben. Már a puszta tény, hogy a könyvtárak az információtudomány eredményeinek-módszereinek első számú alkalmazói, fontossá teszi, hogy a könyvtárosok megértsék, mi is tulajdon-

*Az "information science" kifejezésére a magyar szaksajtóban a – véleményem szerint helytelen – "informatika" és "tájékoztatástudomány" szavakkal is találkozhatunk. Az utóbbi kapcsán hadd jegyezzem meg, hogy ha az "információ" szó *valóban és kizárólag* tájékoztatást jelent (pl. információs rendszer, szolgálat, technológia stb.), akkor viszont – nyelvünk lehetőségeit kihasználva – nem lenne szabad szégyellnünk *tájékoztatási* rendszerről, szolgálatról, technológiáról stb. beszélni.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

képpen az információtudomány, és mivel is foglalkoznak művelői, az információs szakemberek (angol szóhasználatban: "információtudósok").

Az információtudomány relatív "fiatalsága" az oka annak, hogy jelen állapotában nem könnyű – ha nem lehetetlen – intellektuális határait definíciószerűen megrajzolni; célszerűbb ehelyett azokat a speciális problémákat felsorolni, amelyekkel foglalkozni kíván. A legáltalánosabb értelemben az információtudomány azon a központi jelentőségű meggyőződésen alapszik, hogy az információ mint jelenség elég fontos ahhoz, hogy szisztematikus kutatás és oktatás tárgya legyen. Ha fontosságát elfogadjuk, akkor a következő lépés az információ mint jelenség megértése, a "megértés" tudományos értelmében[2].

Az információtudomány mibenlétét az általa vizsgált kérdésekkel jellemezhetjük leginkább. Ilyen kérdések pl. a következők:

- Milyen az információ természete?
- Mi különbözteti meg az információt a véletlenszerűen érzékelt adatoktól?
- Az egyének közötti információcsere hogyan írható le pontos, mérhető formában?
- Hogyan befolyásolja az információhordozó az információ természetét és az információátadás folyamatának kimenetelét?
- Hogyan gyűjti, dolgozza fel, tárolja és keresi vissza az információkat az emberi agy?
- Hogyan írható le az emberi információfeldolgozás úgy, hogy az a számítógép által lemásolható legyen?

Ilyen komplex problémák tudományos megközelítéséhez csak más tudományok ismereteinek és módszertanának a felhasználásával juthatunk el.

A következőkben kiragadunk néhány olyan fontos kutatási témát, amelyek kiemelkedő fontossággal bírnak.

A *tájékoztatási technológia* legfőbb érdekeltsége az ember-gép kapcsolat vizsgálata. A fő cél a felhasználók dolgát egyre inkább megkönnyítő, ún. "user-friendly" rendszerek tervezése, pl. a formalizált parancsnyelvek helyett természetes nyelv, a terminálbillentyűzet helyett beszédkommunikáció használata.

A tájékoztatási technológiánál a könyvtárak számára talán fontosabb az a terület, amelyik *az információfeldolgozás viselkedési és kognitív szempontjaival*, az ember-gép kapcsolat "emberi" részével foglalkozik. Az eddigi technológiai fejlődés ugyanis azt bizonyítja, hogy a viselkedési problémák sokkal összetettebbek, sokkal több időt és erőfeszítést kívánnak meg, mint a technológiai kérdés, más szóval sokkal könnyebben és gyorsabban tudunk új gépeket tervezni és készíteni, mint azt megérteni, hogy hogyan használjuk ezeket az emberi igényeknek és feltételeknek legmegfelelőbben. Itt tehát az információtudomány vizsgálatának tárgya maga a felhasználó. Mi motiválja az olvasást? Hogyan terjed az új információ a kutatók között egy adott tudományágon belül? Az iskoláikat már elvégzett felnőttek milyen körülmények között képesek új jártasságokat elsajátítani? A kutatások ilyen és hasonló kérdésekre keresik a választ.

A harmadik központi terület *a tájékoztatás szociológiája, gazdaságtana, törvényei és politikája.* E kérdésekkel már számos híressé vált tanulmány, illetve monográfia foglalkozott, pl.[3, 4]: ezek közös alaptétele az, hogy a társadalom életében egyre inkább az információ előállítása és terjesztése veszi át a központi és meghatározó szerepet.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ez utóbbi kérdések az információ- és könyvtártudomány nemzetközi összehasonlító tudománnyá való kiterjesztésének szükségességéhez vezetnek el bennünket. Jelenleg ui. számos, nemzetközi vonatkozású kérdés még megválaszolatlan, közöttük pl. az, hogy a könyvtári szervezetek mely szempontjai "kultúra-érzékenyek" és melyek nem, de tisztázatlan még a technológia-átadás számos elméleti kérdése, akárcsak az országhatárokon keresztüli adatáramlás gazdasági és jogi problémái.

## A könyvtárak szerepe a gépesített világban

A számítógépek – először a történelemben – nemcsak a manuális munkát képesek segíteni vagy helyettesíteni, hanem intellektuális feladatokat is végre tudnak hajtani, ami azt jelenti, hogy a számítógépes tájékoztatási és kommunikációs rendszerek alkalmazását nem egyes területekre korlátozottan, hanem széles társadalmi összefüggésben kell szemlélnünk; ezt tükrözik az utóbbi években született, "második ipari forradalom", "a társadalom számítógépesítése", "a harmadik hullám" stb. szóösszetételekkel fémjelzett tanulmányok, amelyek a jelenlegi technikai fejlődést jelentőségében a XIX. századi ipari forradalomhoz hasonlítják.

A könyvtárak életét befolyásoló új technológiákról (papír nélküli iroda, számítógépes hálózatok, online információkeresés, személyes kommunikációt biztosító íróasztali terminálok stb.) már sok szó esett, de az, hogy milyen, illetve egyáltalán mi legyen a könyvtárak szerepe ebben az új helyzetben, még mindig bizonytalan.

A vezetéselméletben van egy olyan hipotézis, amely szerint az intézmények fennmaradása attól függ, hogy milyen rugalmasan tudnak a megváltozott külső körülményekhez alkalmazkodni, különösen, hogy milyen rugalmasan tudják céljaikat meghatározni az új adottságok közepette.

A könyvtárak fő feladata – dokumentumok tárolása és feldolgozása szelektív használat céljából – az új, technológiai világban is meg fog maradni. A fontos az, hogy ha a hagyományos indirekt, szelektív kommunikáció (indirekt: az információ előállítója nem vesz részt benne; szelektív: a felhasználó választja ki a számára releváns információkat) a számítógépes rendszerekre épülő direkt-diszperzív kommunikáció elterjedése következtében veszít a jelentőségéből, a könyvtárak ne zárkózzanak el ezen új rendszerektől, megtartva elsődleges céljaikat egy változó információs környezetben[5].

Ha a könyvtárak céljait szélesebb értelemben tekintjük, akkor szerepkörükbe könnyen beilleszthető a hagyományos feladatok és az új technológiák kombinálása új, eddig ismeretlen szolgáltatások céljából. Ez úgy valósítható meg, ha a könyvtárak a számítógépes tájékoztatási és kommunikációs rendszereket nemcsak hagyományos problémáik megoldására és "hagyományos" felhasználóik kiszolgálására használják, hanem szolgáltató rendszerüket szélesebbre nyitják, s nyilvános hozzáférést biztosítanak videotex, telefax rendszerekhez, országos, illetve nemzetközi adathálózatokhoz. E szolgáltatások nyilván olyan embereket is vonzanak majd, akik eddig nem jártak könyvtárba.

Mivel eddig csak általánosságban beszéltünk, nézzünk meg egy konkrét példát: a videotex bekapcsolását a könyvtári szolgáltatások sorába. (A videotex rendszerek olyan,



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

telefonhálózatra és tv-képernyő használatára épülő nyilvános, interaktív szolgáltatások, amelyekben különféle adatszolgáltatók ajánlják fel közérdekű információikat a nagyközönség számára.)

Ez a rendszer ugyanis igen hasznosan működhetne mint forrástájékoztató szolgáltatás. Ha valaki valamely problémáját videotex használatával akarja megoldani, gyakran kénytelen más információforrásokat, könyveket, katalógusokat stb. is igénybe venni. A videotex hasznos segítséget nyújthat pl. a könyvek felkutatásában. Elképzelhető ui. egy olyan hálózat, amely útján a résztvevő könyvtárak könyvesboltoktól vagy más könyvtáraktól könyveket rendelhetnek.

A videotex rendszerek arra is felhasználhatók, hogy a könyvtárak katalógusaikat online módon elérhetővé tegyék a nyilvánosság számára; így megvalósítható, hogy egy könyvtári katalógusban való kereséshez ne kelljen kimozdulni a lakásból, hivatalból.

## Az automatizálás hatása a könyvtári személyzetre és a felhasználókra

Ha a számítástechnika bevezetése valamely könyvtárban szóba kerül, a vezető könyvtárosoknak egy nehéz feladattal kell szembenézniük: hogyan győzzék meg a személyzetet e lépés szükségességéről, fontosságáról? Svédországban például, ahol a könyvtári szektorban már több, mint 500 számítógép és számos miniszámítógép üzemel, sok könyvtárosnak még mindig csak igen bizonytalan elképzelése van a számítógépről; az automatizált munkafolyamatok bevezetésében fenyegetést látnak, veszélyeket sejtenek. Úgy érzik, hogy három "önző" szempontot mindenképpen meg kell védeniük: önbizalmukat, munkájuk biztonságát és önbecsülésüket[6].

A Lundi Egyetemen pl. megpróbáltak bevezetni egy olyan projektet, amely szabad szöveget használó indexelésen alapul. A MARC katalogizálásban rutint szerzett, kiválóan képzett katalogizálók egy csoportjának elmagyarázták az igen egyszerű szabályokat: a tartalomjegyzékből válasszanak ki minden olyan kulcsszót, amely legalább 5 oldalra vonatkozik, vagy az indexből azokat a tárgyszavakat, amelyek legalább ötször előfordulnak a könyvben. Az eredmény az lett, hogy a katalogizálók elzárkóztak az új módszertől, amelyet laza szabályai miatt primitívnek, szakszerűtlennek minősítettek; a feladatot végül is kevésbé képzett munkatársaknak kellett kiadni, akik sikeresen meg is birkóztak vele.

Ami maguknak az automatizált berendezéseknek a hatását illeti, az elektronikaipar már régóta vizsgálja a gép-ember kapcsolat emberi tényezőit. Például: milyenek legyenek a terminálok? Át kell-e alakítani a munkahelyek bútorzatát az elektronikus iroda dolgozói számára? (Egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy igen, a "papír-környezetre" tervezett iroda nem elégíti ki az elektronikus kor követelményeit.)

Mivel a számítástechnika könyvtári alkalmazásának nélkülözhetetlen elemei a gomba módra szaporodó vizuális képmegjelenítő terminálok, talán helyénvaló, ha a gépek közül éppen ezeket ragadjuk ki: milyen hatással vannak e berendezések a velük dolgozók egészségére?

Azt már kezdetben megfigyelték, hogy a katódsugárcsöves terminálon való munka rossz fizikai és lelki közérzetet okozhat[7]. Az amerikai National Institute for Occupational



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Safety and Health 1981-ben publikált vizsgálata szerint a terminálok nem jelentenek ugyan sugárveszélyt, de mindenképpen törekedni kell a fényerősség helyes beállítására, ki kell küszöbölni a szemet zavaró visszatükröződést, egy, maximum két óránál tovább nem szabad a terminál mellett dolgozni, és rendszeresen szemészeti vizsgálaton kell megjelenni. A laboratóriumi vizsgálatok azt is kimutatták, hogy a terminál megbonthatja a biokémiai ion-egyensúlyt, ami fejfájást, hányingert és allergiát eredményezhet. Itt említhető még meg – bár ez valójában nem az egészséget rontja –, hogy a terminálóknak "köszönhetően" a hagyományos információhordozók rögzített szövegeit felváltják a képernyő futó benyomásai, amelyek – annak ellenére, hogy a kép megállítható – nem vehetik fel a versenyt a nyomtatott dokumentumok kapcsolatteremtő erejével[8].

Mindezek után most tekintsünk a felhasználókra: az ember-gép kapcsolatban melyek az őket érintő tényezők?

*Hildreth*[9] e vonatkozásban fizikai, szervezési, személyi és kommunikációs-funkcionális szempontokat különböztet meg.

A fizikai szempontok a gépesített fizikai környezetet jelentik: hibátlanul működő gépek, jól tervezett munkahelyek, az ergonómiai tényezők figyelembevétele.

A szervezeti tényező alatt azt értjük, hogy az automatizálást bevezetni kívánó intézmény hogyan képes megszervezni, intézményi szervezetébe beépíteni számítógépes tájékoztatási rendszerét. Napjaink egyik fontos szervezési kérdését a végfelhasználóknak az online rendszerekhez való hozzáférése jelenti. *Haarala* szerint[10] a könyvtárak pénzügyi és munkaerőbeli korlátai ezt az irányzatot mozdítják elő.

A személyi tényezőt a felhasználók egyéni tulajdonságai, különböző információs igényeik, egyéniségük, koruk, szokásaik, szakképzettségük, információkeresési gyakorlatuk, az automatizált rendszertől való elvárásuk alakítja ki. Ez utóbbival kapcsolatban két szélsőséges, hamis nézet is eluralkodott: némelyek azt hiszik, hogy e rendszerek útján mindent megkaphatnak, míg mások szerint semmi jó vagy hasznos nincs bennük. E negatív személyi tényezőkön a felhasználói képzés sokat változtathat.

A rendszerekkel való kommunkáció a felhasználók egyik legfontosabb szempontja. Bár már eddig is sokféle dialógusmódot fejlesztettek ki, az igazán felhasználóra szabott (user-friendly) rendszerek még váratnak magukra.

A könyvtári automatizálás első, a felhasználókat közvetlenül érintő "kihívása" az SDI rendszerek bevezetése volt. Svédországban ezt az újítást igénybevevőik vegyes érzelmekkel fogadták (nem különben sok szakkönyvtáros, akik között olyanok is akadtak, akik szándékosan rosszul szerkesztett profilokkal igyekeztek bebizonyítani felhasználóiknak, hogy az eredményben sok a zaj), így a vártnál több időbe került, amíg elfogadható számú felhasználót sikerült meggyőzni arról, hogy e szolgáltatást térítéses alapon is érdemes igénybe venni[9].

Az online szolgáltatások bevezetése már gyorsabban ment, ami egyrészt a pillanatok alatt megkapható keresési eredményeknek, másrészt annak köszönhető, hogy a felhasználók már megbarátkoztak a deszkriptorok, tezauruszok és a Boole-algebra műveleteivel.

Az egész világon vitatják, hogy szabad-e a végfelhasználóktól térítést kérni az elektronikus szolgáltatásokért, hiszen a könyvtárak használata hagyományosan ingyenes volt.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ha az online keresést nézzük, ennek költségeihez a közvetlen költségeken kívül a kezdeti beruházások (terminál, kézikönyvek), a képzés stb. kiadásai is hozzájárulnak. 1980-ban Finnországban egy online keresés átlag 200 finn márkába (40 dollár) került[10]. Ha mármost – például – a Helsinki University of Technology Library a hallgatóknak és a tanszéki személyzetnek ingyenes kereséseket engedélyezne, akkor ez az évi állományfejlesztési keret közel felét tenné ki. Szerencsére a felhasználók hajlandók fizetni: a mérnökök a közvetlen költségek kétszeresét, sőt, négyszeresét is; az oktatási személyzet és a hallgatók keresési költségeit a tanszéki keretekből fedezik. A kérdés azonban továbbra is fennáll: mennyire demokratikus az a tájékoztatás, ahol az információkat nem mindenki tudja megfizetni?

## Az elektronikus publikáció és a könyvtárak

A nem nyomtatott anyagok információközvetítésre való használata nem új: az audiovizuális dokumentumok, majd a mikroformák jelentős hatást gyakoroltak a könyvtárakra. E hatás könyvtáranként változott ugyan, de azt nagyon kevesen tehették meg, hogy e médiumokról egyáltalán ne vegyenek tudomást; valószínűleg ez lesz a helyzet az elektronikus publikációval is[11].

Az elektronikus publikációról beszélve kétféle típust kell megkülönböztetnünk:
– a teljesen elektronikus publikációt, amikor is egy egyedi elektronikus dokumentumot hozunk létre, amely lehet, hogy soha nem jelenik meg nyomtatott formában, és
– a párhuzamos publikációt, amikor egy hagyományosan nyomtatott és kiadott szöveg elektronikus példányát állítják elő.

Az elektronikus változat szintén kétféleképpen tehető hozzáférhetővé, ú.m.:
– központi terjesztés útján, egy vagy több online szolgáltatórendszeren keresztül, vagy
– decentralizált terjesztés útján, amikor nagyszámú elektronikus példányt forgalmaznak, amelyeket a felhasználók saját berendezéseiken reprodukálnak.

Elképzelhető az is, hogy egy tájékoztatási rendszer – pl. a Pergamon Video Patsearch – a kétféle terjesztési módot kombinálja – ilyenkor hibrid rendszerekről beszélünk.

A *párhuzamos publikáció – központi terjesztés* esetében a szövegek online elérhető elektronikus változata a nyomtatott változattal egyidőben készül, sok esetben az előbbi az utóbbi előállítási folyamatának terméke (pl. Chemical Abstracts).

A *párhuzamos publikáció – decentralizált terjesztés* a mikroformák terjesztésével analóg folyamat. Amint a mikroformák, az elektronikus szövegek hordozói is különfélék lehetnek: floppy diszk, videolemez vagy digitális optikai lemez.

Az *elektronikus publikáció – központi terjesztés* példájaként a teletext és videotex rendszereket említhetjük meg, míg az *elektronikus publikáció – decentralizált terjesztés* az egyedi mikroforma-publikáció elektronikus változata. Ez a módszer terjedelmes anyagok elektronikus publikálására ideális.

Jóllehet az elektronikus publikációban a könyvtárak különbözőképpen érdekeltek, e technológia valamennyiünkre kihatással lesz.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ami a berendezéseket illeti, a könyvtáraknak be kell szerezniük az elektronikus dokumentumok kereséséhez, tanulmányozásához és kinyomtatásához szükséges eszközöket. Az online elérhető központi szolgáltatásoknál ez nem több, mint egy terminál és egy printer, de a decentralizált terjesztésű publikációkhoz már többféle berendezés szükséges.

A könyvtári személyzetnek meg kell barátkoznia ezen eszközök használatával, ami a továbbképzés szükségességét veti fel. A képzésben a könyvtáros iskoláknak is szerepet kell vállalniuk, hogy a jövő könyvtáros-generáció minden nehézség nélkül tudja kezelni a legújabb típusú elektronikus információhordozókat.

A térítési politika kialakítása az egyes könyvtárakon múlik. A központi elektronikus szolgáltatásokért általában a használat volumene függvényében kell fizetni, míg a decentralizált szolgáltatások produktumai megvásárolhatók vagy bérelhetők; a könyvtárosoknak kell eldönteni, hogy költségeikből mennyit hárítanak át a felhasználókra.

Az elektronikus publikációk legfontosabb hatása a könyvtárakra-felhasználókra az információ könnyű, gyors hozzáférhetőségében jelentkezik. További előnyük a (hosszú idejű) eltarthatóság és a gazdaságos helykihasználás. Az otthoni vagy munkahelyi terminál feleslegessé teheti a könyvtár felkeresését.

Az elektronikus dokumentumokkal járó problémák főleg három területen jelentkeznek: a megőrzés legfőbb kérdése az, hogy az elektronikus publikációk közül mit őrizzünk meg; a tájékoztatás segítésére fontos lenne az elektronikus dokumentumok bibliográfiai számbavételi rendszerének kifejlesztése; végül a szerzői jogi törvényeket az elektronikus információhordozókra is ki kellene terjeszteni.

## Másodlagos hatások

A modern technológiák az egész világon befolyásolják az emberek életét; három terület fejlődése azonban különösen jelentős: a közlekedés-szállítás, a kommunikáció és a számítástechnika területe. A lökhajtásos repülőgép "karnyújtásnyi" közelségbe hozta egymáshoz a Föld népeit, a műhold gyakorlatilag azonnali kommunikációt tett lehetővé a világ bármely két pontja között, a számítógép pedig olyan mértékben terjesztette ki az emberi agy teljesítőképességét, amilyen néhány évtizeddel ezelőtt még elképzelhetetlen volt. Ezeket a szembetűnő, azonnali és intenzív eredményeket a technológiák elsődleges hatásának nevezhetjük, míg a kevésbé "mellbevágó", de a társadalom életére mégis messzemenő következményekkel járó hatásokat másodlagos hatásoknak[12]. Ilyen másodlagos hatások a léglökéses repülőgép esetében a repülőtér-környéki zajártalom, a kommunikáció esetében pedig pl. a tv oktató-szórakoztató, illetve romboló hatása az emberek életére. A számítógép másodlagos hatásai is elrettentőek: igaz, hogy a géppel nagy mennyiségű adat gyorsan manipulálható, de megmarad a kérdés: milyen adat? És ki válogatja ki ezeket?

Az automatizálás másodlagos hatásai különösen három területen jelentkeznek.

*Könyvtári épületek.* Szembetűnő, hogy a könyvtárak automatizálása következtében az állományok tárolására és a felhasználók kellemes környezetének biztosítására tervezett könyvtári épületek milyen változásokon mentek, illetve mennek keresztül.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az első szakaszt az épületeknek az új berendezések (számítógépek, terminálok stb.) befogadására való átalakítása jelentette; a legtöbb könyvtár ugyanis a szükséges fizikai változtatásokat (megfelelő áramforrások, vezetékek, telefonvonalak stb.) a meglévő épületen hajtotta végre. Az ilyen toldozás-foldozás igen költséges, és sok kellemetlenséggel jár mind a könyvtárosok, mind a felhasználók számára.

Majd a könyvtári épületeket elkezdték a mai követelményeknek megfelelően építeni úgy, hogy alkalmasak legyenek egyfelől számítógépek, másfelől a központi számítógépekhez való kapcsolódás berendezéseinek befogadására. De máris – főképp a mikroszámítógépek megjelenése következtében – kibontakozóban van egy új irányzat, amely természetesen az épületeket is érinti: újabban a megosztott feldolgozás, valamint a helyi, önálló, funkcióra orientált rendszerek (kölcsönzés, katalogizálás stb.) értékeit kezdik felfedezni.

A harmadik fejlődési szakaszban már egyáltalán nem lesz szükség épületekre. Ha *Toffler* "elektronikus kunyhók"-ról szóló jóslatai[13] beválnak, akkor minden adatot és információt elektronikusan fognak tárolni, és ezeket a felhasználók otthonról, számítógépre épülő telekommunikáció útján érhetik el.

*A könyvtárak a társadalomban.* Mindegyik könyvtártípusnak megvan a maga szerepe a társadalomban, ezért mindegyik vizsgálható abból a szempontból, hogy a technológia milyen hatást gyakorol erre a szerepre. Példaként nézzük meg, hogy milyen szerepe van a nagy tudományos-műszaki könyvtáraknak a tudományos kommunikációban, és ezt hogyan befolyásolja a modern technológia. A hagyományos folyamatban a szerző leírja gondolatait, írását ezután szerkesztők, majd kiadók gondozzák, illetve terjesztik. A könyvtárak a tudományos írásművek feldolgozásán és tárolásán kívül terjesztésükben is szerepet játszanak (sokszor összeütközésbe kerülve a kiadókkal), majd a kommunikációs folyamatot a tudós-kutató, mint olvasó fejezi be.

Természetesen a modern technológia ebbe a folyamatba is "beleszól": elképzelhető ugyanis, hogy "jóvoltából" e ciklusban nem lesz szükség könyvtárakra. A szerzők kéziratait szövegfeldolgozó berendezések használatával készítik majd el, a szerkesztők-lektorok pedig képesek lesznek a géppel olvasható formában tárolt szövegekben történő lektorálásra-javításra. A kiadók – kihagyva a hagyományos reprodukciót – a szövegeket közvetlenül az olvasókhoz továbbítják, elektronikus publikációs eszközök útján. A baj "csak" az, hogy így a kommunikációs folyamat különböző stádiumai egyre zavarosabbak, elmosódottabbak lesznek – könyvtáros nélkül a rengeteg, komplex információ felfedezetlen, ismeretlen vadonhoz hasonlítható. A technológia ez esetben pozitív hatást gyakorol a könyvtárügyre, mert szükségessé teszi és ugyanakkor biztosítja, hogy a könyvtáros – közvetítőként – a réginél erősebb és fontosabb szerepet kapjon a tudományos kommunikációs folyamatban.

*Könyvtári anyagok megőrzése.* A könyvtári anyagok megőrzésének legfontosabb kérdése az, hogy mit őrizzünk meg. Egy olyan világban, ahol az információk előállítása, tárolása és terjesztése elektronikus úton történik, az ún. "szürke" (a kereskedelemben nem megvásárolható) és efemer irodalom megőrzésének a kérdése komoly problémát jelent, hiszen végtelenre nem tudják növelni az elektronikus hordozók tároló kapacitását sem. A könyvtárosokra itt az a fontos szerep vár, hogy eldöntsék: milyen anyagokat kell feltétlenül megőrizni az utókor számára.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## Vizuális kultúra – video szolgáltatás a közművelődési könyvtárakban

"Elérkeztünk a Képek Korába: időszerűvé vált egy grandiózus képeskönyv kiadása. Ez a könyv az első a maga nemében" – írta Arthur *Mee* bevezetésként "I see all: the world's first picture encyclopaedia" c. lexikonában, amelynek 1928 és 1930 között 5 kötete jelent meg[14]. Ez az enciklopédia 100 ezer képet tartalmazott; e képeknek – az akkori technológiai feltételek mellett –, kötetekben való megjelentetése óriási eredmény, szinte szenzációszámba menő csoda volt.

Ma százezer kép könnyen – és visszakereshetően – elhelyezhető akár színes mikrofilmlapon, akár képlemezen, de még egy százezres diakészlet sem számít rendkívül nagynak. A kérdés csak az, hogy szükségünk van-e arra, hogy a modern technológiát felhasználjuk a "képek általános hozzáférhetőségére"? Hiszen: azért, mert valami elérhetővé vált, még nem feltétlenül kívánatos. Vagy: jóllehet valami lehetővé vált, de ha nincs rá szükség, akkor – takarékosságra kényszerítő világunkban – nem kell a dolgot feltétlenül erőltetni.

Már csak azért sem, mert ha a modern technológiát képek tárolására-elérésére kívánjuk felhasználni, akkor a következő két korlátozó tényezőről sem szabad megfeledkeznünk[15]:

1. Ha képet készítünk, a valóságot "kiragadjuk" környezetéből, s akaratlanul is meghamisítjuk azt; nem beszélve arról, hogy ha a képeket rendezzük, szerkesztjük, esetleg hirdetés vagy propaganda céljaira használjuk fel, akkor megfosztjuk őket "hitelüktől".
2. Ha a képek készítése és rendelkezésre bocsátása valamilyen technológia segítségével történik, akkor e képek készítése és hozzáférhetősége e technológia rendelkezésre állásának a függvénye.

A naponta ránk zúdított irdatlan mennyiségű kép következtében egyre inkább elveszítjük a képek értő "olvasásának" a képességét, egyre kevésbé tudjuk megkülönböztetni a "jó" és a "rossz" képeket, elkülöníteni a művészit az értéktelentől, az igazit a hamistól – egyre inkább vizuális analfabétákká válunk. Ahogy a kiadványok egyetemes hozzáférhetőségének programja kimondatlanul is szorgalmazza az írni-olvasni tudás általánossá válását, úgy a képek terjesztésével együtt kellene haladnia a vizuális analfabétizmus felszámolásának.

Vizuális képességeink fejlesztésében, a művészet és a tömegigények közötti szakadék áthidalásában a közművelődési könyvtárra nagy feladatok várnak[16]. Igaz, mindent nem lehet tőle elvárni, de – például – azt igen, hogy "jó" képeket szolgáltasson, illetve mutasson be kiállításain, ajánljon olyan könyveket, amelyek segítenek a képek "dekódolásában". A New York-i Donnell közművelődési könyvtárban, ahol ez a pozitív szellem uralkodik: a fiatal olvasók vizuális kultúráját gondosan válogatott videoszalagok beszerzésével és olyan műhelyek megszervezésével fejlesztik, amelyekben a fiatalok maguk is részt vesznek videoprogramok készítésében[17].

A Donnell Könyvtár, amely az író-olvasó találkozók mintájára már régóta rendezett "filmkészítő-filmnéző" találkozókat, egy fiatal filmrendező javaslatára egy komplett videofelszerelést kölcsönzött. Ez a fiatalember vállalta a videoműhely vezetését is, amikor



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a New York Állami Tanács (New York State Council) 500 dolláros támogatásával a munka megkezdődött.

A tíz héten keresztül hetente egyszer tartott foglalkozások lelkes tizenévesek részvételével zajlottak. Mindenki dolgozhatott a mikrofonnal, a kamerával, a vágóasztalon és a többi berendezésen, a közös munkán is, de saját speciális érdeklődésének megfelelően is. A gyerekek első feladata a könyvtár környezetének felfedezése, videoriportok készítése volt; az elkészült szalagokat a vezetővel közösen beszélték meg, értékelték.

A kezdeményezés óriási sikert aratott, szinte láncreakciót váltott ki – egyre több könyvtár követte a Donnell Könyvtár példáját. Egyik könyvtáros pl. – szintén tizenévesekkel – "Hogyan viselkedjünk a könyvtárban?" címmel csináltatott videoszalagot. Az eredmény az lett, hogy ezek a fiatalok, akik eddig a legrendetlenebbül viselkedő könyvtárlátogatók voltak, a könyvtár igaz barátaivá váltak. Mindez 1972-ben (!) történt.

**Mielőtt egy automatizált rendszert bevezetünk ...**

J.E. *Rush:* "Folyóiratkezelő rendszerek értékelésének módszertana" című előadása[18] azért került be e szemle keretei közé, hogy példával szolgáljon automatizált berendezéseket, rendszereket bevezetni kívánó hazai könyvtáraink számára a tekintetben, hogy e lépés milyen gondos előkészítést kíván meg.

Jóllehet Rush folyóiratkezelő rendszerek értékelésével foglalkozik, módszere mégis általánosítható. A szerző egy rendszer beszerzésének és üzembe állításának folyamatát nyolc lépésben javasolja végrehajtani:

1. A célok meghatározása
2. Az értékelendő tényezőknek, ismereteknek a célokhoz való igazítása
3. A szóba jöhető rendszerek kiválasztása
4. A rendszereket leíró irodalom és dokumentáció tanulmányozása
5. A rendszerek funkcióinak és jellemzőinek összehasonlítása
6. A rendszerek helyszíni értékelése
7. A rendszer kiválasztása és megvásárlása
8. Üzembe helyezés utáni értékelés

Mindenekelőtt az automatizált rendszerrel-berendezéssel elérendő általános céljainkat kell meghatározni, ezután következik a speciális célok (pl. szabványosítási előírásoknak való megfelelés) kitűzése. Például, egy ilyen általános "célnyilatkozatnak" kb. a következőket kell tartalmaznia:

"Automatizált rendszer beszerzése és üzembe állítása a könyvtári folyóiratkezelés (érkeztetés, reklamáció, körözés, köttetés, statisztika) segítésére, 1985. január 31-ig. E rendszerrel 1985. május 1-ig fel kell számolni a feldolgozási restanciát, és 1985. július 1-ig a jelenlegi munkaráfordítási igényt 10%-kal kell csökkenteni."

Igen fontos, hogy a nyilatkozatban lefektetett célokat pontosan meghatározzák az alapvető kérdések tekintetében (miért, mit, hol, mikor, hogyan, mennyi és ki).

A módszer szerint a bevezetendő rendszertől elvárt funkciókat (pl. érkeztetés) és az ezen belüli jellemzőket (pl. minden műveletről statisztikai adatok gyűjtése) táblázatba



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kell foglalni, a táblázat egyes komponenseit pedig fontosságuk függvényében (számszerűen) súlyozni kell. Az értékelési folyamat második fázisának fő feladata az, hogy ezt az előzőleg elkészített táblázatot most az első fázisban kitűzött célok fényében újból felülvizsgáljuk, és az esetleg szükséges módosításokat elvégezzük.

A szóba jöhető rendszereket az irodalom alapján választjuk ki. Itt már kiszűrhetők azok, amelyek nem rendelkeznek a könyvtár számára alapvető fontosságú funkciókkal.

A következő lépés a rendszereket leíró irodalom és dokumentáció gondos vizsgálata; ennek folyamán újabb "selejtezések" hajthatók végre.

A részletes értékelés az ötödik szakaszban történik. Ekkor az előző szakaszban nyert dokumentáció alapján minden résztvevő rendszert értékelünk táblázatunk funkciói és jellemzői tekintetében. Minden komponensünket 0–n-ig terjedő számokkal súlyozzuk, ahol *n* az eredetileg beírt (kívánatos) érték szempontjából a maximális súly.

A helyszínen való értékelés nagyon fontos, hiszen más módon nem lehet megállapítani, hogy az illető rendszer a valóságban hogyan viselkedik. Ilyenkor újból "végig kell menni" táblázatunk minden komponensén – most már a működési tapasztalatok szerint újra súlyozva őket. E szakaszban a szolgáltató-forgalmazó vállalat szakembereinek is jelen kell lenniük, akik a teszt közben felmerülő kérdéseinkre válaszolnak, illetve adatokat szolgáltatnak.

Rendszerünket véglegesen az előző, hatodik szakasz eredményei alapján választjuk ki.

Ezután következik az eladóval való tárgyalás a rendszer beszerzéséről. Ehhez néhány szempont:

- ki lesz a felelős a rendszer további fejlesztéséért, karbantartásáért?
- ki és hogyan fogja a berendezéseket üzembe helyezni?
- milyen képzést biztosítanak?
- nyújtanak-e segítséget az adatállomány-konverzióhoz?
- mennyibe kerül a rendszer (kezdeti befektetés, üzemeltetési, karbantartási költségek, esetleges fejlesztési költségek stb.)

Az üzembe helyezés utáni értékelés arra szolgál, hogy felismerjük és megoldjuk az időközben felmerült problémákat. Ezt az üzembe helyezés után kb. 6 hónappal célszerű elvégezni; az értékelés során lényegében meg kell ismételni az előbbiekben tárgyalt szakaszok munkálatait.

## IRODALOM

Megjegyzés: A 3., 4., 9., 13., 14. és 16. tételeken kívüli hivatkozások az IFLA General Conference (Munich, August 21–27, 1983.) előadásanyagaira vonatkoznak.

1. VARLOOT, D.: Du puits au robinet. 13 p. Kézirat.
2. GALVIN, Th.J.: The significance of information science for the theory and practice of librarianship. 11 p. Kézirat.
3. BELL, D.: The coming of post-industrial society. New York, Basic Books, 1976.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

4. NORA, S. – MINC, A.: The computerization of society: A report to the President of France. Cambridge, MA., MIT Press, 1981.

5. RAUCH, W.D.: The role of the library in computer-aided information and documentation systems. 12 p. Kézirat.

6. TELL, B.B.: The introduction of electronic equipment in libraries – Policies versus attitudes in the Swedish setting. 15 p. Kézirat.

7. AVRAM, H.D.: Overview – The impact of technology on libraries. 13 p. Kézirat.

8. KNOPP, W.: Probleme und Fragen des Benutzers an die Bibliothek in einer technisierten Welt. 17 p. Kézirat.

9. HILDRETH, Ch.: Online public access catalogs: the user interface. 1982. 263 p. (OCLC library, information, and computer science series)

10. HAARALA, A.R.: Automation's impact on users. 9 p. Kézirat.

11. RUSSON, D.: Electronic publishing: Impact on libraries. 8 p. Kézirat.

12. SIMPSON, D.B.: Advancing technology: The secondary impact on libraries and users. 10 p. Kézirat.

13. TOFFLER, A.: The third wave. New York, William Morrow, 1980.

14. "I See All.": The World's First Picture Encyclopaedia. Ed. Arthur Mee. London, Amalgamated Press, 1928–1930. Five volumes.

15. PACEY, Ph.: "I See All": Information technology and the universal availability of images. 10 p. Kézirat.

16. HELLE, B.: The use and development of art library materials in large and small libraries = Art Libraries Journal, vol.6. no.3. 1981. p.7–12.

17. COHN, E.: Video and youth services in the public library. 11 p. Kézirat.

18. RUSH, J.E.: A methodology for the evaluation of serials control systems. 16 p. Kézirat.

KÍNAI ÍRÁSSAL IS ki tudja nyomtatni, illetve vetíteni az OCLC online rendszere az adatbázisában szereplő kínai címeket. Az erre szolgáló programcsomagot továbbfejlesztik, alkalmassá teszik a japán és a koreai írásjelek reprodukálására is.

Information Retrieval and Library Automation, 1983. nov.

20 ÉVET KAPOTT Shinn, a hivatásos könyvtolvaj, aki évek fáradságos munkájával ezernél több értékes könyvet lopott össze különféle amerikai felsőoktatási könyvtárakból.

Library Journal, 1983. júl.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# ZSÁKUTCÁBAN A KÖNYVTÁRBERENDEZŐK?

HENNING, Wolfram: Bibliotheksausstatter in der Sackgasse? Einige Möbelierungsfragen der "neuen" Freihandbibliothek. *(Buch und Bibliothek.* 34. 1982. 10. 744–751.p.) alapján **URBÁN László** tömörítvénye.

Az utóbbi tíz-tizenhárom évben a fejlődés oly sokféle jelensége mutatkozott, hogy nem látszik jogosulatlannak a szabadpolcos könyvtár új korszakáról beszélni. Pontosabban, már negyedszázaddal ezelőtt *Mevissen* eszményei között szerepelt a "szellemi-társasági központ" igénye, de a körülmények csak a raktárak megnyitásához, az iskolásan elrendezett munkahelyekhez, a didaktikus katalógusokhoz és szép nagy kölcsönzőpultokhoz vezettek. Lényeges újdonságok 1970-ben váltak láthatóvá: az audiovizuális anyagok megjelenése kihívást jelentett a közművelődési könyvtár magáról kialakított hagyományos képével, kínálatával, berendezésével szemben: felbukkantak a játékok a gyerekkönyvtárban; a kombinált nyilvános és iskolai könyvtár problémáit át kellett gondolni. Részben mint divatos jelszavak, részben mint komoly koncepciók rövidítései, forgalomba jöttek olyan fogalmak, mint: "piactér", "kommunikációs központ", "találkozóhely", "fesztelen atmoszféra". A könyvtárterek reprezentatív felújítása összekapcsolódott a könyvtár társadalmi szerepével:

- a könyvtárak hivatalos jellegét meg kell szüntetni, hogy a lakosság minden rétege és csoportja magáénak érezze;
- a könyvtárakat, mind a meglevő, mind a lehetséges új olvasók számára vonzóvá, korszerűvé kell tenni;
- a könyvtárak kínálatának befogadását meg kell könnyíteni, és hatékonyabbá kell tenni.

Modern könyvtárkoncepciókat a régi és hagyományosan berendezett épületek is befogadhatnak. A hármas tagoltságú könyvtár*, amelynek fejlődése szintén 1970-ben indult meg, bár kevésbé látványos, mint az av-mámor, úgy tűnik, elhatározó lépés lett az új szabadpolcos könyvtár irányába. Speciális építési és berendezési vonatkozásait azonban csak most, a gütersloh-i és a münsteri tervekkel kapcsolatban kezdik igazából áttekinteni.

Másfelől, még mindig vannak modernül berendezett könyvtárak, amelyek távol tartják magukat a szabadpolc új eszméjétől, sőt még a régi szabadpolcnak is némely követelményét – mint például a tájékoztató szolgálatot – "a forradalom ördögi művének" tekintik.

Ha egy könyvkereskedő új szolgáltatására akarja felhívni a vásárlók figyelmét, akkor ezt az üzlet megjelenésének is ki kell fejeznie. Könyvtárak esetében ugyan a bútorok piaci

*Ld. az Alternative arrangement c. könyv (lapunk 537. oldalán lévő) ismertetéséhez fűzött szerkesztői megjegyzést.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kínálata gazdag, de a szolgáltatásaikat új formában nyújtani kívánó könyvtárak gondjait mégsem enyhíti, mert a változtatások iránti igényeket a bútoripar eddig nem vette figyelembe. Szükség lenne az új, a könyvtárak számára is megfelelő berendezési tárgyak kifejlesztésére és gyártására. Zsákutcában lennének a könyvtárberendezők? Az új típusú szabadpolcos rendszer igénye meghaladná a lehetőségeket?

*Az első tünet, avagy bűnjel: a könyvek bemutatása*

Évtizedeken át csak drótvázakkal, könyvtámaszokkal és imbolygó körforgókkal rendelkeztünk a könyvek bemutatására. Vajon még mindig elfogadható, hogy nagyobb kiállításokon az asztalokon könyvlepények terüljenek szét, vagy hogy az állványok két polca közötti barlangokban enyésszenek el a kinyitott címlapok?! Ha az állványok tetejét amputálják, még nem állíthatjuk, hogy bemutató bútorhoz jutottunk. Az állványok oldallapjai is sokkal többre lennének alkalmasak, mint a raktári rend táblázatainak kifüggesztésére.

A könyvajánló funkció nemcsak a hármas tagoltságú könyvtárban játszik szerepet. Ilyen követelményeket támaszt a "böngésző övezet" (browsing area) is, amely a bejárat közelében, mint első benyomást nyújtó, az állomány egészéből bátorító, ösztönző mustrát kínáló, csalogató szolgáltatás helyezkedik el. Gyakorlati tapasztalatok az NDK-ban is azt bizonyították, hogy a szisztematikusan felállított gyűjtemény megszakítása kiemelt dokumentumokkal előnyösen befolyásolja a látogatók keresőkedvét.

Az ilyen irányba törekvő elképzelések rendre összeütközésbe kerülnek a könyvtárberendezők kínálatával.

*A második tünet, avagy bűnjel: a gyermekkönyvtári bútor*

Évtizedeken át csupán "asztalkákkal" és "székecskékkel" próbálták a könyvtárosok igényét kielégíteni. Ha egy képeskönyvvályú mellett még egy képeskönyvpult is adódott, az már nagy szó volt. A gyermekkönyvtári állványok, a képeskönyvbútorok fejlesztése évtizedek óta gyakorlatilag nem folyik. Az asztalformák száma és ezzel a kombinációk lehetősége, csekély. Az a vágy, hogy az asztalok és a székek legalább két – a felnőttekétől eltérő! – magassággal legyenek kaphatók, nem minden gyártónál talál megértésre. A fesztelen, természetes ülés és *fekvés* lehetőségének igényéről alig vesznek tudomást. Milyen megoldásokat kínálnak a játékok áttekinthető és vonzó kínálatához? A gyerekek festegetéséhez, rajzolásához? És ahhoz, hogy a bútorok színei és formái különleges atmoszférát hozzanak létre? A kölni gyermekkönyvtár nem utolsósorban azért bíztató jelenség, mert a könyvtárberendezők jelenlegi sémáit itt túlhaladták.

*Köztes-egyenleg*

A berendezés szolídsága önmagában nem elégít ki. Az av-övezettől eltekintve, könyvtárberendezőink leragadtak a régi szabadpolcos könyvtár megoldásainál. Úgy látszik, mintha az utóbbi években csak egymásra figyeltek volna, és nem a közművelődési



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtár lényegi változásaira. Ha egy berendező a "jövő könyvtára" feltételének csak egy jól bevált, tisztán faszerkezetű állványtípust lát, akkor annak nincs sok fogalma az új szabadpolcos rendszerről.

Sven *Kohlhoff* építész egy alkalommal olyan könyvtárról beszélt, amelyet az évszakoknak megfelelően lehetne átrendezni. Ennek a könyvtárnak a bútorai nagymértékben mozgathatók és kombinálhatók lennének. Az így létrejövő változatosság azonban várhatóan összeütközésbe kerülne az összes övezeten keresztülhúzódó "egységes bútorzatrendszerrel".

*Dac-reakciók*

Az adott helyzet "barátságosan fekete" bemutatása után, fair módon beszélni kell a helyzet megváltoztatására irányuló törekvésekről is. Íme, néhány könyvtárosi ellenelképzelés:

- IKEA-bútor. Miért ne vezethetnének nem-hagyományos könyvtári belsőkhöz a svéd vállalat "képtelen" bútorai?
- Thiem-féle "ruháskosár". "Inkább ruháskosárban kínálni a könyveket az ablakdeszkán, vagy a padlón, mint olyan könyvtárban, amely hetenként tíz órát tart nyitva." Igen. A ruháskosár jó ötlet lehet egy egészen raffinált "szegény" könyvtár berendezéséhez.
- "Hulladéktárolók" a könyvtárban. Ez a fogalom alkalmas arra, hogy felingereljen minden könyvtárberendezőt, aki mély hálát vár azért, mert bútorai szolídak, sterilek, jól illenek egymáshoz, és már az újkőkorszak óta jól megállják helyüket a nyilvános könyvtárakban.

*És az üzletberendezők?*

Miért nem a kereskedelmi építészekkel terveztetjük a könyvtárakat? Valójában néhány könyvtárban részben ilyen eredetű a berendezés (Duisburg, Moers, Paderborn, Frankfurt). A kezdeti próbálkozások után megállt a fejlődés. Egy egész sor tipikusan könyvkereskedelmi bútor megfelel a könyvtári igényeknek is, mások azonban nem vehetők át változtatás nélkül, ismét más egységeket (így például a szabadon álló, kétoldalas állványt is) ki kellene fejleszteni a rendszeren belül.

*Gyermekbútor kínálat?*

Nem lehet teljes alternatívákat remélni a jelenlegi kínálathoz képest, de lényeges gazdagodást igen. Az óvodai alapbútorok lényegesen nagyobb választékot kínálnak, mint a könyvtáriak.

*Változások a láthatáron?*

A könyvtárberendezőknek azt kívánjuk, és ebben a könyvtárosok segíteni is szándékoznak, hogy a mennyiségi igények ("még egy állványt bele") kielégítése után minőségi



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

változás következzen be. Az új szabadpolc úttörőinek törekedniük kell a tapasztalatok, ötletek, gyártmánykatalógusok gyűjtésére. Jó példát kínálnak a hollandok, akik katalógust állítottak össze minden kapható gyermekbútorról és gyártóikról. Óvni kell a könyvtár érdekeit akkor is, ha a fenntartó kényelemből vagy megtakarítás reményében egyetlen cégnél akar mindent megrendelni. Szükséges lenne összeállítani a követelmények listáját, és a berendezőknek bebizonyítani, ők vannak abban a helyzetben, hogy a könyvtárosi elméleti elképzeléseket a gyakorlatba átültessék.

Az emberek szeretnék jól érezni magukat a közösségi terekben is. Egy 15 éves olvasó írja: ". . . a szobámat legszívesebben dobozokkal, kartonokkal és fotókkal rendezem be, és legalább minden három hónapban egyszer átrendezem. . . "

"Olvasósátor" a könyvtárban
(Illusztráció a Deutsches Bibliotheksinstitut által közreadott "Die Kinderbibliothek" (Berlin, 1981, 88 p.) c. kötetből



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# AZ AMERIKAI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK GYEREKKÖNYVTÁRI SZOLGÁLATÁRÓL

A Children's Services of Public Libraries.(Ed. Selma K. Richardson. [Ed.] University of Illinois Graduaty School of Library Service. Urbana-Champaign, IL. (1978.) 77–117.p.) és The ALA Yearbook 1981. (A review of library Association, Chicago, IL., 1981. 99–101.p.) tanulmányai alapján **UZSOKI Andrea** szemléje.

Az amerikai gazdasági élet utóbbi időben tapasztalható recesszív iránya a könyvtári szolgáltatások anyagi hátterére is negatív előjelű hatást gyakorolt. A pénzügyi megszorítások a közművelődési könyvtárak tárgyi és személyi feltételeit egyaránt érintik. A szerzeményezésre fordítható összeg gyakran olyan alacsony, – különösen kisebb könyvtárakban –, hogy még a legkörültekintőbb állományépítési politika sem sokat javít a helyzeten. Neuralgikus pont a könyvtárosok szakmai előmenetelének és a bérkorrekciónak a kérdése is. A kedvezőtlen jelenségek elsősorban a gyerekkönyvtári területen éreztetik hatásukat. A gyerekszolgálat mostoha helyzetét sokan azzal magyarázzák, hogy az elmúlt néhány évtized gyakorlatával szemben a társadalmi-politikai érdeklődés inkább a felnőttek világa, ezen belül is, az idősebbek problémái felé fordult. Következésképpen a mindig "elhagyhatónak" tekintett, sokszor csupán a vezetés jóindulatától függő gyerekszolgáltatásnak kell a legtöbbet küzdenie a "megélhetéséért".

A legtöbb nehézséggel általában az egyszemélyes, kiskönyvtáraknak kell megküzdeniük. A szakirodalomban lapozgatva meglehetősen eltérő véleményekkel találkozunk a kiskönyvtárak meghatározását illetően, ugyanis az ellátási szférába tartozó népesség száma szerinti csoportosítások nagy szóródást mutatnak. Egyesek szerint a vonzáskörzet felső határát a 10, 20, sőt 35 ezer, mások szerint a maximum 5 ezer főt számláló lakosság jelenti. Ez utóbbi álláspont reálisnak tűnik, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Illinois közel 600 közművelődési könyvtárának és New York több mint 700 közművelődési könyvtárának felében a potenciális könyvtárhasználók száma nem éri el az 5 ezer főt. Vannak azonban olyan kiskönyvtárak is – főleg a gyorsan növekvő külvárosokban és peremkerületekben – amelyek 40–50 ezer embert kényszerülnek kiszolgálni. Mindenesetre bizonyos általános jellemvonások minden kisebb közművelődési könyvtárra érvényesek. Például:

– a könyvtár nyitvatartási ideje nem haladja meg a heti 20, ill. 12 órát;
– a könyvtáros egymaga látja el a tájékoztatási feladatokat, a könyvtárközi kölcsönzést, egymaga végzi a katalóguskészítést, ő a PR specialista és gyerekkönyvtáros egyszemélyben;
– a könyvtár évi – ifjúsági és gyerekkönyvek beszerzésére fordítható – költségvetési kerete 300 dollár;



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– a gyerekrészleg építészetileg nem elkülönített, csupán a könyvtár többi részétől jól-rosszul leválasztott térben működik; jelenlétét a felnőtt részlegben sokszor csupán annyi jelzi, hogy egyszerre csak kisebb méretűek a bútorok, alacsonyabbak a polcok, székek, asztalok, a falakat a gyerekek munkái díszítik.

A kisebb könyvtárak gyerekszolgálatát jellemzi még, hogy az előbb felsorolt feladatok elvégzésével megbízott könyvtáros, az esetek többségében szakképzetlen. Egyes helyeken a könyvtáros rendelkezik bizonyos szakirányú képesítéssel, összességében azonban kevés azoknak a kiskönyvtáraknak a száma, ahol szakképzett gyerekkönyvtáros dolgozik – netán adminisztratív segítséggel. Gyakran hangoztatott panasz az is, hogy a gyerekekkel foglalkozó könyvtárosok elszigetelődtek nemcsak a többi gyerekkönyvtárostól, hanem a könyvtáros társadalom egészétől is.

A könyvbeszerzésre fordítható költségvetési keret korlátozott volta is súlyos problémákat vet fel. Be kell szerezni a klasszikus értékeket képviselő műveket, de a speciális igényeket is ki kell elégíteni. A nagyon kicsi könyvtárak elsősorban hagyományos dokumentumokra orientáltak, nemhagyományos anyagok gyűjtésére elvétve akad pénzügyi lehetőség, és ez jobb esetben is csupán hanglemezek, kazetták megvételét jelenti. Ezeken a helyeken a rendezvények köre is csak az iskoláskor előtti korosztály csoportos foglalkozásaira, esetleg nyári olvasóklubok megszervezésére terjed ki.

A kiskönyvtárak tárgyalásakor említést kell tenni a számukra egyedüli segítségforrást jelentő állami könyvtári képviseletekről (SLA – state library agency). Sokrétű szolgáltatásik körébe – többek között – az alábbi tevékenységek tartoznak: könyvjegyzékek összeállítása, nyári olvasóprogramok szervezése, gyarapítási tanácsadás.

Egyes szakemberek véleménye szerint a kiskönyvtárak többségében lehetetlen – még a távolabbi jövőt tekintve is – a szakképzett könyvtáros biztosítása, nem beszélve a gyerekkönyvtári specialistáról. Annak érdekében viszont, hogy a kis közösségekben élő gyerekeknek a teljes szolgáltatásokhoz való jogos igényét ki lehessen elégíteni, és hogy – csupán területi elhelyezkedésük következtében – a kiskönyvtárak ne kényszerüljenek korlátozó erőként működni, a könyvtárosokkal szemben támasztott elvárások mércéjét kellene felemelni. A folyamatos továbbképzés alkalmazása jó módszernek tűnik, azonban nehézségekkel ez esetben is számolni kell. A legtöbb helyen az okozza a problémát, hogy – hacsak nem zárják be közben a könyvtárat, – az egyszemélyes könyvtáros részvétele a tanfolyamon nem megoldható.

Annak ellenére, hogy egyre inkább szaporodik azoknak a fórumoknak a száma, ahol a könyvtárügy képviselői hangsúlyozottan hívják fel a társadalom figyelmét arra, hogy bár a legkisebb könyvtáraknak kellene a legtöbb "hasznot húzniuk" a hálózati munkából; élvezniük a könyvtárközi kölcsönzés, a dokumentumok széles körű hozzáférhetőségének előnyeit – a gyakorlat szomorú képet mutat.

Kevésbé mostoha a helyzete a közepes méretű közművelődési könyvtárak gyerekszolgálatának. Nagyságát tekintve közepes könyvtárnak Amerikában általában azokat az intézményeket tartják, amelyek vonzáskörzetébe 25, illetve 35–100, illetve 150 ezer fős ellátandó lakosság tartozik; tehát potenciális közönségének száma több, mint egy kisváros, de kevesebb mint egy nagyváros népessége.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ezekre a könyvtárakra az a jellemző, hogy az intézmény általában egyetlen épületen belül helyezkedik el, bár van példa a helyileg egységet alkotó fiókkönyvtári hálózatra is. A könyvtárhasználók száma legtöbbször nem elég magas ahhoz, hogy számos, különféle szolgáltatásokra legyen igény, viszont még azon a határon belül van, amikor e szolgáltatásokhoz a személyes kapcsolatokon keresztül, egyéni foglalkozás útján lehet hozzájutni. A könyvtárosgárdán belül a speciális területek szakértői (pl. külön gyerekkönyvtáros) is megtalálhatók, de létszámuk még nem olyan nagy, mely akadályozná a hatékony együttműködést. A könyvtárosok és a könyvtárat használók, ha névről nem is, de látásból ismerik egymást, és a gyerekszolgálat tevékenységi köre szükség esetén a felnőttek ellátására is kiterjed.

Pénzügyi nehézségek a nagykönyvtárakban is jelentkeztek. A nagyvárosok gazdasági és társadalmi légkörének állandó változásai érzékenyen érintik a könyvtárak működési feltételeit is. A költségvetési keretekért folytatott harc során a könyvtáraknak szinte nap mint nap meg kell győzniük az állami vezetést a könyvtárak szerepének fontosságáról. Ezt csak megerősíteni látszik az amerikai könyvtárpolitikában az utóbbi két évtizedben bekövetkezett változás, melyet tulajdonképpen két fontos gazdasági-társadalmi tényező (nevezetesen a népesség városokba áramlása a vidéki településekről, valamint az 1960-as évek polgárjogi mozgalmainak tudatformáló hatása) idézett elő. A módosított könyvtárpolitika a gyerekkönyvtári szolgáltatásban is tükröződött. A városi lakosság rohamos növekedése a könyvtári szolgáltatásoknak a könyvtár falain kívülre történő nagyarányú fejlesztését vonta maga után. Az eredmény: gyerekek számára szervezett könyvtári programok művelődési házakban, kórházakban, múzeumokban, sőt még áruházakban is. A gyerekszolgálat szoros együttműködést alakított ki az iskolai könyvtárakkal, egyéb oktatási és közművelődési szervekkel, intézményekkel, célul tűzve ki a használók legszélesebb körének minél tökéletesebb ellátását.

Az iskolás korúak mellett a 6 évesnél fiatalabb korosztály minőségi követelményeknek is megfelelő kiszolgálásáról inkább csak a nagy közművelődési könyvtárak esetében beszélhetünk. (Ebbe a korcsoportba sorolják újabban a "preschooler" meghatározás szerint nemcsak a 3–6, hanem a három év alatti korosztályt is.) A korai gyerekkor nevelési-tanítási szakaszából is részt vállaló könyvtár a gyerek fejlődési szakaszaihoz kapcsolódva, a gyermek szükségleteinek, rekreációs igényeinek szem előtt tartásával igyekszik kiválasztani a megfelelő állományt, beleértve a játékokat is. Sok helyen már bevált gyakorlat az egészen kicsik csoportos foglalkoztatása – szülők bevonásával vagy anélkül. A kísérleti jellegű oktató tanfolyamok is nagy népszerűségnek örvendenek (2 évesek számára beszédkészség fejlesztés, különböző mesterségeket játékos formában bemutató és gyakoroltató foglalkozások stb.). Mindezekre a szolgáltatásokra természetesen akkor nyílik lehetőség, ha a gyerekrészleg elkülönül a könyvtár többi részétől, esetleg külön szinten is működik, mentes az átmenő forgalomtól és egyéb zajoktól; ugyanakkor elhelyezkedése egyben a könyvtár egyéb részlegeinek könnyű és gyors megközelítését is biztosítja. A nagy közművelődési könyvtárak többsége nagyjából megfelel e kívánalmaknak.

Végezetül érdemes néhány szót szólni a gyerekkönyvtári terület – az intézmény nagyságától független – egyéb általánosítható problémáiról. Az egyik ilyen jellegű gond az, hogy – bár az iskolai könyvtárak bizonyos értelemben a közművelődési könyvtár



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szövetségesei – az alsó és középfokú oktatási intézményekben működő könyvtárak egyre inkább a gyerekszolgáltatás versenytársaiként vonulnak be a köztudatba, mivel mind állományi, mind személyi ellátottság szempontjából jóval nagyobb mértékű támogatást élveznek, mint a gyerekkönyvtárak valaha is.

Másfelől – a gyerekkönyvtárosok többsége úgy érzi, nem kap elég segítséget a könyvtár igazgatójától, nincs beleszólási joga a tervezésbe, a szolgáltatások megváltoztatásába; röviden szólva nem egyenrangú partnerként kezelik őket – szemben a könyvtár többi részében dolgozó kollégáikkal.

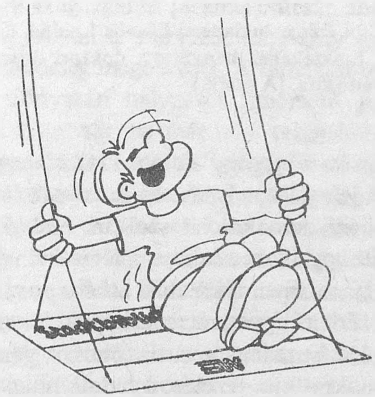

Gyerekkönyvtári könyvjelző illusztrációja (A Könyvtártudományi Szakkönyvtár gyűjteményéből)

ÉVI 50 MILLIÓ DOLLÁR értékű könyvet lopnak el az USA könyvtáraiból – mondta az egyik előadó azon a konferencián, amelyet 1983 szeptemberében rendeztek a könyvtárak, a könyvkereskedelem, az FBI és az Interpol 40 képviselőjének részvételével. Az egyetemi könyvtári lopások 25%-a nem a hivatásos tolvajok, hanem az oktatók, a hallgatók és a könyvtári személyzet rovására írhatók – hangzott el az egyik becslés. A konferencia igen fontosnak minősítette a lopási esetek nyilvánosságra hozását, következetes megtorlását, valamint a könyvkereskedelem értesítését az eltűnt értékes kiadványokról.

Library Journal, 1983. nov. 15.

TRÁGYÁZZA AZ AGYÁT – JÁRJON KÖNYVTÁRBA! Ilyen című mezőgazgasági ajánló bibliográfiát osztogatott a megyei könyvtár egy minnesotai mezőgazdasági kiállításon.

Library Journal, 1983. okt. 1.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK DEMOKRATIKUS IGAZGATÁSA FELÉ

OTMAN SAUD

Az alábbi írás a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékéhez benyújtott doktori disszertáció egyik fejezetének tömörített változata. (A szerk.)

A demokrácia kifejezés a görög "demos-kratos" szóösszetételből származik, és olyan kormányzati formát jelent, amely a nép hatalmát testesíti meg. Klasszikus megjelenési formájaként az athéni demokráciát szoktuk emlegetni: az athéni polgárok közvetlenül maguk irányították ügyeiket, a lakosság létszámának növekedésével azonban rájöttek, nincs mód arra, hogy valamennyi szabad athéni polgár részt vegyen a város dolgairól történő döntésekben, ezért az egyes rétegek képviselőket választottak, és ez utóbbiak jogává tették, hogy döntéseket hozzanak a város többi polgára nevében.

A demokrácia, a demokratikus vezetés, a hatalomban és vezetésben való részvétel, a népképviselet kérdése azóta is állandóan foglalkoztatja az embereket. A nagypolitikán kívül minden olyan társadalmi formációban is szembe találjuk magunkat ezekkel a kérdésekkel, ahol emberek valamiféle kapcsolatba lépnek egymással. Így *Mason* szerint a vezetés a hivatali rendszer irányításának az emberek által gyakorolt művészete, illetve tudománya, melynek legfontosabb eleme az ember és annak részvétele e folyamatban. A demokratikus vezetés lényege, hogy a dolgozók részt vehessenek a döntéshozatalban. A részvétel értelme, hogy az adott személy cselekvő részt vállal az irányításban, ez megerősíti öntudatát, megnöveli felelősségérzetét, figyelmesebb és aktívabb munkára készteti őt.

A Jugoszláviában megvalósított munkásönkormányzatot például az egyik lehetséges modellként foghatjuk fel: a vállalatvezetőt és az egyes egységek, részlegek vezetőit a munkástanács választja meg, meghatározott időre; a legfőbb döntéseket a választott kollégium hozza, időnként pedig a teljes munkásgyűlés foglalkozik a vállalat előtt álló feladatokkal. Az ilyen típusú irányítással szembe a hierarchikus bürokratikus típusú vezetés állítható. Ez olyan háromszögként képzelhető el, melynek csúcsán a legfőbb vezető áll, akinek döntései lefelé terjednek a legszélesebb alapig, ahol az utasításokat végrehajtják.

Könyvtári területen is mind fontosabb a vezetésbe való beleszólás jogának érvényesítése, ám ez sok könyvtárban nehézségekkel jár, mert nem találják meg hozzá az alkalmas formákat és módszereket. Mégis, több könyvtárban kialakult egy feladatközpontú, demokratikus vezetési stílus, amelyben a könyvtárosok minden szinten részt vesznek a feladatok tervezésében, a döntésekben és a végrehajtás ellenőrzésében is.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Különösen kényes helyzetben vannak az egyetemi könyvtárak, melyek az egyetem részeként, fontos kutató és szolgáltató helyként vesznek részt az egyetem tudományos és tanulmányi életében. Akadnak, akik az egyetemi könyvtárakban is megvalósíthatónak tartják az igazgatásban való részvételt, mások úgy vélik, hogy az egyetemi könyvtárakban helyesebb megőrizni a hagyományos igazgatási szisztémát, mert a könyvtár hierarchikus szervezete, szigorúan szabályozott működése, az egyes folyamatok lépcsőzetes ellenőrzésének szükségessége kizárja a demokratikus vezetés elvét. Vagyis a könyvtári munka jellege szükségszerűen megkívánja az alá- és fölérendeltségi viszonyokat a különböző képzettségű és beosztású könyvtárosok között.

A dilemma tehát az, hogy az igazgatási piramis csúcsán álló egyszemélyi vezető által irányított rendszer biztosítja-e jobban a szervezet hatékony és eredményes működését, vagy az, ahol a hatalom és a felelősség megosztott. A témában megjelent, zömmel az amerikai, kanadai és ausztráliai könyvtári helyzetet ismertető publikációk szerzői abban egyetértenek, hogy a korszerű könyvtár ma már nem tekinthető merev szabályok szerint működő mechanizmusnak, ugyanakkor sem az igazgatásban való részvétel fogalmában, sem a szükséges részvétel mértékében nem sikerült megállapodniuk.

Az egyetemi könyvtárhálózat bővülésével, a tanszéki könyvtárak számának szaporodásával szükségessé válik, hogy a kari könyvtárakban dolgozók is részt vegyenek a központi könyvtár működésével kapcsolatos döntések meghozatalában. Van, aki ezt azzal cáfolja, hogy a központi könyvtár igazgatósága eleve "fölülről", az érintett kari könyvtárak bevonása nélkül hozza meg a döntéseit, s nincs semmiféle előírás arra nézve, hogy a kari könyvtárosoknak minden döntés meghozatalában részt kell-e venniük. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy minél kiterjedtebb a könyvtári hálózat és földrajzilag is minél inkább szétszórtan helyezkedik el az egyetem területén, annál inkább megnövekszik a kari könyvtárosok önállósága, s kényszerülnek önálló döntéshozatalra az itt dolgozók.

Akik azt mondják, hogy minden alkalmazottnak egyenlő részvételi esélyeket kell biztosítani, dolgozzék akár a kari könyvtárakban, akár a központi könyvtárban, azt is hozzáteszik, hogy ezt aligha lehet teljes következetességgel megvalósítani. Inkább arról lehet csak szó, hogy a dolgozóknak minél több lehetőséget kell adni arra, hogy kinyilváníthassák véleményüket az őket érintő ügyekben. *Smith-Burnett* a "mindenki egyenlő részvételi esélyeiről" szólva megjegyzi, hogy az ilyen "részvétel" ábrándos fikció, amelyet mindmáig senki sem volt képes megvalósítani, jóllehet számtalanszor kísérleteztek liberálisabbnál liberálisabb irányítási módszerekkel.

Nézetem szerint akkor valósul meg az egyetemi könyvtárak vezetésében való demokratikus részvétel, ha az ott dolgozó könyvtárosok, valamint az egyetem oktatói és diákjai szerepet kapnak a vezetésben, a döntéshozatalban. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az az ellentmondás, amely az egyszemélyi vezetés és a kollektív vezetés elve között mutatkozik, de ellentmondások jelentkeznek a két vezetési módszeren belül is. Az amerikai könyvtárak gyakorlatában megpróbálkoztak az egyetemi oktatóknál bevált testületi autonómiával, de rá kellett jönniük, hogy ez a könyvtári munkaszervezetre nehezen alkalmazható. Részletes tanulmányozást kíván az a kérdés is, hogy egyáltalán a könyvtári szervezet működése mennyiben hasonlít más szervezetek működéséhez és



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mennyiben különbözik tőlük. *Kaplan* azt állítja, hogy a könyvtár komplex és hierarchikus szervezet, hiszen benne a könyvtári szakemberek mellett sok más szakma képviselői, továbbá nem szakképzett dolgozók is működnek. Nyilvánvaló azonban, hogy minél részletesebben szabályozott egy könyvtár működése, annál jobban megoszlik a felelősség, és ez már önmagában ellene hat az autokratikus vezetési stílusnak.

A demokratikus vezetés elterjedése nagyban megnehezítette az egyetemi könyvtárigazgatók amúgy is sajátos helyzetét. A legtöbb egyetemen már jó ideje minden fontos kérdésben bizottságok döntenek: egyetemi tanács, tanterv bizottság, diákjóléti bizottság, személyzeti tanács stb. Az igazgatónak könyvtára képviseletében minden bizottságban részt kell vennie, így idejének túlnyomó részét felemészti a sok ülésezés, mondja Lee. De így van ez a könyvtár esetében is: a működés és fejlesztés lényeges, sőt kevésbé lényeges kérdései is a könyvtári bizottságok elé kerülnek.

*Lodewyck* írja, hogy ". . . minden nagyobb egyetemnek van könyvtári bizottsága. E bizottságok általában tizenhárom tagból állnak, akiknek többsége egyetemi oktató, s akiket a kari vagy egyetemi vezetés nevez ki erre a tisztre. A könyvtár igazgatója is többnyire tagja ennek a bizottságnak, amelynek feladata leginkább abban áll, hogy javaslatokat dolgozzon ki, valamint biztosítsa a kapcsolatot az egyes karokon oktató tanárok és a könyvtár között.

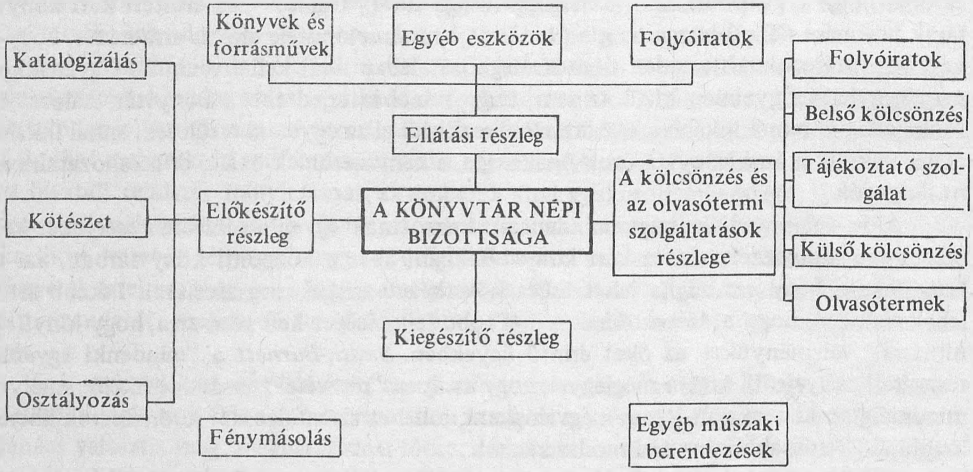


A fenti ábra szemlélteti a kollektív módon, azaz "népi bizottság" által igazgatott egyetemi könyvtár felépítését. Bemutatja, hogy milyen kapcsolatban állnak egymással a különféle részlegek, illetve a könyvtár népi bizottsága. Megállapítható, hogy a népi bizottság nem a "hivatalos piramis" csúcsán, hanem annak közepén helyezkedik el.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

E tanulságok és megfontolásuk alapján szerintem az egyetemi könyvtárak demokratikus igazgatását egy "népi bizottságnak" kellene megvalósítania, amely a következő személyekből állna össze:

- az egyetemi könyvtár egyes részlegeinek, osztályainak vezetőiből (e tisztségekre a könyvtári dolgozók, vagy közvetlenül az érintett részlegek dolgozói maguk közül olyanokat választanak meg, akik tulajdonságaiknál fogva erre alkalmasak),
- két nappali tagozatos hallgatóból és egy posztgraduális tanulmányokat folytató hallgatóból, akiket a diákok delegálnak,
- a kari könyvtárak vezetőiből,
- az oktató testület egy tagjából, akit az egyetemi oktatók szakszervezeti értekezletén választanak meg a tagok közül,
- egy "egyetemi könyvtári titkárból", aki napi jellegű adminisztratív ügyekkel foglalkozik.

Mi voltaképpen a különbség az ábrán is vázolt "népi bizottság" és a könyvtári bizottságok, vezetői tanácsok működése között?

Egyfelől az, hogy ebbe a bizottságba a könyvtári dolgozók minden rétegéből kerül valaki, másfelől, hogy ezek feladata nem pusztán abból áll, hogy tanácsokat adjanak és ajánlásokat dolgozzanak ki a könyvtárigazgatók és az egyetemi vezetés számára. A népi bizottság maga igazgatja a könyvtárat, maga hozza a döntéseket és határozza meg a könyvtár rövid és hosszú távú célkitűzéseit. A könyvtárigazgató funkcióiból ez lényegében kikerül, s helyette a "kollektív bölcsesség" veszi át ezt a szerepet, ugyanis még a titkárnak (ha úgy tetszik a könyvtárigazgatónak) sincs joga a bizottság helyett dönteni.

A döntések végrehajtása csak akkor lehet eredményes, ha a dolgozók érzik benne saját felelősségüket is, miután részesei voltak a döntések születésének. További kérdéseket vet fel a napi működéssel kapcsolatos, kisebb-nagyobb kihatású döntések meghozatala, utasítások kiadása, s nem utolsósorban az ellenőrzés és visszacsatolás megszervezése és működtetése.

## IRODALOM


1. BECKMAN, M.: Political setting of libraries in post-secondary institutions. = Canadian Library Journal. vol.38. 1981. no.3.
2. BROWN, N.: Academic libraries and operational model for participation. = Canadian Library Journal. vol.36. 1979. 201.p.
3. CAYLESS, C.F.: The college library. London, Bingley, 1978. 110.p.
4. DICKINSON, D.W.: Some reflections on participative management in libraries. = College and Research Libraries. vol.39. 1978. 253.p.
5. FISCHER, R.G.: Worker's self-management and libraries. = Canadian Library Journal. vol.38. 1981. no.3. 165–173.p.
6. HEALEY, J.S.: Stuff participation in planning – developing effective group process, planning for library services. = Journal of Library Administration. vol.3. 1982. 217.p.
7. HARVEY, J. – PARR, M.: University and library search and screen committees. = College and Research Libraries. vol.37. 1976. 352.p.




A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

8. KAPLAN, L.: On decision sharing in libraries: how much do we know? = College and Research Libraries. vol.38. 1977. no.1. 25–31.p.

9. LEE, S.A.: Conflict and ambiguity in the role of the academic library director. = College and Research Libraries. vol.38. 1977. no.5. 396–403.p.

10. LODEWYCK, K.A.: Library governance in universities. = Australian Academic and Research Libraries. vol.8. 1977. 133.p.

11. RUNYON, R.S.: Some principles of effective decision making in academic libraries. = Journal of Academic Librarianship. vol.8. 1982/1983. no.3. 144–150.p.

12. SCHANCK, P.C.: "Ordinary Joe" in the decision-making process: the viability of staff participation in law library administration. = Law Library Journal. vol.73. 1980. no.3. 530–590.p.

13. SHAUGHNESSY, T.W.: Participative management, collective bargaining and professionalism. = College and Research Libraries. vol.38. 1977. no.2. 140–146.p.

14. STONE, A.F.: Library personnel issues in the 1970s. = Bookmark. 51/52.no. 1982. 31–53.p.

"HOGYAN LEHETEK ÖNGYILKOS?" – mit csinál a könyvtáros, ha ezt a könyvet keresi az olvasó? Erről kérte az *American Libraries* c. folyóirat olvasóinak véleményét az Amerikai Könyvtári Egyesület (ALA) etikai bizottsága. A közölt hét levél írói megegyeznek abban, hogy az információszolgáltatás kötelezettsége (jelen esetben a könyv előkeresése, vagy akár könyvtárközi kölcsönzéssel való megszerzése) alól semmi sem mentheti fel a könyvtárost. Van, aki ezzel elintézettnek tekinti a kérdést, s kijelenti, hogy a többi az olvasó magánügye. Egy másik, szintén képtelenségnek tart bármiféle kíváncsiskodást, gyanúsítást, de annyit megenged, hogy ha az olvasó magától kiböki, miszerint öngyilkos akar lenni, akkor azért ajánljon neki a könyvtáros a könyv mellé valamilyen pszichológiai tanácsadó szolgálatot is. Ismét mások azt is feltételezik, hogy a könyvtáros jórészt ismeri olvasóit, tehát meg tudja állapítani, kit érdekel elméletileg a kérdés, és ki keres receptet a maga számára, illetve, hogy az ismeretlen olvasó megjelenéséről, viselkedéséről is észreveheti, ha közvetlen életveszélyben van az illető, s akkor a puszta információközvetítésnél messzebb is mehet a segítésben.

American Libraries, 1983. november



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## HÍREK AZ IFLA ÉLETÉRŐL

Az *IFLA Journal* 1984. 2. számának hír-rovatát főként az 50., Nairobiban tartandó konferencia elé kerülő jelentések töltik meg. A főtitkár 1983-ról szóló beszámolójának néhány figyelmet érdemlő mozzanata: az IFLA 120 országból összesen 1132 tagot számlál (1982-ben 1101-et), ebből 179 az egyesületi és testületi, 806 az intézményi, 147 a személyi tagok száma. A 48 szakmai csoportban és a vezető szervekben tevékenykedők száma 430 fő, a fizetett alkalmazottak száma 8 és 1/2 személy. Felsorolja a vezető testületek (Végrehajtó Bizottság, Szakmai Bizottság, Programirányító Bizottság) személyi összetételét, szót ejt a folyamatban levő és tervezett magprogramokról és az egyes szervezeti egységek szakmai programjairól, az 1983. évi közgyűlésről és egyéb rendezvényekről, a más szervekkel való kapcsolatokról és a kiadványokról. Az 1983. évi közgyűlésen az IFLA érmével tüntették ki D. *Anderson*t, M. *Coops*ot, E.R.S. *Fifoot*ot, L. *Gvishiani-Kosziginá*t és I. *Pappot*. A szervező bizottságot – Franz-Georg *Kaltwasser* személyében –, ugyanez a megtiszteltetés érte.

A főtitkári beszámolóhoz csatlakozik az UBC-Iroda, az UAP-Iroda és a Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzés Irodájának jelentése.

Az UBC Iroda befejezett munkálatai közül említést érdemel az ISBD/S és az ISDS kompabilitásának megvizsgálása (a végső jelentést *Szilvássy* Judit állította össze), a vallási testületek neveinek formáját tartalmazó kiadvány kiegészítése, a Brit Államközösség nemzeti bibliográfiáinak annotált jegyzéke, a központi folyóiratkatalógusok irányelvei, a bibliográfiai ellenőrzés kézikönyve. Folyamatban levő vállalkozások: az Ottawában, 1982-ben tartott CIP-konferencia ajánlásainak végrehajtása, az ISBD alapszövegének, illetve az egyes dokumentumfajtákra kidolgozott variánsainak revíziója, az ISBD(CP) kidolgozása, az egységesített besorolási adatokra és utalótételekre vonatkozó irányelvek kiadása (a tervezetet, amelyet véleményezésre 1984-ben küldenek szét, az OSZK sokszorosította), a retrospektív nemzeti bibliográfiákra vonatkozó ajánlások összeállítása.

Az UAP-Iroda továbbra is ösztönözte és koordinálta az idevágó tevékenységeket nemzetközi szinten, népszerűsítette a kiadványok egyetemes hozzáférhetőségének eszméjét, s kutatásokat is folytatott a területen.

Néhány érdekesség a Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzés Irodájának jelentéséből: 1982-ben 92 500, 1983-ban csak 82 600 könyvtárközi kölcsönzési űrlapot adtak el; az "A brief guide to centres of international lending and photocopying" c.kiadványból eddig 1588 példány fogyott el, új kiadása előkészületben; megjelent a nemzeti könyvtárközi kölcsönzés mintaszabályzata az *Interlending and Document Supply* c. folyóiratban



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

/12 (1) : 15–17 (1984)/; begyűjtötték az 1982-es statisztikai adatokat (kevesebb adatszolgáltató, növekvő számú nemzetközi kérés, csökkenő számú kielégítés); Brian *Kefford*-ot, az Iroda helyettes vezetőjét e tisztben Richard *Bennett* váltotta fel.

A Programirányító Bizottság úgy döntött, hogy a Nemzetközi MARC Iroda helyett két vállalkozást indít a következő neveken: International MARC Project – Deutsche Bibliothek (IMP – DB) és International MARC Project – British Library (IMP – BL). Az előbbibe a következő feladatok tartoznak: az International guide to MARC databases and services kiadása és terjesztése, a Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken (MAB) konvertálásával kipróbálni az UNIMARC-formátumot, kivitelezhetőségi vizsgálatok lefolytatása a bibliográfiai adatok nemzetközi cseréjét illetően, az IMP Newsletter kiadása. Az utóbbi, amely az UNIMARC Handbook-ot állította össze, fő feladata, hogy folyamatosan karbantartsa, revideálja és fejlessze az UNIMARC formátumot.

Egyes IFLA szervezetek (munkacsoport a siketek és nagyothallók könyvtári igényeinek tanulmányozására, a könyvtáros egyesületek működési kérdéseivel foglalkozó kerekasztal, a Földrajzi Szakkönyvtárak Szekciója, a Vakok Könyvtárainak Szekciója, a Parlamenti Könyvtárak Szekciója) életének hírei mellett a rovat felsorolja az IFLA keretében megjelenő híradókat, s közli, honnan lehet megrendelni őket, s hogy ingyen-e vagy térítésért. Itt csak a címeket közöljük:

- INSPEL, Official Organ of the IFLA Division Special Libraries
- SSID Liaison Bulletin
- Newsletter of the Division of Special Libraries
- Newsletter of the Section of Art Libraries
- Section of School Libraries Newsletter
- Round Table of National Centres for Library Services Newsletter
- Newsletter of the Section on Official Publications
- Newsletter of the IFLA Section on Serial Publications
- Newsletter of the Section of Geography and Map Libraries
- Children's Libraries Section Newsletter
- Section of Library Services to Hospital Patients and Handicapped Readers: News Bulletin
- Section of Biological and Medical Sciences Libraries Newsletter
- Section of Libraries for the Blind Newsletter
- Section on Information Technology
- Deaf Newsletter

*Néhány személyi hír*

- a British Library jelenlegi főigazgatója, Sir Harry *Hookway* 1984. augusztus végén nyugdíjba vonul; utóda Kenneth R. *Cooper* lesz,
- az angol Library Association főtitkára 1984. április 1-től George *Cunningham*, aki Keith *Lawrey*-t váltotta fel,
- Guy *Syilvestre*, a kanadai Nemzeti Könyvtár főigazgatója 1983. november 17-én nyugdíjba vonult,
- Jacques *Michel*, a Centre de Documentation Scientifique et Technique du CNRS (Paris) igazgatója lett az International Council of Scientific Unions Abstracting Board (ICSU AB) új elnöke.

A hírrovatot szokás szerint a különféle szervezetek által tervezett nemzeti és nemzetközi, könyvtár- és tájékoztatásügyi konferenciák felsorolása zárja. Ebből kitűnik, hogy 1985-ben Chicagoban, 1986-ban pedig Tokióban lesz az IFLA konferenciája. (Más forrásokból ismert, hogy a tervek szerint 1987-ben Anglia, 1988-ban pedig Ausztrália lesz a vendéglátó ország.)

PAPP István



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

# SZEMLE

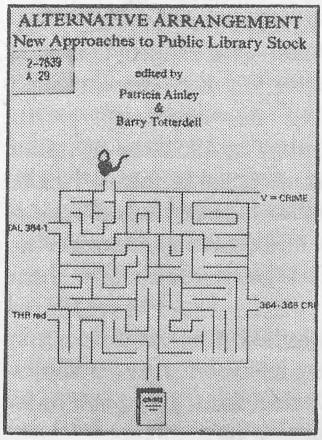


AINLEY, P. – TOTTERDELL, B.: Alternative arrangement. New approaches to public library stock. Association of Assistant Librarians. London, Mc Dougall, 1982. 136 p.

**Állományelrendezési alternatívák. A közművelődési könyvtárak állománya új megközelítésben.**

Az ismertetett kiadvány tömörített fordítását a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja a közeljövőben megjelentette.. (A szerk.)

Nemrégiben zárult le e lap hasábjain a szakrészlegekről folyó vita. A hozzászólók többsége egyetértett abban, hogy a szakrészlegesítés elsősorban az A-típusú közművelődési könyvtárak továbbfejlesztésének egyik lehetséges módja. Utaltak azonban más megoldásokra is – pl. az NSZK-ban kidolgozott és néhány helyen megvalósított "három részre tagolt"* könyvtár modelljére –, melyek sikeresen alkalmazhatók a kisebb könyvtárakban.

Az alternatívák körét bővíti ez a vékony könyvecske, amely a városiasodó települések, városi kerületek kisebb közművelődési könyvtárai állományrendezésének újabb lehetőségeit vizsgálja.

A kiadvány nyolc angol, többségében megyei közművelődési hálózat tapasztalatairól számol be, azzal a céllal, hogy a gyakorló könyvtárosok számára nyújtson segítséget. A leírt rendszerek között sok az eltérő vonás, de egyben közösek: megkísérelték áttörni a tradicionális állományelrendezést és az állományt olyan csoportokba rendezni, amelyek érthetőbbek és vonzóbbak a használók számára.

Mindenütt abból a felismerésből indultak ki, hogy a helyes megoldás csak a használói kör igényeinek figyelembevételével alakítható ki. Az alternatívák közötti döntést közvéleménykutatással, szociológiai felmérésekkel vagy forgalomelemzéssel nyert adatok összegyűjtésével és elemzésével támasztották alá.

Megvizsgálták a könyvtárhasználók könyvválasztási szokásait: hogyan és milyen típusú könyveket keresnek, megtalálják-e őket, s ha nem, mire fanyalodnak, könnyen eligazodnak-e az állománycsoportok között stb. Ebből kiderült, hogy a könyvtárakba járók többsége böngészni szeret (igen szemléletes az angol "browsing" "legelészni" kifejezés). Egy Cheshire-ben végzett felmérés szerint (1976–1977-ben a 25–26 éves korosztályt kérdezték meg) az olvasók 87–90%-a önmaga választotta ki olvasmányát, 4–6%-uk használta a katalógust és 15, illetve 8%-uk fordult a könyvtároshoz. (Több kérdésre is válaszolhattak a megkérdezettek.) A "milyen típusú könyvet keres" kérdésre ugyancsak több mint 80% válaszolta, hogy böngészget; kevesen keresnek konkrét művet vagy adott szerző

*A témáról lapunk következő számában adunk ismertetést.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

valamelyik munkáját. Arra, hogy "sikerrel járt-e a keresés?" csak 53–54% válaszolt igennel. Akik nem találták meg az őket érdeklő művet, többségükben hasonló témát választottak, s csak egyötödük kért segítséget a könyvtárostól.

Ezen vizsgálatok tapasztalatai is siettették azt a szemléletváltozást, hogy a könyvtárak eddigi "könyvtárosra orientált" szolgáltatásai helyett itt az ideje létrehozni – legalábbis meg kell kísérelni – a " használóra orientált" könyvtárat. (Ezt az igényt fejezi ki az említett német megoldás esetében a "benutzerorientierte Bestands-Prasentation" alapelv is.)

A tanulmányokat olvasva ugyanis nyilvánvalóvá válik, hogy az állomány új típusú elrendezése, vagy az állománycsoportok megváltoztatása csak megjelenési forma. Annak tükröződése, ahogyan a használó számára a könyvtári szolgálat teljesen átalakul. Beletartozik az állománygyarapítás és feldolgozás szinte minden mozzanatának átértékelése, a tudatosabb olvasószolgálati tevékenység, a személyzet munkájának átszervezése, a berendezés megváltoztatása stb.

Az állományelrendezés, az állomány "tálalásának" módosítását több konkrét körülmény ösztönözte: a könyvtárosok kezdeményezése a felismert igények alapján, a könyvtár új – néha kisebb alapterületű – helyiségekbe való költöztetése, felújítása, újabb funkciók (pl. közösségi klub) felvétele, a helyi költségvetés megszorítása stb.

Bebizonyosodott, hogy a Dewey-féle tizedes osztályozás tudományrendszertani megközelítése és szakcsoportjai az esetek többségében nem találkoznak az olvasói érdeklődés kategóriáival. Ezek általában szélesebb témákat ölelnek fel, mint pl. otthonunk és kertünk, társadalom, művészetek és mesterségek, állatvilág stb. Ezek a témák a TO rendszerében különböző helyekre kerülnek. (Pl. az utolsóként felvetett "állatvilág"-nál a következő a helyzet: az állatok viselkedése – a pszichológiában, természettörténet – az általános természettudományban, maga az állattan önálló osztály, az állattenyésztés, az állati termékek felhasználása, a halászat és vadászat – a mezőgazdaságban egy-egy alosztásként.)

Az állományelrendezés megváltoztatásánál, az új kategóriák kialakításánál három szempontot tartottak szem előtt:

1. könnyítse meg a böngészést;
2. gazdagabb választékot nyújtson a népszerű témák esetében;
3. segítse az önálló használatot.

Ennek megfelelően a kategóriákra nézve is meghatároztak bizonyos kritériumokat:

– a könyvek száma minden kategóriában olyan alacsony legyen, hogy könnyű legyen a visszakeresés mind a könyvtárosok, mind a használók számára;
– olyan kevés kategória legyen, hogy könnyen áttekinthető legyen az állomány.

A kategóriák száma több körülménytől függ:

– a könyvtár teljes állományát tartalmazzák-e vagy csak egy részét;
– tartalmaznak-e szépirodalmat, gyermek- vagy referensz irodalmat;
– a 10 éven felüli gyermekek számára írt ismeretterjesztő állományt összeosztották-e a felnőttekével;
– a nagyobb kategóriák további alosztályokra vannak-e bontva vagy sem;
– milyenek az épület fizikai adottságai.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az ismertetett rendszerek alapján az alternatív megoldások két típusát különböztethetjük meg.

Az egyik a könyvtár *teljes állományát* új, az olvasói igényekhez közelítő kategóriák szerint állítja fel. Ezt a megoldást alkalmazták pl. Cheshire-ben, Surrey-ben, Cambridgeshire-ben.

A másik típusba sorolható rendszerek az egész állományt *két részre tagolják* (ezeket gyakran más-más épületszinten is helyezik el): a könnyedebb, szabadabb, szórakoztatóbb irodalmat tartalmazó "népszerű", vagy "családi" könyvtárra (Brent – Willesden Green, Earling Road vagy Hertfordshire – Hoddesdon Library) és a "szakkönyvtárra" (Willesden Green-ben az elnevezés – az emeleti elhelyezés miatt –: "felső könyvtár"). Az előbbiben az olvasói érdeklődéssel összhangban álló, szélesebb állománykategóriákat alkalmaztak, míg az utóbbiban továbbra is a TO szerint rendezik az állományt. (Ez a másik típus rokon a szakrészlegek kettéosztott állománymegoldásával, illetve az NSZK "három részre tagolt" könyvtárával.)

Egy-egy rendszer a hálózatához tartozó könyvtárak átlagos állománynagyságától függően határozta meg a kategóriák számát. Például Surrey-ben a nagyobb egységek ismeretterjesztő állományát 34 kategóriába, míg a rendszerbe tartozó kisebb könyvtárakét – több csoport összevonásával – csak 14-be osztották.

A tanulmányírók hangsúlyozzák azt, hogy az állománykihelyezés módosítása, a kategóriák kialakítása komoly és körültekintő előkészítést igényel.

Érdekes kísérlettel próbálkozott Alex *Wilson,* akkor a Cheshire-i megyei könyvtár, jelenleg pedig a British Library Reference Department igazgatója. Öt kategóriában 18 héten keresztül figyelte a szabadpolcon levő állomány nagysága és a forgalom közötti összefüggést. Két kategóriában az "éheztetés" módszerét alkalmazta, azaz kéthetente 20, illetve 40 kötettel csökkentette a polcon levő állományt; kettőben pedig a "túltáplálást", azaz ugyanennyivel növelte a választékot. (Az ötödik a kontroll-csoport volt.) Wilson meghatározott egy "választék-küszöböt", amelynél a forgalom és az állománynagyság közötti arány optimális. Ennek a felmérésnek tapasztalatai alapján próbálták meghatározni egy-egy kategóriában az ideális könyvmennyiséget. Ehhez szinte minden esetben előbb meg kellett szabadulniuk a "minden eshetőségre való felkészülés" hagyományának könyvballasztjától.

Mindezek mellett még két – egymással összefüggő – tényezőt is figyelembe vettek a rendszerek kialakításakor.

Az egyik a paperback-ek elterjedése volt. (Angliában a papír- és a keménykötésben megjelenő könyvek közötti árdifferencia lényegesen nagyobb, mint nálunk, ugyanakkor a sikeres könyvek szinte mindegyike megjelenik paperback kiadásban is.) Kezdetben a könyvtárosok nem kedvelték a paperback-et, idegenkedtek tőle, de a gazdasági nehézségek következtében rákényszerültek vásárlásukra. Ma már a könyvtárak állományának 10, forgalmának 30%-át teszik ki ezek a művek. Cambridgeshire-ben kimutatták, hogy az állománygyarapítási keretek csökkenése miatt sem a népszerű, sem a "komoly" témákban nem lehetne gazdag választékot nyújtani a paperback-ek nélkül. Ezeket a műveket egyszerűsítve dolgozzák fel, s rongálódás esetén azonnal selejtezik őket.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A másik tényező az állomány fizikai hozzáférhetősége. A tömött polcok, amelyeken a könyvek csak a gerincüket mutatják, nem könnyítik meg a választást, ezért szakítottak a hagyományos könyvtári berendezéssel, és helyette a kereskedelemben már bevált megoldásokat alkalmazták: a polcok helyett gondolákat helyeztek el, megszüntették a nagyon alacsonyra, illetve túl magasra tett polcokat, a könyvek jó részét "hanyatt fektetve" kiállításszerűen tették a polcokra. Ezt alátámasztotta az, hogy a szupermarketekben vásárlók is a szemmagasságban levő árut viszik el a legszívesebben. Maguk a könyvtárhasználók is elismerték, hogy böngészés közben bizonyos mértékig hatással van rájuk a polcmagasság. Ezek a megoldások még nagyobb hangsúlyt kaptak ott, ahol a gyermek- és felnőttállományt összeosztották. Az állomány ilyen elrendezése 20–30%-kal nagyobb alapterületet igényel, de a forgalom növekedése és a választás kényelme felér azzal, hogy a polcokon kevesebb könyv található. A könyveket kínáló elrendezéssel egyenrangú szerepe van a színes, figyelemfelkeltő és világosan megfogalmazott eligazító tábláknak és feliratoknak.

Az ismertetett rendszerek keresték a felnőtt- és gyermek ismeretterjesztő állomány integrálásának, az azonos témába tartozó szépirodalom összeosztásának a lehetőségét. Törekedtek a szépirodalmon belül is kategóriákat kialakítani. Ennek következményeként a forgalom – s ezen belül a szakirodalom aránya is – jelentősen megnőtt.

Néhány szót a könyv szerkezetéről. A tanulmányokat bibliográfia és világos, áttekinthető mellékletek követik. Ezek tartalmazzák az adott helyen lefolytatott vizsgálatok módszerét és következtetéseit, az újonnan kialakított kategóriákat (megnevezés, mely témák tartoznak bele, jele, azok a TO jelzetek, melyek összevonásával alakították ki), a könyvtár alaprajzát stb.

Két szempontból is dícsérendő a tanulmánygyűjtemény. Először is vonzó a gondolkodásmódja: a könyvtárak ne legyenek mindenütt egyformák, legyen saját arculatuk, olyan, amelyik leginkább találkozik a helyi használók igényeivel és érdeklődésével. Másodszor igen szerencsés, hogy a problémákat a gyakorlat oldaláról közelíti meg: segítséget nyújt és egyben ösztönöz az olvasottak továbbgondolására, s hasonló megoldások keresésére.

BÁNHEGYI Júlia



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

POPOV, Vladimir: Meždunaroden obmen na izdaniâ meždu bibliotekite. Sâšnost, pravno regulirane, sâvremenni problemi. Teoretični aspekti. Sofiâ, Narodna Biblioteka "Kiril i Metodij", 1983. 177 p.

**A nemzetközi könyvtárközi cseretevékenység lényege, jogi szabályozása, korszerű formái és elméleti vonatkozásai**

*Popov* könyve bevezetőjében olyan általános kérdéseket érint, mint a nyomtatott kiadványok helye, a könyvtárak mint kommunikációs eszközök szerepe a mai világban, és ezen az úton jut el fő témájához, a nemzetközi kiadványcseréhez. A kérdést három nagy fejezetben tárgyalja: elsőként a nemzetközi kiadványcsere lényegét vizsgálja, majd rátér a nemzetközi kiadványcsere államközi, közjogi és egyes országokon belüli jogi szabályozásának kérdéseire. A harmadik rész a nemzetközi kiadványcsere gyakorlati problémáit tárgyalja, a csere megszervezését és hatékonyságának mérését. Végezetül összefoglalja a Bulgáriában elért eredményeket és a megoldásra váró kérdéseket.

A könyvtárak közötti nemzetközi kiadványcsere alapvető célja az egyes országok tudományos, kulturális, gazdasági és társadalmi fejlesztésének elősegítése az információhordozók különféle formában bonyolódó cseréje útján. Meg kell különböztetni a cserét az adásvételtől, amely ugyancsak egyenértékek cseréje, de pénz közvetítésével és teljes értékkiegyenlítés útján, szemben a cserével, ahol ez csak közelítő kiegyenlítés, még az ún. értékcsere típusú esetekben is. El kell különíteni az akciót az ajándékozástól (azaz nem ajándékok kölcsönös cseréjéről van szó), mert a tulajdonátruházás vonása ugyan közös, de az ajándékozó nem tart(hat) igényt a kiegyenlítésre. A legbonyolultabb a csere és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés közötti viszony meghatározása akkor, ha a kölcsönzés során reprográfiai anyagokat küldenek visszavárható eredeti kiadványok helyett. Ilyenkor az eljárástól függően adásvétel, kiadványcsere vagy ajándékozás esete fordulhat elő attól függően: fizetik-vagy viszonozzák-e a másolatokat. A szerző hangsúlyozza, hogy a nem könyvtári intézmények és magánszemélyek közötti cserék sem tartoznak e fogalomba. Ugyanígy nem sorolhatók ide az egyes intézmények saját kiadványkörözései, külföldre küldései stb. sem. Nincs a nemzetközi könyvtárközi kiadványcserének közös vonása az ún. korlátlan eszme- és információcserével, illetve a szabad információáramlással sem, mivel a kiadványcsere egy előzetesen jóváhagyott egyezmény alapján meghatározott cseretevékenység, a megegyezés tárgyát képező anyag tartalmának, minőségének szigorú és folyamatos kétoldalú ellenőrzése mellett. A nemzetközi kiadványcsere az egyes országok könyvtárainak az a nemzetközi és belső jog által szabályozott speciális tevékenysége, amely hagyományos eljárással nyomtatott vagy bármely más módon



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

reprodukált kiadványok egyenértékű, valuta nélküli cseréjét foglalja magába, alakszerű szerződések vagy nem-formális megegyezés alapján a könyvtári állományok gyarapítása és a könyvtári tájékoztató szolgálat bővítése és korszerűsítése céljából; közvetve a résztvevő országok tudományos, műszaki, kulturális és társadalmi fejlődése érdekében. A szerző elemzi azokat a tényezőket, amelyek az országok könyvtárai közötti kiadványcserét ösztönzik, és elhelyezi ezt a tevékenységet a nemzetközi kulturális együttműködés rendszerében, hangsúlyozva az Unesco és az IFLA részvételét a közvetítésben.

Részletesen vizsgálja a csere tárgyát képező dokumentumtípusokat, a nemhagyományos dokumentumokat és a könyvkereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadványok cseréjét. A kiadványcsere alapját azok a kétoldali szerződések képezik, amelyek vagy csak a kiadványok cseréjére vonatkoznak, vagy egy szélesebb körű kulturális együttműködési megállapodás keretében szabályozzák azt. A speciális csereszerződések vizsgálatánál kiemeli ezek normatív jellegét, előnyeiket a csere volumenének, formájának, eszközeinek rögzítése, stabilitásának biztosítása, a felek jogainak és kötelezettségeinek pontos megfogalmazása és a csere gazdasági kérdéseinek tisztázása terén. Szól azokról az esetekről, amikor kormánymeghatalmazás alapján egyes hatóságok (minisztériumok, akadémiák) kulturális együttműködéseikben szabályozzák a kiadványcseréjüket is (ezek ugyancsak nemzetközi jogi megállapodások). Értékeli és összefoglalja a legfontosabb nemzetközi kiadványcsere egyezményeket az 1902-es mexikói–amerikai egyezménytől az 1958-ban Párizsban megkötött és 1961-ben életbe lépett Unesco kiadványcsere egyezményekig, amelyek közül az általános nemzetközi kiadványcsere egyezményt 1980-ig 38, az államközi hivatalos kiadványok és állami dokumentumok cseréjére vonatkozó megegyezést 40 ország ratifikálta. Mindkét egyezmény rendelkezéseit részletesen elemzi a következő kérdéskörökben: a kormányzatok szerepe a csere ösztönzése, megkönnyítése, szervezése és koordinálása ügyében, a csere tárgyai, a nemzetközi csereszolgálat és -központ funkciói, a hivatalos kiadványok és állami dokumentumok cseréje. Hangsúlyozza a párizsi egyezmény szerepét a publikációk egyetemes hozzáférhetőségének biztosítására irányuló Unesco–IFLA program megvalósításában. Ezután részletes áttekintést ad országonként a nemzetközi kiadványcsere jogi szabályozásáról.

A harmadik rész a nemzetközi kiadványcsere kapcsán felmerülő szervezési és hatékonysági kérdéseket vizsgálja. Elsősorban azt, hogy a centralizált vagy decentralizált csereszervezet célszerűbb-e a résztvevők, az egyes könyvtárak, könyvtári rendszerükért felelős tudományos szervezetek és hatóságok, illetve az országos könyvtári rendszerért felelős állami szervek szempontjainak figyelembevételével. Véleménye szerint a nemzetközi kiadványcsere decentralizált megoldásának (mint pl. Bulgáriában) számos pozitív vonása van. Meghatározza az országos csereközpont szerepét és funkcióit a decentralizált nemzetközi kiadványcsere rendszer keretében (csereanyagok szétküldése, elosztása, a résztvevő könyvtárak ellátása, cserére alkalmas anyagok, könyvtárközi duplumcserék, hivatalos kiadványok cseréje, bibliográfiák összeállítása és közreadása, statisztikai adatgyűjtés és feldolgozás, beszámolási kötelezettségek nemzeti és nemzetközi szinten, metodikai funkciók, cserekoordináció stb.).

A nemzetközi kiadványcsere hatékonyságának fogalmát elemezve és a különböző szerzők álláspontját kritikusan áttekintve megállapítja, hogy a nemzetközi kiadványcsere



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

valódi hatékonyságértéke kizárólag a csere országos társadalmi funkciójának szempontjából ítélhető meg: miután a nemzetközi kiadványcsere nem izolált kapcsolatokból áll, hanem rendszer, tehát társadalmi hatékonyságának megítélésénél is rendszerként kell vizsgálni, másrészt a cseretermékek hatékonysága az olvasói felhasználás hatékonyságának függvénye. Figyelembe kell venni, hogy csak a gazdasági hatékonyság nem lehet a nemzetközi kiadványcsere értékelési kritériuma, egyrészt az össze nem vethető minőségi mutatók nagy száma miatt, másrészt a csere egyenértékét is nehéz megállapítani (pl. valutakonvertibilitási problémák stb.).

Nem elhanyagolható tényező, hogy egyes országokban a nemzetközi kiadványcsere a kereskedelmi forgalom helyettesítésére is szolgál. Fontos szerepet kap az idő-tényező az információellátási sebesség fokozása iránti igénynövekedés miatt. Részben Bulgária kapcsán részletezi a kiadványcserét korlátozó tényezőket (ritka nyelvek, kis országok kiadványcseréje). Befejezésül feltárja a Bulgáriában megoldásra váró kérdéseket: a cserekapcsolatok fejlesztését vagy túlerőltetését, a vásárlási nehézségek áthidalására való alkalmasságát, a bolgár cserekiadványok minőségének és mennyiségének kérdését, különös tekintettel a világnyelveken történő publikációk mennyiségének és minőségének javítására, a hivatalos kiadványok cseréjének fejlődését és a cserekapcsolatokat lebonyolító szakemberek képzésének és továbbképzésének kérdéseit. Igen fontosnak tartja a nemzetközi könyvtári cseretevékenység széleskörű elvi megalapozását, a téma elmélyült vizsgálatát, gazdasági és társadalmi vonatkozásainak feltárását és az ehhez szükséges metodika kidolgozását. Hangsúlyozza a bolgár nemzeti könyvtárak mint csereközpontok tevékenységének, információs és koordinációs funkcióik bővítésének és megszilárdításának fontosságát, mivel ezek az ország tudományos, műszaki és gazdasági fejlődését elősegítő eszközök, a nemzetközi tudományos és kulturális együttműködésbe való bekapcsolódás feltételei.

PÁSZTOR Ilona



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

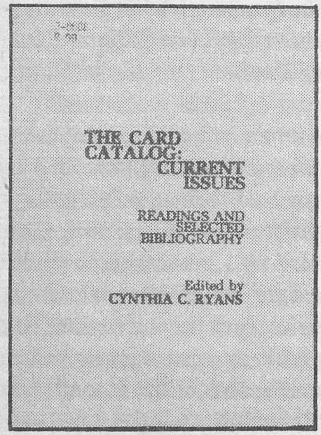


The card catalog. Current issues. Readings and selected bibliography. Ed. by Cynthia C. Ryans. Metuchen, Scarecrow, 1981. XI, 334 p.

**Aktuális kérdések a cédulakatalógusokról**

Világszerte felteszik a kérdést a könyvtárakban, hogy a cédulakatalógust lezárják-e vagy sem? Ennek oka többek között az állomány nagymértékű gyarapodása, a szaporodó katalógusfiókok, illetve katalógusszekrények helyszükséglete, a mikroelektronika és mikrofilmtechnika fejlődése és alkalmazása a könyvtári munkában. A kötet, amelynek minden tanulmányát bőséges bibliográfia egészít ki, az amerikai, ausztrál, kanadai és európai könyvtárak ezirányú tapasztalatait ismerteti, és így útmutatóul szolgál azoknak a könyvtáraknak, ahol most meditálnak a katalógusok jövőjéről.

Recept nincs arra, hogy a cédulakatalógus lezárása után mi legyen a feltárás formája – kötetkatalógus, COM katalógus, online katalógus vagy ezek kombinációja az ún. "hibrid katalógus". A könyvtár elhatározását a társadalmi-gazdasági környezet, a technikai lehetőségek, a rendelkezésre álló pénzügyi feltételek, a használók, az állomány nagysága és a gyarapodás mértéke befolyásolják. A döntés két lényeges szempontja: melyik a használó szempontjából a legmegfelelőbb hozzáférési mód, és melyik az állomány feltárásának leggazdaságosabb megoldása?

Az újabb katalógusépítő módszerek közös jellemzője, hogy számítógépes feldolgozást igényelnek, a katalógusok karbantartása, továbbépítése is gépesített: a katalógusokhoz való hozzáférés könnyebb, mert az egypéldányos cédulakatalógust a többpéldányos kötetkatalógus, COM katalógusok és az online katalógus váltotta fel.

Az Egyesült Államokban a 60-as évek táján épültek ki a központi könyvtári adatbázisok, az online hálózatok. Ezek előnye az osztott katalogizálás, az egyszeri feldolgozás, a többszöri felhasználás elvének érvényesülése, a könyvtárközi kölcsönzések automatizálása mellett a sornyomtatóval, illetve fényszedéssel központilag előállított katalógus-cédulaszolgáltatás bevezetése volt. Jóllehet kereskedelmi szempontból gazdaságos a központi cédulaszolgáltatás, az adatbázis térítéses használata és a cédulakatalógus fenntartása együtt azonban költséges.

A kötetkatalógusokat évszázadok óta ismerjük, de új formája, a számítógéppel előállított kötetkatalógus a technika fejlődésének eredménye. Az Egyesült Államokban az online hálózatok mellett néhány könyvtári hálózatban kötetkatalógust használnak, melyet fényszedéssel állítanak elő, majd ofszet eljárással sokszorosítva és köttetve terjeszte-



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nek a hálózatba tartozó könyvtárak között. Így például a Washington Library Network könyvtáraiban, az University of California és a New York Public Library-ban.

Európa tudományos és szakkönyvtáraiban a gépesített katalógusépítés a kötetkatalógus irányában hatott. A kötetkatalógus használata előnyös, mert a benne való kereséshez segédeszközt nem kell igénybe venni. Ugyanakkor gazdaságtalan az előállításra fordított tetemes számítógépidő, a papírfelhasználás, a sokszorosítás, köttetés és terjesztés költségei miatt.

Az Egyesült Államokban a 70-es évek táján a papírra sokszorosított és terjesztett kiadványok helyett felismerve a COM, a számítógép mikrofilmes output technika előnyeit mikrokiadványokat, így újdonságlistákat, gyarapodásjegyzékeket COM mikrofilmlapokon állítottak elő és terjesztettek. Egyre több könyvtárban tértek át a COM katalógus építésére is.

Ausztráliában 1974-ben a Royal Melbourne Institute of Technology 1976-ban a Footscray Institute of Technology készített COM katalógust. Kanadában az University of Toronto 1976-ban zárta le cédulakatalógusát, először a kötetkatalógusra, majd a COM katalógusra tért át. Angliában 1973-tól kezdve alkalmazták a COM technikát a katalógusépítésben.

*A katalógusépítés időtényezőjét* tekintve a kötet és a COM katalógusok kötegelt (bach), az online és a cédulakatalógus valós-idejű (real-time) rendszerek. A kötegelt rendszerekben a katalógusok felújítása, aktualizálása meghatározott időközökben hetente, havonta, negyedévenként, de legalább minden félévben szükséges. A katalógusok teljes felújítására évente vagy kétévente kell sort keríteni. Úgy a felujítások, mint az éves kumulációk gyakoriságát a könyvtár gyarapodásának üteme és gyakorlata dönti el. Az University of Toronto Library tapasztalata szerint a katalógusok negyedéves felújítása volt optimális. Véleményük szerint a túl gyakori felújítás következtében az olvasóknak több kötetben, illetve több mikrofilmlapon kell keresniük, ami növeli a keresések idejét, kötetkatalógus esetében pedig jelentősen megnöveli a költségeket is.

*A katalógusépítés költségeit* tekintve H.D.L. *Vervliet* szerint a 10 000 tételnél kisebb állománnyal rendelkező könyvtárnak, ha a feldolgozói és olvasói használatra elegendő 10–20 katalógus, akkor a kötetkatalógus a gazdaságos, ha ennél több katalógusra van szükség, akkor mindenképpen a COM katalógus a kifizetődőbb.

A nagy-britanniai tapasztalatok szerint a COM a legolcsóbb katalógusépítési mód a 10 000 tételnél nagyobb állománnyal rendelkező könyvtárakban már az egy példányban előállított katalógus esetében is. Olcsóbb mint a sornyomtatással készített kötetkatalógus.

Hasonlóak a tapasztalatok az Egyesült Államokban és Ausztráliában is. Az ausztrál Royal Melbourne Institute of Technology Central Library 1976–78 között három katalógusépítési módszer költségeit vizsgálta. Az első változatban a kötetkatalógus készítése fényszedéssel, majd ofszet eljárással sokszorosítva 50 példányban, minden évben, havi felújításokkal. A második változatban szintén kötetkatalógus fényszedéssel, ofszet eljárással sokszorosítva 50 példányban, de minden kétévben. A havi felújításokat COM mikrofilmlapokon állították elő. Így az összköltség 42 494 dollár/év. A harmadik változatban csak COM katalógust készítettek minden évben 50 példányban havi felújításokkal.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az összköltség ebben az esetben a legalacsonyabb: 29 114 dollár/év. A könyvtár állománya mindhárom esetben: 70 000 rekorddal bővült.

Az University of Wisconsin-Stout Library 1973-ban konvertálta a teljes állományát számítógéppel olvasható formára, ilymódon létrehozva egy 50 millió karaktert tartalmazó adatbázist. Miután a COM katalógusépítés költsége 50%-kal volt alacsonyabb a kötetkatalógusépítés költségeinél, a COM bevezetése mellett döntöttek.

A North Carolina State Library sorozati katalógusát, amely 30 000 főtételből és utalókból állt, formája korábban cédula- majd kötetkatalógus volt, COM mikrofilmlapra "fényképezték" 1:42-szeres kicsinyítéssel, 105x148 mm-es mikrofilmlapra. A teljes katalógus 5 darab mikrofilmlapra fért el, ahol egy mikrofilmlap 224 leporelló lapot tartalmazott. A sorozati rekordokat havonta újították fel. A 300 példányban előállított kötetkatalógus költsége egy évben 7000 dollár, míg a mikrofilmlap előállítása 310 dollár/év. Olvasókészüléket és diazó másoló készüléket vásároltak 3800 dollár összegben. Igy a COM-ra való átállás 4110 dollár volt egy évre vetítve, szemben a kötetkatalógus előállítására fordított 7000 dollárral.

A COM katalógusok hátránya, hogy segédeszközt kell igénybe venni a katalógusban való kereséskor. A sorbanállás elkerülése érdekében elegendő számú olvasókészüléket kell beszerezni. Az Egyesült Államok egyetemi könyvtáraiban 200–250 hallgatóra számítanak egy készüléket. Egy olvasókészülék ára 200–300 dollár körül mozog, ami 10 katalógusfiók árával egyenlő, helyszükséglete viszont csupán 2%-a a katalógusfiókokénak.

Az online katalógus a használatában rejlő előnyök miatt a legfejlettebb katalogizálási mód. Eszközigénye, a terminálok beszerzése, adatátviteli vonalak kiépítése és a rendszer üzemeltetése mintegy tízszer drágább az előzőeknél. Az Egyesült Államok egyetemi könyvtáraiban a mikrofilmolvasó készülékekhez hasonlóan 200 hallgatóra számítanak egy terminált. Egy 10 000 hallgatós egyetemi könyvtárban 50 db terminál szükséges, ami 80–150 ezer dollár eszközberuházást igényel.

Az automatizált katalógusépítő rendszerek költségeinek csökkentése érdekében kombinálják a katalógusokat, ún. "hibrid katalógusokat" használnak. Ilyenek például: évente kötetkatalógust adnak ki, de a havi felújításokhoz COM mikrofilmlapot használnak, vagy a feldolgozó könyvtárosoknak online hozzáférést biztosítanak, de az olvasók COM mikrofilmlapos katalógust használhatnak. A COM katalógusok és az online rendszerek kiegészítik egymást.

A Los Angeles Public Library-ban mérték az olvasók cédulakatalógus, kötetkatalógus, és COM katalógus használatát. Mérték a keresés idejét és a használatra való várakozás idejét. Mindkettőnél a COM katalógust találták a legmegfelelőbbnek. Az olvasókészülékek használata sem okozott különösebb gondot. Összességében itt kifejezetten szívesen fogadták a COM katalógust, szemben a torontói és oregoni egyetem hallgatóival, akik a cédulakatalógusban találták meg gyorsabban a keresett művet. Ezen további olvasókészülékek beszerzésével segítenek.

A cédulakatalógus lezárása és az automatizált katalógusépítésre való áttérés a könyvtárak létszámában nem hozott változást. Minőségi változást azonban igen, mert a cédulakatalógus építésére fordított időt és energiát az olvasókkal való foglalkozásra fordítják.

KIGLICSNÉ KATONA Rita



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

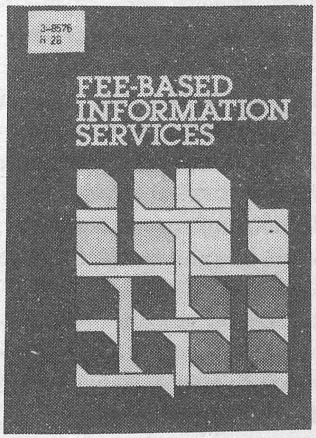


MARANJIAN, L. – BOSS, R. W.: Fee-based information services. A study of growing industry. New York, London, Bowker, 1980. IX, 199 p. (Information management series. 1.)

**Térítéses információszolgáltatások – tanulmány egy növekvő iparágról**

A könyv elsősorban az USA térítéses információszolgáltatásairól szól, s egy kérdőívre alapozott felmérés összegzése. Rövid történeti áttekintéssel indul, majd az ügynökségeket csoportosítva felsorolja vizsgált tulajdonságaikat. Majd egy-egy tulajdonságuk – így a piaci tevékenység, információszerző technika, szervezeti felépítés és gazdasági jellemzők alapján tekinti át őket. A képet konkrét cégek ismertetése teszi teljessé. A kanadai és az angol kitekintést követően a könyvtárak és az ügynökségek a "free" és a "fee-based" intézmények viszonyát elemzi. Végül pedig a térítéses információszolgáltatás jövőjét, a piac feltehető változásait próbálja felvázolni. Három függelék (a kérdőív, a kérdőívre válaszolt ügynökségek címjegyzéke szolgáltatásaik rövid leírásával és az ügynökségeket magukba tömörítő szervezetek címjegyzéke), valamint bibliográfia és index zárja a könyvet.

Az információs ügynökségek keletkezése négy időpont körül sűrűsödik. Az első cégek a tudományos-technikai információk szolgáltatására szakosodtak és már 1950 előtt létrejöttek. A következő alapítási periódus az ötvenes évekre esik, majd a hatvanas évek vége hoz újabb lendületet, végül a hetvenes évek elején alakult a legtöbb cég, amit az segített elő, hogy sok egyetemen a könyvtárosképzés részévé tették az online információkeresés oktatását. A hetvenes évek cégalapítói zömmel ezekről az egyetemekről kerültek ki.

Az USA-ban működő közel 300 ügynökség hat kategóriába sorolható: a nagy, közepes és kis ügynökségek, a nem profitra törekvő ügynökségek, a belső ügynökségek és a szabadúszók kategóriáiba.

A nagy cégek főleg eseti információkeresést, dokumentumszolgáltatást, online keresést, irodalomkutatást és -elemzést, konzultációt, könyv- és folyóiratkiadást ajánlanak hírdetéseikben. Ügyfeleik a nagyvállalatok.

A közepes nagyságú cégek vásárlói szintén a nagyvállalatok. A kínálat főleg dokumentumszolgáltatás, irodalomkutatás, konzultáció, eseti információvisszakeresés és vezetői szemináriumok.

A kis cégek elsősorban kézi és online keresést, bibliográfia összeállítást és eseti információkeresést végeznek. Az ő klienseik a kis cégek közül kerülnek ki, de előfordulnak nagyvállalatok és állami szervek is a megrendelők között.



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A nem profitra törekvő cégek fő profilja az online keresés és bibliográfiák összeállítása. Gyakran közművelődési könyvtárak keretében működnek és ügyfeleik többnyire kis cégek.

A belső ügynökségek fő feladata az anyaintézmény információs igényeinek kielégítése. Sokszor azonban más cégek számára is dolgoznak. Eseti információkereséssel, dokumentumszolgáltatással, irodalomkutatással, kézi kereséssel, bibliográfiák, analitikus szemlék készítésével foglalkoznak.

Érdekes módon a leghatékonyabb piacszerző eszköznek a vevők és mások szóbeli ajánlatait tekintették a megkérdezettek. Ezután jönnek sorrendben: szerepelni a telefonkönyvben – esetleg hírdetést is elhelyezni ugyanitt –, újság- és folyóirathírdetés, brosúra a cég tevékenységéről, konferencia-rendezés, előfizetési felhívás.

Az ügynökségek válaszaikat vagy saját dokumentumbázis alapján (ez elég ritka), vagy adatbázisok online lekérdezésével, vagy a közeli könyvtár igénybevételével, illetve szakértők telefonon keresztül való konzultálásával szerzik be.

Tulajdonformáik: részvénytársaság, vállalat és egyéni tulajdon. Ez utóbbi a leggyakoribb. A bukási arány kedvezőbb, mint más iparágak esetében: csak 80%-uk megy tönkre az első három évben. A költségek között az alkalmazottak fizetése szerepel az első helyen. Egy egyszerű kérdés megválaszolásáért átlag 15 dolláros óradíjat számolnak fel, analizált adatokért pedig 75 dolláros óradíjat is elkérnek.

Az ügynökök eredeti foglalkozásukat tekintve gazdasági szakemberek, újságírók vagy könyvtárosok. A könyvtárosok főleg szabadúszók és legtöbben közülük Kaliforniában dolgoznak.

A könyv fő részét a fentiekben summázott, meglehetősen száraz és minden értékeléstől mentes ismertetés teszi ki. A szerzők nem annyira az információs ügynökségeket elemzik, mint inkább csak a róluk szerzett adatokat. Nem mennek bele részletekbe, noha részletesen bemutatják tárgyukat: egy-egy szempontból az összes céget, az összes szempontból az egyes típusokat, összefoglalóan az egész területet, egyetlen ügynökséget összefoglalóan stb. Sok adattal dolgoznak, de véleményem szerint mégsem rajzolnak igazán plasztikus képet. Nehéz lenne megmondani, hogy kinek is szól ez a könyv igazán? Talán maguknak az ügynököknek, hogy ráébredjenek, önálló csoportot képeznek, hogy tudatosodjanak bennük sajátságaik.

A legérdekesebb, mert leginkább problémafelvető rész, a "fee" (ingyenes) és "free-based" (térítéses) intézmények viszonyáról szól. A térítéses szolgáltatásokat nyújtó ügynökségek – ez kitetszik az eddigiekből is – nem kínálnak, legalábbis látszólag mást, mint a könyvtárak. Ez a helyzet a könyvtárakat arra csábítja, hogy ők is pénzért dolgozzanak, ami viszont ellentétes deklarált ingyenességükkel. Tévedés volna azonban ebből a szempontból megítélni a helyzetet.

A térítéses szolgáltatások minőségileg mást nyújtanak, mint a könyvtárak. A legfontosabb különbség, hogy a lehető legteljesebben igazodjanak a felhasználóhoz. Használatuk kényelmes, telefonon is felvesznek rendeléseket és az információt házhoz szállítják. Minden és mindenféle igény kielégítésére vállalkoznak (munkatársaik létszámát és összetételét rugalmasan, a szükséglethez képest változtatják), és az adatokat a felhasználó által



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kért formában szolgáltatják. Mind a felhasználók kilétét, mind pedig kéréseiket titkosan kezelik. S végezetül: gyorsak!

Ezzel szemben a könyvtárak (talán legkevésbé a szakkönyvtárak) figyelmének központjában a dokumentum áll. Általában lassúak. Az időigényes kutatásokat sokszor visszautasítják. Állandó létszámú személyzettel dolgoznak: néha kevés a munkájuk, néha pedig nem győzik az igényeket. A kérések kielégítése nagyban függ a kérő személyétől.

Az információs ügynökségeket leghelyesebb a könyvtárak kiegészítőinek felfogni, amelyek egyrészt egy valóban létező és éppen a könyvtárak által hagyott szolgáltatási űrt töltenek be, másrészt pedig az élenjáró módszereket, technikát alkalmazzák az üzletágon belül. Az ügynökségek számára ugyanis például a felhasználói igény felmérése nem szólam, hanem létkérdés, nem tudományos elemzés tárgya, hanem egyszerűen marketing munka. (És ennek megfelelően hatékony is.) Az ügynökségek továbbá rá vannak kényszerítve a hatékonyságra, és a gazdaságosság érdekében az újabb és újabb információnyerő technikák felkutatására és alkalmazására. Működésük nyomán vált világossá, hogy az online keresések ára találatokra vetítve kevesebb, mint a manuális keresésé. És ők vezették be az egyik leghatékonyabb információszerző módszert: a szakértők telefonos meginterjúvolását. A térítéses szféra által kifejlesztett eszközök és kicsiszolt módszerek később széles körű felhasználásra találhatnak és találnak is a könyvtárakban. Tehát inkább úttörői és nem konkurrensei a könyvtáraknak és a könyvtáros szakmának.

Hatásuk jelenleg elsősorban a szakkönyvtárakon mérhető le, ahol a felhasználókra való orientáltság gyakorlatilag már polgárjogot nyert. De erős a hatásuk a könyvtárosképzésre is. Sok egyetemen gazdasági ismereteket, számítástechnikát és számítógépes keresést is oktatnak, vagyis – ha úgy tetszik – információs ügynököket is képeznek. Talán éppen azért – ahogy ezt Robert *Taylor* a Syracuse University School of Information Studies dékánja megfogalmazta –, hogy a könyvtárosok ne legyenek egyetlen intézménytípus sorsához hozzákötve.

HORVÁTH Ádám



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

| | |
|---|---|
| DB | Deutsche Bibliothek |
| DSB | Deutsche Staatsbibliothek |
| DFG | Deutsche Forschungsgemeinschaft |
| HU | Harvard University |
| ICSU–AB | International Council of Scientific Unions Abstracting Board |
| IMP–BL | International MARC Project – British Library |
| IMP–DB | International MARC Project – Deutsche Bibliothek |
| MAB | Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken |
| MLC | Medical Library Center of New York |
| MSU | Mississippi State University |
| NEDL | New England Deposit Library |
| OMK | Országos Műszaki Könyvtár |
| OSZIR | Országos Szakmai Információs Rendszer |
| OSZIIR | Országos Szakirodalmi Információs Rendszer |
| PR | Public relations – közönségkapcsolatok |
| SLA | State Library Agency |
| Tk | Tárolókönyvtár |
| TMT | Tudományos és Műszaki Tájékoztatás |
| TO | Tizedes osztályozás |
| UNIMARC | Universal MARC formátum |



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## SUMMARY

KATSÁNYI Sándor: **Some problems in the further education of Hungarian librarians.** – The professional edication of librarians has become established, but further education is to be reformed. Library education is of general character in Hungary, so specialisation and intensification are functions of the further education system. Distinction must be made between the follow-up type further education and that of the specialisation type. A list of library operations and jobs should be made up, giving also the professional qualification required. Special two or more years' courses for different fields of library work are needed, too. A few problems are: whether the participation in further education should be compulsory or not; how much should these courses be centrally controlled; who is to organise and who is to fund the courses; efficiency problems, etc. Alternatives with the benefits and drawbacks are also given. [453–463. p.]

TÓTH Gyula: **The college-level library education reform.** – A new country-wide curriculum, including the modernisation of the Hungarian college-level library education, was elaborated in 1983. New plans of lessons and of examinations as well as new curricula were made for the regular, the correspondence courses (with two branches) and for those already possessing a diploma other than in librarianship. The traditional subjects of history and library economy have been included but renewed, and new subjects such as information and communication theory, and computer science have been added to them. The names and contents of the subjects have become more specific. Textbooks and other teaching aids for the new curricula remain to be produced. [464–476. p.]

FUTALA Tibor: **Networks of special libraries: past and future.** – The author has gained an extensive experience on the decreasing vitality and on the death of special library networks. He is convinced of that this phenomenon was caused by the contradiction between the fossilised hierarchy of Hungarian librarianship and the increasingly decentralised economic management. The present basic library law, which reinforces this hierarchy, should be replaced by a pragmatic law able to optimise the possible forms of motion in librarianship as well as in scientific and technical information. This proposed new law should designate network centres only as registration and control agencies, according to highest authorities, while other actitivies and tasks should rather be a kind of information marketing. A system like this could be suitable both to provide traditional/computer-aided information and to provide special methodological aid in the library and information field. [477–485. p.]



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SONNEVEND Péter: **Storage libraries and interlending services.** – Operation experience of foreign storage libraries is surveyed based upon the literature, the possibilities for a Hungarian application are analysed. In 1984, the Hungarian National Library (OSZK) is to start not a fully active storage library like BLLD, but a passive one, whose functions are provisionally to include acquisition and national interlending only. International periodical lending can only be relaized in the future, depending on the partners' interests and co-operation. [486–492. p.]

ZSIDAI József: **Increasing democracy in libraries: increasing professional performance.** – The realization of principles of democratism is examined in the methods of sectoral administration (ministries), in the selection of library leaders as well as in the working places. Sectoral administration does make use of the possibilities of existing democratic fora. Instead of appointing library heads for undetermined period (as it is at present), a determined-period model is proposed. It is the professional performance, scientific advancement, knowledge of foreign languages as well as specialist knowledge and skills that should be decisive factors in the appointment of library heads. The revision of wages in 1984 can result in higher salaries and, consequently, a higher prestige of library work. Head–staff relations can turn into creative relations in a favourable working athmosphere, under the circumstances of democratic management. [493–499. p.]

KOVÁCS Ilona: **The treasury of national culture should be available for all: the National Széchényi Library's cultural programme.** – With the Library's move in the Buda Castle, a broadening of cultural functions is planned. The goals of the cultural programme are: to make the national library functions well-known, to display individual collections and unique copies, to make librarianship as a career popular among the youth. This programme is to be realized through guiding the visitors, organising exhibitions and displays, sound-slide presentations and film projections, lectures, literary events, and perhaps theatre and musical programmes as well as the organisation of a club in relation of Hungarica materials. [500–502. p.]

## Outlook

MEŠŠA, Eugen: **Endeavours for a library education reform in Czechoslovakia.** – The head of the librarianship department in Bratislava summarises the history of library education in the Comenius University in Bratislava and in the Charles University in Prague. [503–509. p.]

NOVÁK István: **Libraries in a technological world: the 49th IFLA Council and General Meeting, Munich, 21–27 August, 1983.** – A review of the papers. [510–521.p.]

HENNING, Wolfram: **Library furnishers at dead-end?** – An abstract of the essay "Bibliotheksausstatter in der Sackgasse? Einige Möblierungsfragen der 'neuen' Freihandbibliothek (Buch und Bibliothek, 34, 1982, No. 10, pp. 744–751; abstract by URBÁN László) [522–525. p.]



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

UZSOKI Andrea: **Children's services in American public libraries.** – A review. [526–529. p.]

SAUD, Otman: **Toward a democratic management of university libraries.** – Management through people's committees, a survey of foreign examples (by a Lybian student). [530–534. p.]

IFLA news (by PAPP István) [535–536. p.]

## Reviews

AINLEY, P. – TOTTERDELL, B.: **Alternative arrangement: new approaches to public library stock.** (Review by BÁNHEGYI Júlia) [537–540. p.]

POPOV, V.: **Meždunaroden obmen na izdaniâ meždu bibliotekite.** Sâšnost, pravno regulirane, sâvremeni problemi. The essentials, up-to-date forms and legal regulation of international exchange. (Review by PÁSZTOR Ilona) [541–543. p.]

**The card catalog. Current issues.** Readings and selected bibliography. (Review by KIGLICSNÉ KATONA Rita) [544–546. p.]

MARANJIAN, L. – BOSS, R. W.: **Fee-based information services** A Study of a growing industry. (Review by HORVÁTH Ádám) [547–549. p.]



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## ZUSAMMENFASSUNG

KATSÁNYI Sándor: **Sorgen der Fortbildung.** – Die Fachbildung der Bibliothekare konsolidierte sich, die Fortbildung jedoch muss neugebildet werden. Die Grundbildung in Ungarn ist "universell", weshalb es die Aufgabe der Fortbildung ist, die Spezialisierung und die Vertiefung der Kenntnisse durchzuführen. Man soll zwischen der Fortbildung, welche die Kenntnisse auf einem Niveau halt, und jener die Spezialisierung dienend, unterscheiden. Es wäre wünschenswert eine Liste der Arbeitskreise zusammenzustellen, die notwendige Qualifizierung anführend auch mehrjährige Zielkurse den einzelnen Fachgebieten gemass und notwending sind. Die Probleme sind: soll die Fortbildung verpflictend sein; welche Art soll das Mass der Regelung sein; wer soll die Fortbildung organisieren und finanzieren; Fragen der Wirksamkeit, usw. Der Verfasser führt Alternativen an und stellt die Vor- und Nachteile dar. [453–463. p.]

TÓTH Gyula: **Neugestaltung der Bildung von Hochschulbibliothekaren.** – Der neue Hochschulplan wurde im Jahre 1983 fertiggestellt. Ein Teil derselben war die Modernisierung der Bildung von Hochschulbibliothekaren. Ein neuer Stunden-, Prüfungs- und Lehrplan wurde fertiggebracht für die Tagesbildung wie auch für die zweifachige Korrespondenzbildung, und für jene die ein zweites Diplom zu erhalten wünschen. Der neue Lehrplan behielt die traditionellen Fächer der Geschichte und des Bibliothekswesens, dieselben wurden jedoch aufgefrischt und als neuer Fach wurden Kenntnisse der Informations- und Kommunikationstheorie, wie auch Komputertechnik eingeführt. Die Bezeichnung und der Inhalt von Lehrgegenständen wurden mehr konkretisiert. Die für den neuen Lehrplan benötigenden Lehrbücher und sonstige Lehrbehelfe für den Unterricht müssen verfertigt werden. [464–476. p.]

FUTALA Tibor: **Über die Fachbibliotheksnetze in der Gegenwart und Zukunft.** – Der Verfasser verschaffte sich, von mehreren Gesichtspunkten betrachtend, Erfahrungen in bezug auf verminderte Lebensfähigkeit bzw. Abschaffung der Fachbibliotheksnetze. Er ist überzeugt, dass der Widerspruch zwischen der hierarchischen Starrheit des ungarischen Bibliothekswesens und der ständig zumehmenden dezentralisierten Wirtschaftslenkungstheorie des Landes, dieses Symptom verursachten. Statt der bibliothekarischen Grundrechtsregel, welche die Starrheit festsetzt, sollte eine solche pragmatische Rechtsregel angefertig werden, welche die möglichen Bewegungsformen des Bibliothekswesens – und der wissenschaftlich-technischen Information – optimalisiert. Die neue Rechtsregel würde – laut Oberbehörden – die Netzzentralen nur als Registrierungs- und



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Kontrollstellen obligatorisch vorschreiben. Die sonstigen Tätigkeiten würden als Folge der seitens der Oberbehörden durchgeführten Informationspolitik, im allgemeinen die Form der Informationsmarketing aufnehmen. Nachdem dies auf eine Geschäftsbasis ruht, würde sie sowohl der traditionellen und komputerisierten Informationsverbreitung, wie auch der Durchführung fachmethodischer Tätigkeit auf den Gebieten der bibliothekarischen Informatik entsprechen. [477–485. p.]

SONNEVEND Péter: **Speicherbibliotheken und Dokumentenversorung.** – Aufgrund der ausländischen Fachliteratur überblickt der Verfasser die Funktionserfahrungen der bereits zustandegekommenen Speicherbibliotheken, analysiert die Möglichkeiten und deren Verwirklichung in Ungarn. Dem aktiven Speicherbibliotheksmodell (BLLD) gegenüberstehen hat die Nationalbibliothek Széchényi, ihren Möglichkeiten bietend, im Jahre 1984 eine vorlaufig eher "passive" Speicherbibliothek in Betrieb gesetzt. Diese Speicherbibliothek bietet Dienste im Rahmen des auswartigen Leihverkehrs, übernimmt laufende Anschaffungen, sie kann jedoch nur in einem spateren Zeitpunkt – von den Interessenten der Partner abhangend – die Aufgabe der auslandischen Zeitschriftenausleihe übernehmen. [486–492. p.]

ZSIDAI József: **Die bibliothekarische Entwicklung der Demokratie eifert die Fachleistungen an.** – Der Verfasser untersucht den Erfolg demokratischer Prinzipien in den Methoden der Zweiglenkung, in der Auswahl von Bibliotheksleitern und in der Verwirklichung der Demokratie an den Arbeitsplätzen. Seine Meinung ist, dass die Zweiglenkung von den Möglichkeiten die ihr die demokratischen Forums bieten, Gebrauch macht, er schlägt vor, dass statt Ernennung der Leiter für unbestimmte Zeit, der Auftrag auf eine limitierte Periode bestimmt werden soll. Beim Auswahl der Leiter sollen folgende Standpunkte berücksichtigt werden: berufliche Leistung; wissenschaftliche Tätigkeit; Sprachkenntnisse; und spezielle Fachkenntnisse. Die Lohnregelung vom Jahre 1984 ermöglicht einen höheren Lohn für Leiter und dies könnte die Anziehungskraft dieses Arbeitskreises erhöhen. In einer guten Atmosphäre und bei einer demokratischen Leitung an Arbeitsplätzen kann sich die Hierarchie Leiter – zugeteilter Beamter Beziehung zu einer kreativen Mitarbeiter Beziehung entwickeln. [493–499. p.]

KOVÁCS Ilona: **Die Werte der nationalen Kultur sollen Gemeingut werden: Bildungsprogramm der Nationalbibliothek Széchényi.** – Die Nationalbibliothek Széchényi plant, anlässlich ihrer Übersiedlung in die Burg, die Bildungsaufgaben zu erweitern. Ziele des Bildungsprogramms sind: die Aufgaben der Nationalbibliothek mehr zu popularisieren; einzelne Sammlungen, die Unikums vorzuführen; im Kreise der Jugend den Bibliothekarberuf zu propagieren, usw. Geplante Formen der Popularisierung sind: persönliche Vorführung der Bibliothek den einheimischen und ausländischen Besuchern; Organisierung von Ausstellungen; Tondias und Filmvorführungen; Vorträge, literarische Abende, evtl. Theater- und Musikprogramme; Gründung eines Hungarika Klubs, usw. [500–502. p.]



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## Ausblick

MEŠŠA Eugen: **Tschechoslowakische Bestrebungen um die Bibliothekarbildung zu modernisieren.** – Professor der Universität in Bratislava fasst die Tendenzen der Bibliothekarbildung von ihrer Anfangszeit bis heute an der Comenius Universität, Bratislava und an der Karlsuniversität in Prag zusammen. [503–509. p.]

NOVÁK István: **Bibliotheken in einer mechanisierten Welt.** 49. Generalversammlung der IFLA, München, 21–27. August, 1983. – Literaturschau: Vorträge der Konferenz. [510–521. p.]

HENNING, Wolfram: **Bibliotheksausstatter in der Sackgasse? Einige Möglierungsfragen der "neuen" Freihandbibliothek.** (Buch und Bibliothek. 34 Jg. 1982. No.10. 744–751.S.) (Zusammengefasst: URBÁN László) [522–325. p.]

UZSOKI Andrea: **Kinderbibliotheksdienst in den amerikanischen öffentlichen Bibliotheken.** – Literaturschau. [526–529. p.]

SAUD, Otman: **Über die demokratische Lenkung der Universitätsbibliotheken.** – Übersicht aufgrund ausländischer Beispiele über dem Lenkungsmodell mittels "Volkskommissionen". [530–534. p.]

**Nachrichten aus dem Leben der IFLA.** (Zusammengestellt: PAPP István) [535–536. p.]

## Rezensionen

AINLEY, P. – TOTTERDELL, B.: **Alternative arrangement. New approaches to public library stock.** (Alternative Buchaufstellung. Neue Annäherung zum Bestand öffentlicher Bibliotheken. (Rez.: BÁNHEGYI Júlia) [537–540. p.]

POPOV, V.: **Meždunaroden obmen izdaniâ meždu bibliotekite.** Sâšnost, pravno regulirane, savremeni problemi. (Das Wesentliche im internationalen auswärtigen Leihverkehr, seine Rechtsfragen und moderne Formen) (Rez.: PÁSZTOR Ilona) [541–543. p.]

**The card catalog.** Current issues. Readings and selected bibliography. (Aktuelle Fragen auf dem Gebiete des Zettelkatalogs.) (Rez.: KIGLICSNÉ KATONA Rita) [544–546. p.]

MARANJIAN, L. – BOSS, R. W.: **Fee-based information services.)** A study of a growing industry. (Bezahlte Informationsleistungen – Abhandlung über einen wachsenden Industriezweig.) (Rez.: HORVÁTH Ádám) [547–549. p.]



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

## РЕЗЮМЕ

КАЧАНИ Шандор: **Заботы в повышении квалификации венгерских библиотекарей.** – Подготовка библиотекарей стала консолидированной, но повышение их квалификации предсоит обновлению. В Венгрии основная подготовка является универсальной, поэтому повышение квалификации библиотекарей должно обеспечивать специализацию и углубление знаний. Необходимо делать разницу между повышением квалификации, цель которого сохранение знаний и повышением квалификации, служащим специализации. Желательно было бы составить список сфер деятельности указывая и необходимую для ее замещения квалификацию; необходимо организовать многолетние целовые курсы по отраслям. Возникаются следующие проблемы: повышение квалификации должно ли быть обязательным, какой быть степень урегулирования, кто должен организовать повышение квалификации библиотекарей, кто финансирует это, вопросы эффективности и.т.д. Автор перечисляет альтернативы указывая и их преимущества и невыгодные черты. [453–463. стр.]

ТОТ Дьюла: **Обновление подготовки библиотекарей в вузах.** – В 1983 году был составлен новый учебный план в вузах, частью которой явилось и совершенствование подготовки библиотекарей в вузах. Составили новый план урока и экзаменов, новый учебный план для дневного отделения, а также для заочного обучения, дающего две специальности и для тех, кто уинтся за свое второе высшее образование. Новый учебный план сохранил традиционные предметы истории, библиотечных знаний, но обновили их и в качестве нового предмета были введены знания по теории информатики и коммуникации, а также по вычислительной технике. Названия и содержание предметов стали более конкретными. Еще надо готовить учебники и другие учебные пособия, необходимые для нового учебного плана. [464–476. стр.]

ФУТАЛА Тибор: **О сети специальных библиотек в прошлом и будущем временах.** – Автор приобретал опыт о снижении и прекращении жизнеспособности сетей специальных библиотек с многих точек зрений. Он убежден, что это явление вызвалось расхождением, имеющимся между иерархическим окаменением библиотечного дела Венгрии и все больше децентрализованной практикой руководства хозяйством страны. Вместо основного положения о библиотечном деле, закрепляющего окаменение, необходимо делать прагматический закон, который



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

дает оптимальные формы движения библиотечного дела и научно-технической информации. Новый закон предписал бы обязательными сетевые центры, как места регистрации и контроля, по высшим инстанциям. Другая часть деятельности вообще имела бы форму информационного маркетинга в качестве последствия информационной политики, веденной высшими инстанциями. Стоя на деловой основе, это было бы пригодно как для распространения информации традиционным путем и с помощью ЭВМ, так и для библиотечно-информационной специальной методической деятельности. [477–485. стр.]

ЗОННЕВЕНД Петер: **Библиотеки-депозитарии и обеспечение читателей документами.** – На онове зарубежной специальной литературы автор рассматривает опыт уже существующих библиотек-депозитариев, анализирует возможности их осуществление в Венгрии. По сравнению с моделью "активной" библиотеки-депозитария (BLLD) Государственная библиотека им. Сечени в силу возможностей введет в эксплуатацию скорее "пассивную" библиотеку-депозитарий в 1984 году, которая дает документы в рамках межбиблиотечного абонемента и делает текущее комлектование, но только позже может выполнять – в зависимости от заинтересованности партнеров – функции абонемента зарубежных журналов. [486–492. стр.]

ЖИДАИ Йожеф: **Завоевание демократии в библиотеках, как стимул профессиональной выработки.** – Автор рассматривает осуществление демократических принципов в методах отраслевого руководства, в выборе заведущих библиотеками и в осуществлении демократии в рабочих местах. По его мнению отраслевое управление пользуется возможностями, дающими демократическими инстанциями; автор предлагает заменить назначение руководителей на неопределенное время поручением их на ограниченное время. В выборе руководителей определительными должны быть: профессиональная выработка, научная карьера, знание языков и специальные профессиональные знания. Новое упорядочение уровня заработной платы от 1984 г. позволяет более высокую оплату труда тех, кто работает на руководящих должностях, что может увеличивать притягательность штата. В хорошей атмосфере места работы, при демократического руководства иерархическое отношение между руководителем и подчиненными превращается в творческое отношение сотрудников. [493–499 стр.]

КОВАЧ Илона: **Ценности национальной культуры надо сделать достоянием масс: программа Государственной библиотеки им. Сечени по просвещению.** – После перемещения в Будайский крепостной дворец Государственная библиотека им. Сечени предполагает расширять ее функции по просвещению. Целью программы по просвещению является ознакомление граждан с функциями национальной библиотеки, представление отдельных собраний, уникумов библиотеки, привлечение молодых к профессии библиотекаря и.т.д. формы планируемой пропаганды: личный показ библиотеки венгерским и зарубежным посетителям, организация выставок, озвученная проекция диапозитивов и фильмов, проведение лекций,



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

литературых вечеров, по возможностям театральных и музыкальных программ, создание клуба "Хунгарики" и.т.д. [500–502. стр.]

## Библиотечное дело за рубежом

МЕШША, Эуген: **Стремление к совершенствованию подготовки библиотекарей в Чехословакии.** – Заведующий кафедрой Университета в Братиславе подытоживает тенденции подготовки библиотекарей, проведенной в университете им. Комениус в Братславе и в университете им. Карой в Праге. [503–509. стр.]

НОВАК Иштван: **Библиотеки в технологическом мире.** 49-ая сессия Совета ИФЛА, Мюнхен, 21–27 августа 1983. – Обзор на основе докладов сессии ИФЛА. [510–521. стр.]

ГЭННИНГ, Вольфрам: **Находятся ли в тупике специалисты, занимающиеся оборудованием библиотек.** Суммирование на основе статьи автора Bibliotheksausstatter in der Sackgasse? Einige Möblierungsfragen der "neuen" Freihandbibliothek. (Buch und Bibliothek. 34. 1982. 10. 744–751.p. (Сумм.: УРБАН Ласло) [522–525. стр.]

УЖОКИ Андреа: **Обслуживание детей в американских массовых библиотеках.** – Обзор. [526–529. стр.]

САУД, Отман: **К демократическому управлению университетскими библиотеками.** – Обзор на основе зарубежных примеров о модели управления путем "народных комиссий". [530–534. стр.]

**Известия о жизни ИФЛА.** (Сост.: ПАПП Иштван) [535–536. стр.]

## Обзор

AINLEY, P. – TOTTERDELL, B.: **Alternative arrangement.** New approaches to public library stock. (Альтернативы для размещения фонда. Фонд массовых библиотек в новом подходе) (Рец.: БАНХЕДИ Юлия). [537–540. стр.]

POPOV, V.: **Meždunaroden obmen na izdania mezdu bibliotekite.** Sasnost, pravno reguliranе, savremenni problemi. (Сущность межбиблиотечного обмена изданиями, его урегулирование, его современные формы) (Рец.: ПАСТОР Илона) [541–543. стр.]

**The card catalog.** Current issues. Reading and selected bibliography. (Актуальные вопросы о карточном каталоге) (Рец.: КИГЛИЧНЭ КАТОНА Рита) [544–546. стр.]



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MARANJIAN, L. – BOSS, R. W.: **Fee-based information services.** A study of a growing industry. (Платные информационные услуги – статья о развивающейся отрасли. (Рец.: Хорват Адам) [541–549. стр.]



A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 24,— Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban